

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI

YÜKÜMLÜ PSİKOLOJİSİ AÇISINDAN VERGİLENDİRME
VE
BİR UYGULAMA ÖRNEĞİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Cansu AYDOĞDU

BURSA – 2014

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI

YÜKÜMLÜ PSİKOLOJİSİ AÇISINDAN VERGİLENDİRME
VE
BİR UYGULAMA ÖRNEĞİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

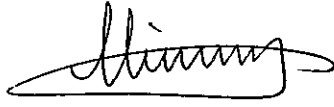
Cansu AYDOĞDU

Danışman:
Prof. Dr. Filiz GİRAY

BURSA – 2014

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

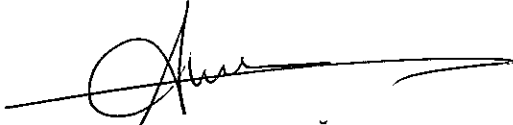
Maliye Anabilim/Anasanat Dalı, -- Bilim Dalı'nda 701112003 numaralı Cansu AYDOĞDU'nun hazırladığı "Yükümlü Psikolojisi Açısından Vergilendirme ve Bir Uygulama Örneği" konulu Yüksek Lisans (Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik Tezi/Çalışması) ile ilgili tez savunma sınavı, 29/05/2014 günü 11.00 - 13.00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının **başarılı**..... (başarılı/başarısız) olduğuna **oybirliği**..... (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Prof. Dr. Filiz GİRAY
Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. Adnan GERÇEK
Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. Ayşe OĞUZLAR
Uludağ Üniversitesi

29.05/2014

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Cansu AYDOĞDU
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Maliye
Bilim Dalı : --
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : XIII + 135
Mezuniyet Tarihi : / / 2014
Tez Danışman(lar)ı : Prof. Dr. Filiz GİRAY

YÜKÜMLÜ PSİKOLOJİSİ AÇISINDAN VERGİLENDİRME VE BİR UYGULAMA ÖRNEĞİ

Vergi, sosyal ve mali bir olgu olmakla birlikte, içine insan ögesini de aldığından, psikolojik de bir olgudur. Vergilemenin bir tarafı da mükellefler olduğundan, mükelleflerin vergiye karşı gösterecekleri tutum ve davranışların, vergi politikalarının etkin uygulanması sürecinde dikkate alınması gerekmektedir. İşte bu noktada, yükümlünün psikolojisi önem kazanmaktadır.

Mükelleflerin vergiye karşı tutum ve davranışları; gelir düzeyi, enflasyon, vergi yükü gibi ekonomik ve mali faktörlere ve vergi ahlakı, vergi bilinci gibi ekonomik olmayan faktörlere göre belirlenir. Bu faktörlere bağlı olarak mükellefler, aktif ve pasif tepkilerle vergiye karşı gelebilmektedirler.

Çalışmamızın amacı, yükümlünün vergiye karşı tutumlarını ve bunları belirleyen faktörler içinde vergi psikolojine etki eden unsurları belirlemek ve Türkiye'deki mevcut durumu ortaya koymaktır. Böylelikle hem vergi mükellefi hem de vergi yönetimi açısından vergi psikolojisinin yeri ve önemi görülebilecektir.

Çalışmamızda, vergi psikolojisine bir perspektif kazandırmak amacıyla konu teorik olarak incelenmiş, Türkiye açısından değerlendirme yapılmış, alan araştırmasıyla desteklenmiştir. Alan araştırmasında, Bursa il merkezinde 470 mükellef üzerinde yapılan anket çalışmasının bulguları ortaya konmuştur.

Anahtar Sözcükler:

Vergileme
Vergi psikolojisi
Vergi mükellefinin davranışları
Vergi yönetimi

ABSTRACT

Name and Surname : Cansu AYDOĞDU
University : Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : Public Finance
Branch : --
Degree Awarded : Master
Page Number : XIII + 135
Degree Date : / / 2014
Supervisor (s) : Prof. Dr. Filiz GİRAY

THE TAXATION IN TERMS OF TAXPAYER'S PSYCHOLOGY AND A CASE STUDY

Besides being a social and financial fact, tax is also a psychological fact. As the taxpayers constituting one side of the taxation, their attitude and behaviour towards the tax must be taken into account during effective application of tax policies. So in this situation, psychology of the taxpayer becomes important.

The attitudes and behaviours of taxpayers towards tax are defined by economical and financial factors such as level of income, inflation, tax load and by non-economic factors such as fiscal ethics and tax awareness. Depending on these factors, taxpayers could contravene the tax by active and passive reactions.

The aim of our study is; defining the approaches of the taxpayer to the tax and determining the factors affecting psychology of taxation among these approaches and on the other side expressing the current situation in Turkey. In this way, the position and the importance of psychology of taxation could be noted in terms of both the tax payer and the tax management.

In our study, the subject is analyzed theoretically in order to give a perspective to psychology of taxation and also the subject evaluated for Turkey supporting by a field survey. In the field survey, the findings of the study of survey on 470 taxpayers in the center of Bursa city are expressed.

Keywords:

Taxation Tax psychology Taxpayer's behaviors Tax management

ÖNSÖZ

Maliye, kamu gelirleri, kamu giderleri, bütçe ve borçlanma gibi mali olayları inceleyen bir bilim dalıdır. Devlet, mali olayları gerçekleştirebilmek amacıyla, mali araçları kullanmaktadır. Devlet, toplumların sosyal ve ekonomik gelişmelerine bağlı olarak mali araçları, sadece fiskal amaçlara değil, ekstra fiskal amaçlara yönelik olarak da kullanmaya başlamıştır. Maliye politikaları oluşturulurken, mükellef psikolojisini de göz önünde bulundurmak gereği doğmuş, davranışsal kamu maliyesi altında “vergi psikolojisi” incelenmeye başlanmıştır.

Mükelleflerin vergiye karşı tutum ve davranışları, bunları etkileyen faktörlerin bilinmesi, vergi tarafları olan mükellef ve vergi idaresi bakımından çok önemlidir. Son yıllarda Dünya’da ve ülkemizde konuya ilgi artmaya başlamış, alan çalışmaları yapılmıştır.

Çalışmamızda, yükümlü psikolojisi açısından vergilendirme incelenmekte, Türkiye açısından değerlendirmeler yapılmakta ve yapılan anket sonucunda, Bursa ilinde vergiye karşı tutum ve davranışlara ilişkin bulgular yer almaktadır. Öncelikle, çalışmamın bütün aşamalarında, bana her türlü katkıyı sağlamış olan değerli hocam Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü Başkanı Prof.Dr. Filiz Giray’a ve anket analizindeki değerlendirmelerde yardımcı olan, görüşlerinden yararlandığım Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü Öğretim Üyesi Prof.Dr. Adnan Gerçek’e teşekkürü borç bilirim. Tez yazım sürecimde maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen arkadaşlarıma, annem Suna Aydoğdu ve babam Şeref Aydoğdu’ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Trabzon, 2014

Cansu AYDOĞDU

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR.....	xi
TABLOLAR LİSTESİ	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM VERGİNİN SOSYO-PSİKOLOJİK TEORİSİ

I. VERGİLEME VE VERGİ PSİKOLOJİSİ KONUSUNDA KAVRAMSAL AÇIKLAMALAR.....	3
A. VERGİLEMEYE İLİŞKİN KAVRAMLAR	3
1. Vergi Adaleti.....	3
2. Vergi Kapasitesi, Vergi Gayreti ve Vergilemenin Sınırı Kavramları	4
a. Vergilemenin Hukuki Sınırı	5
b. Vergilemenin Mali Sınırı.....	6
(1) Vergi Yüğü	7
(a) Toplam Vergi Yüğü	8
(b) Bireysel Vergi Yüğü.....	8
(c) Sektörel Vergi Yüğü	8
(d) Net Vergi Yüğü	8
(e) Gerçek Vergi Yüğü.....	9
c. Vergilemenin Siyasal Sınırı.....	9
d. Vergilemenin İktisadi-Ekonomik Sınırı	9
e. Vergilemenin Toplumsal ve Kültürel Sınırı.....	10
f. Vergilemenin Psikolojik Sınırı.....	11
B. SOSYAL PSİKOLOJİ VE VERGİ PSİKOLOJİSİNE YÖNELİK KAVRAMSAL AÇIKLAMALAR	12
1. Sosyal Psikoloji.....	12
2. Vergi Psikolojisi ve Amaçları	12
a. Vergi Politikalarını Etkin Kılma Amacı	13
b. Vergi Harmonizasyonlarını Kolaylaştırma Amacı.....	14
c. Toplumsal İlişkileri Düzenleme Amacı	14
3. Yükümlülerin Vergiye Karşı Tutumları	16
a. Tutum Kavramı	16

b. Vergiye Karşı Tutum ve Vergi Oranları ve Vergi Yüğü Arasındaki İlişki.....	16
---	----

II. YÜKÜMLÜLERİN VERGİYE KARŞI DAVRANIŞLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER	18
A. BİREYSEL FAKTÖRLER	18
1. Vergi Ödeme Gücü	18
2. Ailenin Yapısı ve Gelir Düzeyi	20
3. Vergi Ahlakı ve Vergi Bilinci	21
4. Eğitim Düzeyi	24
5. Devlete Bağlılık	25
6. Siyasal İktidarı Benimseme Durumu.....	25
7. Yükümlünün Diğer Yükümlülere Bakış Açısı.....	26
8. Kamu Gelirlerinin Etkin Kullanımı	27
9. Kamu Hizmetlerinin Yükümlünün Tercihlerine Uyumluluğu	27
10. Yükümlünün Mesleği.....	28
11. Mükellefin Mali Memnuniyeti	29
12. Diğer Özellikler	30
a. Yaş	30
b. Din	31
c. Irk.....	32
d. Cinsiyet	33
e. Medeni Hal.....	34
B. BİREYSEL OLMAYAN FAKTÖRLER.....	35
1. Vergi Sistemi ve Vergi Yönetiminden Kaynaklanan Faktörler	35
a. Vergi Sisteminden Kaynaklanan Faktörler	35
(1) Vergi Oranları	35
(2) Vergi Sayısı	36
(3) Vergi Adaleti	37
(4) Vergi Afları.....	37
(5) Vergi Mevzuatının Karmaşıklığı.....	39
(6) Vergi Kanunlarının Sık Sık Değiştirilmesi.....	40
(7) Vergi Cezalarının Caydırıcılığı	40
(8) Mükellef Haklarının Yasalarda Açıkça Yer Almaması	41
b. Vergi Yönetiminden Kaynaklanan Faktörler	41
(1) Vergi Denetimlerinin Sıklığı	41
(2) Mali Saydamlık ve Hesap Verebilirlik	42
(3) Gelir İdarelerindeki Yolsuzluklar.....	43
(4) Personel Sorunu	44
(5) Personelin Çalışma Koşulları	44
2. Ekonomik Konjonktürden Kaynaklanan Faktörler	44
a. Enflasyonist Ortam.....	44

b. Milli Gelir	45
c. Kayıt Dışı Ekonomi	45
d. Fiyat Değişmeleri Karşısında İstisna Tutarları ve Tarifelerin Etkinliği	46
3. Siyasal Yapıdan Kaynaklanan Faktörler	47
a. Vergi Politikasının Belirlenmesine Halkın Katılımı	47
b. Verginin Alındığı Dönemin İçinde Bulunduğu Özellikler	48
c. Ekonomi Yönetimindeki Başarı	49

III. YÜKÜMLÜNÜN VERGİYE KARŞI GÖSTERDİĞİ

TEPKİLERİN TÜRLERİ

A. VERGİYE KARŞI GÖSTERİLEN TEPKİLERE YÖNELİK AÇIKLAMALAR ..	49
B. VERGİYE KARŞI GÖSTERİLEN PASİF TEPKİLER	50
1. Oy Kayması	50
2. Baskı Gruplarını Harekete Geçirme	51
3. Vergiden Kaçınma	51
4. Aylaklığı Tercih Etme	52
5. Yatırımdan Vazgeçme	52
6. Tüketimi ve Tasarrufu Kısma	52
7. Üretimi Azaltma	53
8. Verginin Yansıması	53
9. Vergiyi Geç Ödeme	53
10. Transformasyon	53
11. Vergi Göçü	54
C. VERGİYE KARŞI GÖSTERİLEN AKTİF TEPKİLER	55
1. Vergi Grevi (Verginin Reddi)	55
2. Vergi İsyanı	55
3. Vergi Kaçakçılığı	57

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE YÜKÜMLÜLERİN VERGİYE KARŞI DAVRANIŞLARI

I. YÜKÜMLÜLERİN VERGİYE KARŞI DAVRANIŞLARINI

ETKİLEYEN FAKTÖRLER	59
A. BİREYSEL FAKTÖRLER AÇISINDAN TÜRKİYE'DEKİ DURUM	59
1. Yükümlülerin Vergi Algısı	60
2. Yükümlülerin Vergi Yüküne Yönelik Algıları	60
3. Yükümlülerin Vergi Çeşitlerine Göre Vergi Baskısı Algılaması	61
4. Yükümlülerin Vergi Bilinci ve Vergi Ahlakı	61
5. Yükümlülerin Kamu Gelirlerinin Kullanım Etkinliğine Yönelik Algıları	63
6. Yükümlünün Diğer Yükümlülere Bakış Açısı	63

B. BİREYSEL OLMAYAN FAKTÖRLER AÇISINDAN TÜRKİYE’DEKİ DURUM.....	65
1. Vergi Sisteminden Kaynaklanan Faktörler.....	65
a. Vergi Oranları	66
b. Vergi Adaleti Algısı	67
c. Vergi Afları	67
d. Vergi Mevzuatının Karmaşıklığı	68
e. Vergi Kanunlarının Sık Sık Değiştirilmesi	69
f. Vergi Cezalarının Caydırıcılığı	69
g. Mükellef Haklarının Yasalardaki Yeri	70
2. Vergi Yönetiminden Kaynaklanan Faktörler.....	71
a. Vergi Denetimlerinin Sıklığı ve Denetlenme Olasılığının Durumu	71
b. Mali Saydamlık ve Hesap Verebilirlik	73
c. Vergi İdaresinin Yaklaşımı ve Personel Sorunu	74
d. Mükelleflerin GİB’den Bilgi Edinebilme Düzeyi	74
3. Ekonomik Yapıdan Kaynaklanan Faktörler	75
a. Kayıt Dışı Ekonominin Mükelleflerin Vergi Davranışına Etkisi	75
b. Enflasyon	76
c. İstisna ve Muafiyet Tutarlarının Geniş Olması	77

II. YÜKÜMLÜLERİN VERGİYE KARŞI GÖSTERDİĞİ AKTİF BİR TEPKİ OLAN VERGİ KAÇAKÇILIĞININ TÜRKİYE’DEKİ DURUMU	78
A. TÜRKİYE’DE VERGİ KAÇAKÇILIĞI.....	78
B. TÜRKİYE’DE VERGİ KAÇAKÇILIĞININ NEDENLERİ	78
C. TÜRKİYE’DE VERGİ KAÇAKÇILIĞININ ETKİLERİ.....	85
D. TÜRKİYE’DE MÜKELLEFLERİN VERGİ KAÇAKÇILIĞINA BAKIŞ AÇISI	86
E. TÜRKİYE’DE VERGİ KAÇAKÇILIĞINA YÖNELİK ALINMASI GEREKEN GÜVENLİK ÖNLEMLERİ.....	88

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÜKÜMLÜLERİN VERGİYE KARŞI DAVRANIŞLARI BELİRLEYEN FAKTÖRLERİN ÖLÇÜMÜNE YÖNELİK ANALİZ

I. VERİ ve METODOLOJİ	90
II. ANALİZ SONUÇLARI VE DEĞERLENDİRME	92
A. ARAŞTIRMANIN BULGULARI.....	92
1. Araştırmaya Katılan Kişilerin Özelliklerine İlişkin Betimsel Analiz Sonuçları	92
2. Güvenilirlik Analizi	95
3. Faktör Analizi	95
4. Ölçek ve Boyutlara İlişkin Analiz Sonuçları	98

5. Toplanan Verilerle İlgili Olarak Yapılan Fark Testleri	103
a. Cinsiyete Göre Farklılıkların Analizi	103
b. Eğitim Düzeylerine Göre Farklılıkların Analizi	104
c. Yaş Aralıklarına Göre Farklılıklarının Analizi	107
d. Gelir Düzeyi Farklılıklarının Analizi	109
SONUÇ VE ÖNERİLER	116
EKLER.....	120
KAYNAKÇA	125
ÖZGEÇMİŞ.....	133

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
GİB	Gelir İdaresi Başkanlığı
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
KDV	Katma Değer Vergisi
KMO	Kaiser-Meyer-Olkin
MÜSİAD	Müslüman Sanayici İş Adamları Derneği
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
ÖİV	Özel İletişim Vergisi
ÖTV	Özel Tüketim Vergisi
SPSS	Sosyal Bilimler İçin İstatistik Paketi
TESEV	Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği
VUK	Vergi Usul Kanunu
yy.	Yüzyıl

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1:	Türkiye ve Bazı AB Ülkelerinde Güncel KDV Oranları (2011).....	79
Tablo 2:	Mükelleflerin Denetlenme Oranları.....	81
Tablo 3:	Vergi Türü Bazında Faal Mükellef Sayıları	82
Tablo 4:	Vergi Türleri İtibariyle İnceleme Sonuçları (2013)	83
Tablo 5:	Genel Bütçe Vergi Gelirleri Kümülatif Tahakkuk, Tahsilat Sonuçları	84
Tablo 6:	Araştırmaya Katılan Kişilerin Cinsiyetlerine İlişkin Frekans Dağılımı	92
Tablo 7:	Araştırmaya Katılan Kişilerin Yaşlarına İlişkin Frekans Dağılımı	93
Tablo 8:	Araştırmaya Katılan Kişilerin Eğitimlerine İlişkin Frekans Dağılımı	93
Tablo 9:	Araştırmaya Katılan Kişilerin Gelir Düzeylerine Ait Bulgular.....	94
Tablo 10:	Araştırmaya Katılan Kişilerin Gelir Türlerine Ait Bulgular	95
Tablo 11:	Vergi Yükümlülerinin Vergiye Karşı Tutum ve Davranışlarını İfade Eden Görüşlere Ait Faktör Analizi ve Ortaya Çıkan Faktör Yükleri	96
Tablo 12:	Ölçeğe Ait Bulgular (N= 470).....	98
Tablo 13:	Faktörlerin Cinsiyete Göre Farklılık Analizi	104
Tablo 14:	Faktörlerin Eğitim Düzeyine Göre Farklılık Analizi	105
Tablo 15:	Eğitim Düzeyine Ait Tukey Testi Sonuçları.....	106
Tablo 16:	Faktörlerin Yaşa Göre Farklılık Analizi	108
Tablo 17:	Yaşa Ait Tukey Testi Sonuçları	109
Tablo 18:	Faktörlerin Gelir Düzeyine Göre Farklılık Analizi.....	110
Tablo 19:	Gelir Düzeyine Ait Tukey Testi Sonuçları	111

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Laffer Eğrisi	7
Şekil 2: Mükellef Davranışları Yönünden Oran-Tutum Analizi	17
Şekil 3: Mükellef Davranışları Yönünden Oran-Tepki Analizi.....	50
Şekil 4: Araştırmaya Katılan Kişilerin Cinsiyetlerine İlişkin Yüzde Dağılımı	92
Şekil 5: Araştırmaya Katılan Kişilerin Yaşlarına İlişkin Yüzde Dağılımı	93
Şekil 6: Araştırmaya Katılan Kişilerin Eğitimlerine İlişkin Yüzde Dağılımı	93

GİRİŞ

Devlet, toplum içinde bir arada yaşayan insanların ortak ihtiyaçlarını karşılamak üzere ortaya çıkmıştır. Devletin, insanların ortak ihtiyaçlarını finanse etmek amacıyla kaynağa ihtiyacı vardır. Devletin en önemli finansman kaynağı ise, kamu geliri olan vergilerdir.

Vergi, kanunlarla konulan ve devletin vergilendirme yetkisi ile aldığı en temel kamu geliridir. Gelişen ve değişen dünya ekonomilerinde, kamu giderleri artış göstermekte ve bunu karşılayacak olan vergi gelirlerinin önemi her geçen gün artmaktadır.

Vergi, önceleri klasik iktisat çerçevesinde yalnızca kamu harcamalarını finanse etmek, yani mali amaca yönelik toplanmıştır. Oysa 20. yy.'dan itibaren Keynesyen iktisat ile birlikte, verginin mali amaçlarının yanında, ekonomik ve sosyal amaçları da ön plana çıkmıştır. Bu durum vergiye atfedilen değeri arttırmıştır. Bunun sonucu olarak vergilemede yükümlü psikolojisi kavramı, hem akademik hem de uygulamada gelişmeye başlamıştır. Vergilendirme işlemi, devlet ile mükellefler arasında gerçekleştiğinden ve mükellefe ödevler yüklediğinden, verginin psikolojik yönünün de dikkate alınması gerekliliği doğmuştur.

Vergi psikolojisi, vergilerin birey davranışları üzerindeki etkilerini inceler. Vergi psikolojisinin amaçları, devletin vergi politikalarının etkinliğini sağlamak, vergi harmonizasyonunu kolaylaştırmak ve toplumsal ilişkileri düzenlemektir.

Devlet, egemenlik gücüne dayanarak vergi almakla beraber, bu gücünü sınırsız kullanamaz. Her ülkenin kendi vergi kapasitesi vardır. Vergi kapasitesi, vergilemenin sınırlarını da etkiler. Vergilemenin sınırları hukuki, mali, siyasal, iktisadi-ekonomik, toplumsal ve kültürel ve psikolojik olarak incelenebilir.

Bireyler, toplum içinde yaşadıklarından çevreleriyle sürekli etkileşim halindedirler. Bu yüzden, mükelleflerin vergiye karşı tutum ve davranışlarında, bireysel faktörlerin yanı sıra, bireysel olmayan (vergi sistemi ve yönetimi, ekonomik, siyasal) faktörler de etkilidir.

Vergiler, bireylerin kullanılabilir gelirlerinde ve dolayısıyla gelirin fonksiyonları olan tüketim ve tasarrufta azalma meydana getirerek, bireylerin refah düzeyinin

düşmesine yol açar. Bireyler, bu refah azalmasından dolayı rahatsızlık hissedebilirler. Her bireyde de rahatsızlığın derecesi aynı olmaz; bazı mükellefler vergileri kabul ile karşılarken, bazıları ise vergiye karşı olumsuz tepkiler gösterebilir. Bu tepkiler, bireysel olabilir hatta toplumsal tepkilere verginin reddine/isyanına dönüşebilir.

Çalışmamızın amacı, mükelleflerin vergiye karşı göstermiş oldukları tutum ve davranışları ortaya koymak ve bunları belirleyen faktörleri tespit etmektir. Bunun için anket yöntemi ile elde edilen veriler analiz edilmiş ve bulgular değerlendirilmiştir. Bu amacı gerçekleştirmek üzere tez üç bölüm olarak organize edilecektir.

Çalışmamızın birinci bölümünde, öncelikle vergi psikolojisinin daha iyi kavranması için, vergileme ve vergi psikolojisine yönelik kavramsal açıklamalara değinilecektir. Vergilemeye yönelik, vergi psikolojisiyle ilintili kavramlar açıklandıktan sonra, sosyal psikoloji, vergi psikolojisi ve vergilemeye ilişkin tutum analizine yönelik bilgiler verilecektir. Bu tür teorik açıklamalardan sonra, yükümlülerin vergiye karşı davranışlarını etkileyen faktörler, bireysel ve bireysel olmayan faktörler olarak incelenecektir. Sonrasında, mükelleflerin vergiye karşı tepkileri analiz edilecek, bu tepkiler pasif ve aktif tepkiler olarak iki ayrı grupta ele alınarak açıklanacaktır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde, Türkiye’de mükelleflerin vergiye karşı davranışları ele alınacaktır. Öncelikle vergiye karşı davranışı etkileyen faktörler, Türkiye’de yapılmış bazı çalışmalar perspektifinden değerlendirilecektir. Sonrasında, Türkiye’de vergi kaçakçılığı, ilgili kanun olan Vergi Usul Kanunu’na göre açıklanacak; ardından vergi kaçakçılığının nedenleri, etkileri, Türkiye’deki boyutları ve mükelleflerin vergi kaçakçılığına bakış açısına değinilecektir.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde, ilk iki bölümde yapılan incelemeler paralelinde, Bursa merkez ilçelerinde, 470 denekle yüz yüze görüşme tekniği kullanılarak yapılan anket çalışmasının analiz sonuçları ortaya konacaktır. Sonuç ve öneriler başlığı altındaki son bölümde ise, elde edilen bulgular değerlendirilip ve bunlara dayalı olarak öneriler sunulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

VERGİNİN SOSYO-PSİKOLOJİK TEORİSİ

I. VERGİLEME VE VERGİ PSİKOLOJİSİ KONUSUNDA KAVRAMSAL AÇIKLAMALAR

Bu bölüm kapsamında vergi psikolojisi konusunu daha iyi açıklamak üzere vergi psikolojisi kavramıyla ilgili bazı vergileme kavramları açıklanacaktır.

A. VERGİLEMEYE İLİŞKİN KAVRAMLAR

1. Vergi Adaleti

“Adalet” kavramı, tarihsel süreç içerisinde değişik şekillerde değerlendirilmiş, toplumlara, toplumu oluşturan kişi ve gruplara, yere ve zamana göre farklı anlamlarda yorumlanmıştır. Herkes tarafından kabul edilebilir bir şekilde sınırlarını çizmek olanağı bulunmamaktadır. Adalet kavramının niteliğine bağlı olarak, aynı belirsizlik, vergide adaletin ne olduğunun net bir şekilde ortaya konulabilmesi açısından da mevcuttur. Ancak, bu belirsizlik vergide adaletin dikkate alınmasından vazgeçilmesi için bir gerekçe olamaz.¹

Adalet sorununun iki önemli yönü vardır: Birincisi; aynı koşullar altındaki kişilerin gereken şekilde işlem görmesi; ikincisi ise, hemen hemen herkesin kabul ettiği değişik koşullarda (farklı durumlarda) olanların ayrı şekilde vergilendirilmeleri, yani ayrı miktarda vergi ödemeleridir. Ancak ayrı koşullar deyiminin belirtilmesi sorunu zamanımızda halen vardır. Sorunun diğer yönü çok daha karmaşıktır. Durumları diğerlerine göre daha iyi olan kimselerin daha fazla vergi ödemeleri çoğunlukla kabul edilmiştir. Fakat “daha iyi” durumunun ölçülerini ve değişik koşullarda olan kimseler için uygun, değişen vergi yükünün belirtilmesini sağlayacak düşünce birliği kesin değildir. Bu nedenle, adalet sorununun esası gelir, servet ya da harcama durumu farklı

¹ Abdurrahman Akdoğan, **Kamu Maliyesi**, 14.Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2011, s.206.

olanların, toplumca genel kabul gören ölçüye göre farklı vergi ödemelerinin sağlanmasıdır.²

Vergi adaleti birçok görüşle açıklanmaya çalışılmıştır. Bunlardan en yaygın olarak kabul edilenleri, *Fayda ilkesi* ve *ödeme gücü ilkesidir*.

Fayda (yararlanma) ilkesine göre bireyler, kamusal mal ve hizmetlerden sağladıkları fayda ölçüsünde vergilendirilmelidir. İlkenin temeli adından da anlaşılacağı üzere bireylerin sağladıkları fayda üzerine oturmaktadır. Faydanın her mal için bölünebilir ve ölçülebilir olmaması bu ilkenin uygulama alanını faydası bölünebilir ve ölçülebilir özellikteki mal ve hizmetlerle sınırlamaktadır. *Ödeme gücü ilkesi* ise, kişileri ödeme güçlerine göre vergilemeye tabi tutmaktadır. Eski devirlerde servet ödeme gücünün ağırlıklı göstergesi olarak kabul edilirken, günümüzde gelir ve tüketim düzeyi de ödeme gücünün göstergesi olarak kabul edilmektedir.³

2. Vergi Kapasitesi, Vergi Gayreti ve Vergilemenin Sınırı Kavramları

Bir ülkenin vergi kapasitesi, o ülkenin vergi potansiyelini ifade eder. Ancak vergi kapasitesi (potansiyeli) ile fiilen toplanan vergi gelirleri her zaman aynı olmayabilir. Başka bir ifadeyle belli bir dönemde toplanan vergi gelirlerinin büyüklüğü çeşitli nedenlerden dolayı vergi kapasitesinin büyüklüğüne erişemeyebilir. Bu durumda vergi kapasitesi ile fiilen toplanan vergi gelirleri arasındaki oransal ilişki “vergi gayreti” olarak nitelendirilir.⁴

Devlet açısından vergilendirmede etkinliğin hangi ölçüde sağlandığı anlamı taşıyan vergi gayreti, mükellefler açısından ise kendilerinden ödemeleri istenen vergilerin ne kadarını ödedikleri anlamına gelmektedir. Mükellefin toplam ekonomik potansiyelinden devlete aktarması gereken payın ne kadarını yasal veya yasal olmayan yollara başvurarak azalttığını göstermesi bakımından da ayrıca önemlidir. Diğer bir ifade ile vergi gayreti, vergi matrahında çeşitli nedenlerle meydana gelen aşınma anlamına gelen vergi erozyonunun ve kayıt dışı ekonominin boyutlarını göstermektedir.⁵

² Nihat Edizdoğan, Özhan Çetinkaya, Erhan Gümüş, **Kamu Maliyesi**, 2. Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa, 2011, s.252.

³ Metin Erdem, Doğan Şenyüz, İsmail Tathioğlu, **Kamu Maliyesi**, 5. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa, 2007, s.108.

⁴ Osman Pehlivan, **Kamu Maliyesi**, Murathan Yayınevi, Trabzon, 2012, s.161-162.

⁵ İhsan Cemil Demir, **Türkiye’de Vergi Yükü (Objektif ve Subjektif Yönleriyle)**, Dora Yayıncılık, Bursa, 2013, s.47.

Vergileme kapasitesinin durumu, doğrudan doğruya herhangi bir yer ve zamanda vergilemeye konu veya taban teşkil edecek sayısal büyüklüklere bağlı bulunmaktadır. Genellikle gelişmiş ülkelerde vergileme kapasitesi büyük veya geniş, gelişmekte olan ülkelerde ise bir hayli dardır.⁶

Vergilendirme yetkisi devletler adına hükümetlerce kullanılmaktadır. Yalnız bu sınırsız bir yetki olmayıp, hukuki, iktisadi, mali, politik vb. sınırları vardır. Verginin bir birim dahi artırılamadığı ve/veya mevcut vergilere yeni bir verginin eklenemeyeceği noktaya vergilemenin sınırı denir. Bu noktanın oluşmasında etkili olan faktör hukuktan, iktisattan, mali yapıdan, politikadan veya halkın psikolojisinden kaynaklanıyor olabilir. Vergilemenin sınırına etki eden tüm faktörler vergilemede dikkate alınmak zorundadır. Diğer bir anlatımla, bu faktörler birbirini dışlamaz, örneğin vergilemenin sınırının belirlenmesinde politik ve psikolojik öğeler birlikte dikkate alınmak zorundadır.⁷

a. Vergilemenin Hukuki Sınırı

Hukuk kelimesi dilimize Arapça'dan girmiştir. Hak kelimesinin çoğulu olup kavram olarak haklar anlamına gelir. Hukukun konusunu esas alarak "Hukuk, toplum hayatında kişilerin birbirleriyle ve devletle olan ilişkilerini düzenleyen uyulması devlet gücü ile desteklenmiş bulunan kurallar bütünüdür" şeklinde bir tanım yapılabilir.⁸

Devletin vergileme yetkisi, sahip olduğu hukuki ve fiili zorlama gücüne dayanarak ülkede yaşayan kişi ve kurumlardan mali taleplerde bulunabilmesini ifade eder. Vergileme yetkisi, genel olarak devlet egemenliğinin doğal bir sonucu, zorunlu bir uzantısı gibi görülür. Zira, devletin varlığını sürdürebilmesinin ilk ve önemli koşullarından biri, düzenli mali kaynaklara sahip olmasıdır. Dolayısıyla, devlet sayılabilecek örgütlenmelerde, hemen en baştan itibaren, değişik adlar taşısa ve değişik biçimler olsa da, vergilendirme yetkisi ile karşılaşılır.⁹

Vergileme yetkisinin hukuki sınırı önce Anayasa'da sonra da yasalarda belli edilmiştir. Örneğin, 1982 Anayasası'nın Vergi Ödevi başlıklı 73. Maddesi aynen şöyledir: "Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre vergi ödemekle

⁶ Fevzi Devrim, **Kamu Maliyesine Giriş**, İlkem Ofset, İzmir, 1995, s.260.

⁷ İsa Sağbaş, **Vergi Teorisi**, Ece Matbaası, Ankara, 2011, s.35-36.

⁸ Şükrü Kızılot, Doğan Şenyüz, Metin Taş, Recai Dönmez, **Vergi Hukuku**, 2.Baskı, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara, 2007, s.19.

⁹ Özhan Uluatam, Yaşar Mehtibay, **Vergi Hukuku**, 5. Baskı, İmaj Kitabevi, Ankara, 2001, s.17.

yükümlüdür. Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır. Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır. Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerin muaflık, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi Bakanlar Kurulu'na verilebilir".¹⁰ Ancak, vergi ve benzeri mali yükümlülüklerin oran, istisna, muafiyet ve indirim tutarları konusunda Bakanlar Kurulu'na verilen bu yetki ile vergilemenin hukuki sınırlarını çizmeye çalışan anayasal normlar önemli ölçüde aşındırılmıştır.

1970'li yıllardan sonra anayasal iktisat yaklaşımıyla beraber, vergilemenin hukuki sınırı kavramı önem kazanmıştır.

Anayasal iktisat yaklaşımını benimseyenlere göre, devletin yürütmüş olduğu faaliyetlerin tamamen piyasa ekonomisi kuralları çerçevesinde yürütülmesi esas olmalı ve bunu yaparken de hükümetlerin piyasaya müdahalelerini önlemek için ülkelerin anayasalarına devletlerin ekonomik ve mali hareket olanaklarını kısıtlayan hükümler koymalıdır. Devletlerin borçlanma, para basma ve vergi koyma gibi alanlarda serbest hareket olanaklarını sınırlamak bunlardan birkaçıdır. Anayasalara bu tür hükümlere yer vermede amaç, politikacı ve bürokratların keyfi davranışlarını önlemektir.¹¹

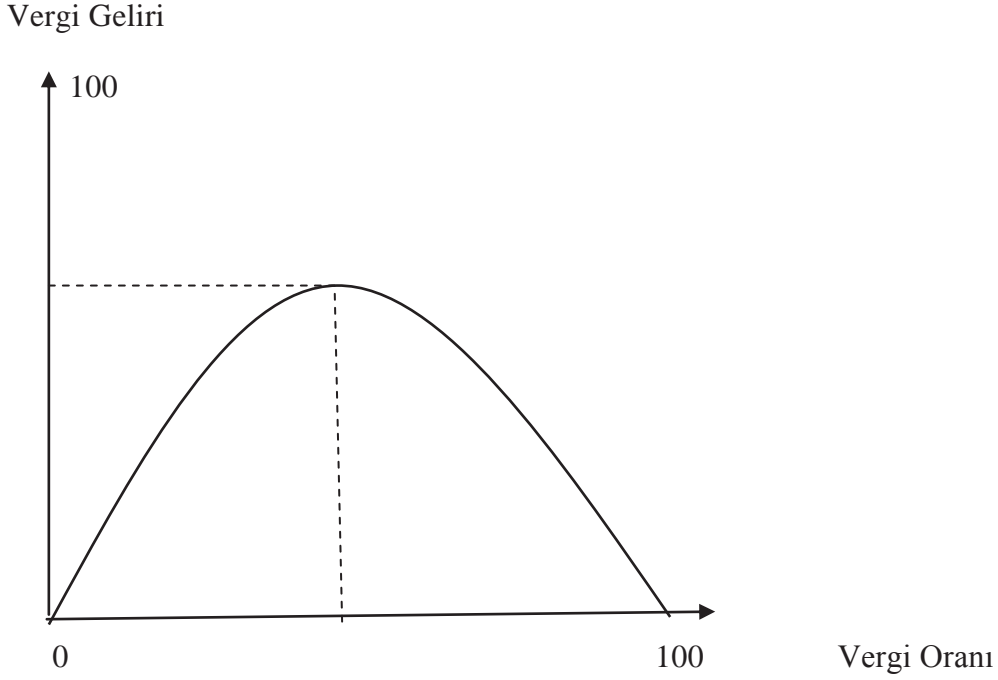
b. Vergilemenin Mali Sınırı

Mevcut bir verginin oranının artırılmasına rağmen vergi gelirlerinde artık bir artışın olmadığı nokta verginin mali sınırıdır.¹² Yani vergi oranları ile vergi hasılatı arasında tamamen doğru orantılı bir ilişki yoktur. Arthur Laffer, literatüre kazandırdığı Laffer eğrisiyle bunu açıklamaya çalışmıştır. Laffer eğrisine göre, vergi oranları belli bir noktaya kadar vergi gelirlerini artırır. Bir noktadan sonra, artan vergi oranları vergi gelirlerini artırmaz, aksine düşürür. Çünkü; vergi oranları arttıkça, kişiler tercihlerini daha fazla çalışıp gelirleri arttırmak yerine, ikame etkisine göre dinlenmeyi veya boş zaman geçirmeyi tercih ederler.

¹⁰ Halil Nadaroğlu, **Kamu Maliyesi Teorisi**, 6. Baskı, Sermet Matbaası, İstanbul, 1985, s.341.

¹¹ M. Kamil Mutluer, Erdoğan Öner, Ahmet Kesik, **Teoride ve Uygulamada Kamu Maliyesi**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s.22.

¹² Sağbaş, a.g.e., s.3.

Şekil 1: Laffer Eğrisi

Vergilemenin mali sınırı; ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye, kültürden kültüre ve hatta sektörden sektöre bile değişiklik gösterebilir.

Vergilemenin mali sınırını, vergi yükü kavramıyla iç içedir. Bu yüzden vergi yükü kavramına değinmekte fayda vardır.

(1) Vergi Yükü

Vergi yükü, gerek uluslararası gerek ulusal vergi analizlerinin yapılmasında kullanılan önemli bir kavramdır. Genel anlamda vergi yükü, ödenen vergilerin toplamının toplam gelire oranı olarak tarif edilir.¹³ Aynı zamanda bu rasyo, objektif vergi yüküdür. Vergi yükünde incelenecek bir diğer kavram ise, subjektif vergi yüküdür. Subjektif vergi yükü, mükellefin vergi ödemesi dolayısıyla, gelir ve refah kaybından dolayı üzerinde hissettiği psikolojik baskıdır.

Vergi yükü; toplam vergi yükü, bireysel vergi yükü, sektörel vergi yükü, net vergi yükü, gerçek vergi yükü gibi alternatif vergi göstergeleri şeklinde hesaplanabilir.

¹³ Mutluer, Öner, Kesik, a.g.e., s.271.

(a) Toplam Vergi Yüğü

Bir ekonomide toplanan tüm vergilerin o ekonomi üzerinde yarattığı yüke toplam vergi yüğü denilmektedir. Toplam vergi yüğü, belirli bir devre süresince bir ekonomide devlet ve diğer kamu tüzel kişilerine ödenen vergiler toplamının milli gelire oranlanması suretiyle hesaplanır. Toplam vergi yükünde ekonominin içinde bulunduğu durum ve vergilenebilir kapasite önem taşır.¹⁴

(b) Bireysel Vergi Yüğü

Bireysel vergi yüğü, birey başına vergi ve benzeri ödemelerin yine birey başına gayrisafi milli hasılaya oranlanması suretiyle bulunur.¹⁵ Bireysel vergi yüğü, objektif vergi yüğü ve subjektif vergi yüğü olmak üzere ikiye ayrılabilir.

Objektif yük, ödenen verginin vergi ödeyicinin geliri, bakmak zorunda olduğu kimseler gibi iktisadi durumu göz önünde bulundurularak ölçülmesidir.¹⁶ Subjektif vergi yüğü, ödenen verginin yükümlüsünün üzerinde çeşitli özel durumlarına bağlı olarak, yarattığı psikolojik baskı veya memnuniyetsizliktir.¹⁷ Subjektif vergi yüğü, kişilerin vergiye yönelik düşünce, tutum ve davranışlarına göre değişebileceğinden hesaplanması imkansızdır.

(c) Sektörel Vergi Yüğü

Ekonomide farklı sektörlerdeki vergi yükünü hesaplamak, izlenecek mali politikalar için gerekli olabilir. Bir sektörün belli bir dönemde ödemiş olduğu vergi miktarı ile elde ettiği gelir arasındaki oran, sektörün vergi yükünü vermektedir. Sektörler arası karşılaştırmalarda hangi sektörün daha fazla vergi yüğü altında kaldığı, sektörel vergi yüğü ile anlaşılmaktadır.¹⁸

(d) Net Vergi Yüğü

Net vergi yüğü, ödenen toplam vergilerden toplumu oluşturan kişilerin gerçekleştirilen kamu hizmetlerinden elde etmiş oldukları faydaların çıkarılmasından sonra kalan miktarın, gelire oranlanmasıyla ifade edilir. Doğal olarak devlet

¹⁴ Edizdoğan, Çetinkaya, Gümüş, a.g.e., s.186.

¹⁵ a.g.e., s.187.

¹⁶ Üren Arsan, **Vergi Yüğü Üzerinde Bir İnceleme**, 2. Baskı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1975, s.12.

¹⁷ Erdem, Şenyüz, Tatlıoğlu, a.g.e., s.136.

¹⁸ Emine Orhaner, **Kamu Maliyesi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2007, s.184.

hizmetlerinden yararlanma derecesini ölçmek mümkün olamadığı için, net vergi yükünü hesaplamak da mümkün değildir.¹⁹

(e) Gerçek Vergi Yüğü

Gerçek vergi yükü, verginin bütün etkilerini içine alarak daha geniş bir anlam taşır. Vergilerin ekonomiye doğrudan doğruya etkileri yanında, iktisadi değişkenlere etkileri suretiyle dolaylı etkileri de vardır. Verginin ekonomiye dolaylı dolaysız bütün etkileri hesaba alınarak, hasıl ettiği bütün kayıp ve kazançların birlikte düşünülmesi halinde gerçek vergi yüküne ulaşılır.²⁰

c. Vergilemenin Siyasal Sınırı

Vergileme konusundaki siyasal sınırın kaynağı oy kaybı endişesidir. Demokratik parlamenter düzenlerde partilerin amacı oylarını maksimize etmek ve iktidara gelmektir. Bu sebeple, kamuoyunun karşı koyduğu, baskı gruplarının desteklemediği, muhalefetteki partilerin kolayca istismar edebilecekleri vergi tasarılarının parlamentolardan geçirilmesi çok güçtür. Nitekim gözlemler göstermiştir ki, yeni vergi kanunları genellikle ve etkisinin zamanla silineceği gerekçesi ile seçimi izleyen dönemin ilk yarıyılarında çıkarılmakta, daha sonraki yıllarda mutlak bir zorunluluk olmadıkça böyle bir yola gidilmemektedir.²¹

d. Vergilemenin İktisadi-Ekonomik Sınırı

Kamu gelir ve giderlerinin milli gelir veya milli servetin bir kısmı olduğu ve bu nedenle her iki büyüklüğün hacminin netice itibarıyla milli gelirin seviyesiyle sınırlı olduğudur; hiçbir zaman, mevcut olandan daha fazla dağıtılamaz.²²

Uzun dönemde tüm vergi sisteminin verimliliğini azaltmaksızın vergilemenin uygulanabileceği ekonomik sınır, demokratik rejimin geçerli olduğu ülkelerin serbest piyasaya dayalı ekonomik sistemlerinde oldukça daha aşağıda bulunmaktadır. Çünkü özel mülkiyet ve rekabet esasına dayalı ekonomik bir düzen içerisinde vergilemenin, hiç değilse zorunlu tüketimin karşılanması, ana sermayenin korunması ve asgari ölçüde

¹⁹ Mutluer, Öner, Kesik, a.g.e., s.271.

²⁰ Arsan, a.g.e., s.13-14.

²¹ Nadaroğlu, a.g.e., s.342.

²² Günter Schmölders, **Genel Vergi Teorisi**, (Çev. Salih Turhan), 4.Baskı, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1976, s.102.

yeniden oluşturulmasını olanaklı kılacak şekilde ayarlanması gerekir; bu sınırı aşan bir vergileme toplumun iktisadi düzenini büyük ölçüde etkiler.²³

Vergilemenin ekonomik sınırları elastikidir. Söz konusu bu sınırlar, vergi gelirlerinin kullanılma şekline göre dar ya da geniş olabilir. Tüm ekonomi açısından gerçek anlamda bir vergi yükü, devlet tarafından vergi hasılatının kullanılması halinde iktisadi kurallara yükümlülere kıyasla daha az uyulduğu ve böylece kaynak dağılımının daha az etkin olmasına neden olduğu takdirde söz konusu olabilir.²⁴

e. Vergilemenin Toplumsal ve Kültürel Sınırı

Toplumların vergiye bakış açısı, gelişmişlik düzeyleri ve kültür seviyeleri ile yakından ilgilidir. Ekonomik ve kültürel olarak gelişmiş toplumlarda vergiye bakış açısı daha olumlu olmakla beraber, mutlak bir doğru orantı da söz konusu değildir.

Anglo-Sakson ve Nordik ülkelerdeki vergi ahlakı, Fransa, İtalya ve İspanya gibi Latin kökenli ırklara oranla çok daha gelişmiştir. Latin kökenli bireylerin vergiye karşı fazlaca alerji duyduğu öteden beri gözlenmektedir.²⁵

Vergi mukavemetinin sosyal-psikolojik temeli, genel vatandaş zihniyeti ile spesifik vergi zihniyetidir; özellikle vergi zihniyeti, çeşitli ülkelerde uygulanan vergiler için kullanılan isimlere yansımaktadır. İtalyanlar ve İspanyollardan, Fransızlara, İsviçrelilere ve Belçikalılara kadar tüm Latin milletleri her kademe ve türdeki üst mercilere, fakat özellikle vergi daire ve memurlarına karşı doğuştan bir güvensizlik ve geleneksel bir şüphe ile bakarlar; buna karşılık, İngilizler ve İskandinavlılar kökeni devlet bilincinde yatan tam bir vergi disiplinine sahiptirler. Fransa, İtalya ve İspanya’da vergi kavramı için kullanılan **impot**, **imposto** ve **impuesto** kelimeleri rahatsız edici bir yükü yüklemek anlamına geldikleri halde; İngilizce “**tax**” ve “**duty**”, Almanca “**abgabe**” ve “**steuer**” veya İskandinavca “**skat**” kelimeleri harç, görev, yardım veya devlet hazinesi için verilen aidatı ifade ederler ve büyük ölçüde devlet varlığının zorunluluğuna inanan bir anlayışın ürünüdürler.²⁶ Türkçe’de ise bahsedilen fonlar için, muhtaç olanlara yapılan bağış ve armağan anlamına gelen vergi kelimesi

²³ Salih Turhan, **Vergi Teorisi ve Politikası**, 6. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1998, s.197.

²⁴ a.g.e., s.198.

²⁵ Nadaroğlu, a.g.e., s.334.

²⁶ Schmolders, a.g.e., s.113.

kullanılmaktadır. Bu açıklamalardan, kelime kökü itibariyle Türklerin vergiyi, gönüllü katılım olarak düşünen bir anlayış içinde değerlendirdikleri söylenebilir.²⁷

Vergilemenin toplumsal ve kültürel sınırı incelenirken, dikkate alınması gereken bir diğer husus *yükümlünün ferdiyet gücüdür*. Bireyci bir yapıya sahip olan ülkelerde eğitim sisteminden ve toplumun diğer kurumlarından gelen etkilerle bireyin, bireysel kabiliyetleri gelişmiştir. Bu nedenle üretkenlik kabiliyetleri de gelişmiştir. Birey, bu kabiliyetlere sahip olmasının sonucu olarak devletin sağlamış olduğu altyapı yatırımlarını yeterli görür, ödediği vergiyi yerinde bularak vergiye karşı daha az tepkisel davranış içerisine girer. Oysa bireyselliğin gelişmemiş olduğu bir yapıya sahip olan ülkelerde bireyin üretkenlik kabiliyetlerinin daha az gelişmiş olmasından devletin yapmış olduğu harcamaları onun için fazla bir değer ifade etmesi söz konusu değildir. Dolayısıyla yükümlü psikolojisi vergileri, bir yük olarak anlama yönüne daha eğilimli olacaktır.²⁸

f. Vergilemenin Psikolojik Sınırı

Vergileme, gerek kişisel gerekse sosyal yönü ile mali alanın yanında hem psikoloji hem de sosyoloji ile ilgilidir. Kişisel ve psikolojik yönü; vergiyi doğuran olayın başlangıcından verginin ödenmesine kadar olan süreçte, vergi beyanının yapıp yapılmayacağı ya da ne kadarının beyan edileceğine ilişkin konularda mükellefin kendi vicdanına ve inisiyatifine bırakılması veya vergiden kaçınma olayında da mükellefin vergiye karşı kendi kişisel düşünceleri ve tepkileri ile öne çıkmaktadır.²⁹

Psikolojik sınır ekonomik, mali ve siyasal sınırdan daha geniş bir anlama sahip olup, her üç sınırın ilerisindeki veya gerisindeki bir noktayı da ifade edebilir. Nitekim vergi ödeme bilinci ve alışkanlığı yeterince gelişmemiş özellikle az gelişmiş ülkelerde, vergileme sınırları altında da kalınsa, vergilemeye karşı her zaman olumsuz davranışları kabul etmek gerekir.³⁰ Leroy-Beaulieu, 19. yy.'ın sonu ile 20. yy.'ın başlangıcı için %12 ile %15 oranındaki bir vergi yükünü; J.Popitz ise %25'lik orandaki vergi yükünü tahammül edilebilir bir psikolojik sınır olarak kabul ediyordu. Buna karşılık bugünkü Amerikan maliye literatüründe %50'lik oran psikolojik sınırın en üstü kabul edilmekte,

²⁷ Doğan Şenyüz, **Vergilemede Yükümlü Psikolojisi**, Bursa, 1995, s.47.

²⁸ Filiz Giray, **Vergi Teşvik Sistemi ve Uygulamaları**, 2. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2012, s.22-23.

²⁹ Şansel Özpınar, "Vergi Anomisi", Prof. Dr. Mualla Öncel'e Armağan, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, **Ankara Üniversitesi Yayınları No:243**, Ankara, 2009, s.268-269.

³⁰ Şenyüz, a.g.e., s.22.

vergi yükümlüsünün bu sınıra kadar maliye için değil de bizzat kendisi için çalıştığı hissine sahip olduğu ileri sürülmektedir.³¹

Schmölders'e göre, vergilemenin sınırları her şeyden önce psikolojik niteliktedir. Bu nedenle kanun koyucu, vergi ahlakı ve vergi zihniyetini etkileyen ekonomik ve psikolojik olayların durumuna göre, vergi yükümlülerinin tepkilerini dikkate almak zorundadır.³²

B. SOSYAL PSİKOLOJİ VE VERGİ PSİKOLOJİSİNE YÖNELİK KAVRAMSAL AÇIKLAMALAR

1. Sosyal Psikoloji

Sosyal psikoloji, insanların düşünce duygu ve davranışlarının başka insanların gerçek ya da hayali varlıklarından nasıl etkilendiğinin bilimsel olarak incelenmesidir. Düşünce, duygu ve davranışlarımız kültürel ve ailevi geçmişimizin yanı sıra o anki çevremizden de etkilenir.³³

Maliye, sosyal bilimler içinde yer alan bir disiplin olduğundan, sosyoloji ve sosyal psikoloji ile yakın ve sıkı bir ilişki içerisinde. Maliye içerisinde ele alınan kamusal faaliyetlerle kamu gelirleri, vergileme, borçlanma, parafiskalite, sübvansiyonlar ve sosyal yardımlar gibi konular toplumun değişik sosyal yapılanması ve biçimlenmesi ile doğrudan ve karşılıklı bir ilişkiyi ifade eder.³⁴

2. Vergi Psikolojisi ve Amaçları

Ekonomik olgular, insan davranışları ile başlar ve onunla biter. İnsan davranışları belli bir çevre ve ortam içinde sosyal normlara bağlı olarak gerçekleşmektedir. İnsan davranışları, bireyin öznel tutumu ile nesnel durum ve ortamın karşılıklı etkileşimi içinde oluşmaktadır. Bu etkileşim içinde oluşan insan davranışları, sosyal roller şeklinde ortaya çıkmaktadır. Sosyal roller bireyin öznel tutumunu belirleyen motivasyon yapısı ile, nesnel durumunu belirleyen çevre ve ortam tarafından birlikte belirlenmektedir. Bu

³¹ Schmölders, a.g.e., s. 112.

³² a.g.e., s. 114.

³³ Elliot Aronson, Timothy D. Wilson, Robin M. Akert, **Sosyal Psikoloji**, (Çev: Okhan Gündüz), Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2002, s.31-32.

³⁴ Mustafa Taytak, "İlköğretim II. Kademe Öğrencilerinde Vergi Bilincinin Tespiti: Ampirik Bir Araştırma", **Maliye Dergisi**, Sayı:158, (Ocak-Haziran, 2010), s.497.

nedenle ekonomik davranışa bağlı olarak, ekonomik faaliyet dolayısıyla ekonomik karar ve tercihler sosyal süreç içinde gerçekleşmektedir.³⁵

Sosyal iletişim, bireylerin fikirlerini sosyal etki ve sosyal normlar yoluyla birbirine bağlar ve böylelikle bir kişinin davranışı diğerlerinin davranışları tarafından belli bir ölçüde belirlenir. Çoğunlukla sosyal iletişimde bireylerin, diğerlerinin davranışlarını algılaması, sosyal normlar vasıtasıyla kendisini gösterir.³⁶

Kamu maliyesi alt disiplinleri içerisinde bugüne değin belki de en az gelişme gösteren alanlardan birisi “davranışsal kamu maliyesi” (behavioral public finance) ya da daha dar anlamda “vergi psikolojisi” (tax psychology) olarak adlandırılan araştırma alanları olmuştur. Davranışsal kamu maliyesi, en geniş anlamda mali olayların insan tutum ve davranışları üzerindeki etkilerini inceleyen bir araştırma alanı olarak tanımlanabilir. Vergi psikolojisi ise, daha dar anlam ihtiva eder ve sadece vergiler karşısında bireylerin algılamalarını, tutum ve davranışlarını inceleme konusu yapar. Vergi ile insan psikolojisi arasındaki ilişkileri analiz eden maliyecilerin başında Alman G. Schmolders gelir. Almanya’da Schmolders etrafında bir grup maliyecinin çalışmaları ile vergi psikolojisi alanında bazı çalışmalar yürütülmüştür. Gerek Avrupa’da, gerekse Amerika’da özellikle 1970’li yıllar sonrasında vergi psikolojisi alanında yapılan çalışmaların giderek artma eğilimi gösterdiğini söyleyebiliriz.³⁷

Vergi psikolojisinin amaçları; vergi politikalarını etkin kılma, vergi harmanizasyonlarını kolaylaştırma ve toplumsal ilişkileri düzenleme şeklinde sayılabilir.

a. Vergi Politikalarını Etkin Kılma Amacı

Vergiler bilindiği gibi, özel kesimden kamu kesimine geçen zorunlu ve karşılıksız iktisadi değerlerdir. Kapitalist ve karma ekonomi düzenine dayalı ülkelerin devlet gelirleri içindeki payı %70-90’a ulaşan bu değerler, genellikle kişilerin gelir, tüketim ya da servetleri nedeniyle alındığına göre, bu kaynakların her biri, alınan vergi tutarı oranında azalmaktadır. Bu nedenle vergi yükümlüleri, kendileri için bir yük oluşturan bu

³⁵ Hüsnü Erkan, **Ekonomi Sosyolojisi**, Alper Matbaası, İzmir, 1991, s.28.

³⁶ Savaş Çevik, Harun Yeniçeri, “The Relationship Between Social Norms and Tax Compliance: The Moderating Role of the Effectiveness of Tax Administration, Prague Macroeconomics and Finance Conference, Prague, Czech Republic, (1-4 September, 2013), p.252.

³⁷ Coşkun Can Aktan, “Vergi Psikolojisinin Temelleri ve Vergi Ahlakı”, **Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi**, (Ed:C.Can Aktan, Dilek Dileyici, İstiklal Y. Vural), Seçkin Yayınevi, Ankara, 2006, s.125.

zorunlu ödemelerden mümkün olduğu kadar kurtulmak ve böylece daha yüksek bir reel gelir elde edebilmek için çaba göstereceklerdir. Vergilerin oluşturduğu bu tür davranış değişikliklerinin yönü hakkında bilgi edinilmesi, adil bir vergi sistemi kurmayı amaçlayan pratik vergi politikası bakımından son derece önemlidir; çünkü özellikle tasarlanan vergi reformları açısından yükümlülerin ne şekilde tepki göstereceklerinin bilinmesi zorunludur.³⁸

b. Vergi Harmonizasyonlarını Kolaylaştırma Amacı

Ticaretin uluslararası düzeyde hızlı bir gelişme göstermesi, ekonomik amaçlı çeşitli birliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Birlik içinde ekonomik faaliyetlerin uyumlu bir biçimde yürütülebilmesi için, uluslararası birliğe üye olan ülkelerin vergi yapılarının aynı olması gerekir. Aksi takdirde, birliğe üye olan bazı ülkeler, diğerlerine göre daha fazla vergi yükü ile karşı karşıya kalacaklarından dezavantajlı olurlar. Çünkü böyle bir durumda rekabet eşitliği temelden zedelenir. Mali terminolojide, farklı vergi uygulamalarından kaynaklanabilecek olumsuzlukları ortadan kaldırmaya yönelik çabalar uyumlaştırma, ahenkleştirme ya da harmonizasyon deyimleri ile ifade edilmektedir.³⁹

Zararlı bir durumun ortaya çıkmaması için, birliğe katılacak ülkelerin yükümlülerinin vergiye karşı gösterdikleri ya da gösterecekleri davranışların araştırılması önemli olmaktadır. Bu yüzden, harmonizasyona gitmeden önce, davranışlar konusunda bilgiler edinilmeli ve bunlara uygun düzenlemeler gerçekleştirilmelidir. Bu konudaki bilgiler ise, vergi psikolojisi sahasında yapılacak ampirik çalışmaları gerektirmektedir.⁴⁰

c. Toplumsal İlişkileri Düzenleme Amacı

Devlet koyduğu vergiler ile vatandaşlarına yeni yükümlülükler getirmektedir. Vatandaşlara yüklenen bu yükümlülüklerin bazı sınıf veya gruplar üzerinde belirgin bir şekilde hissedilmesi, bir yandan gelir dağılımını bozarken, diğer taraftan sosyal huzuru zedeler. Çünkü kendilerinin aşırı vergisel yükümlülüklerle maruz kaldıklarına inanan sınıflar, devlete ve diğer sınıflara karşı cephe alır. Vergi psikolojisi alanında yapılacak çalışmalarla bu yöndeki eğilimlerin tespiti mümkün olur. İlgili tespitler ışığında

³⁸ Turhan, a.g.e., s.233.

³⁹ Şenyüz, a.g.e., s.12.

⁴⁰ a.g.e., s.13.

vergilerde çeşitli düzenlemelere gidilebilir. Bu düzenlemelerle toplumsal ilişkilerin - belirli ölçüler içinde de olsa- dengelenmesi sağlanmış olur.⁴¹

Devletin gelir dağılımında adaletin sağlanmasında kullanacağı en önemli araç, vergidir. Toplumdaki gelir dağılımı adil olmayabilir. Gelir grupları arasında çok büyük farklar bulunabilir. Toplumun bir kesimi, asgari geçimini sağlayacak bir gelire sahip olmayabilir. İşsizlik, konut sorunu ve benzeri diğer nedenler, devletin gelir dağılımına müdahale etmesini gerektirir. Böylece devlet, yüksek gelir gruplarından vergi yoluyla elde ettiği gelirleri, transfer harcaması yoluyla toplumun fakir kesimine aktarmak suretiyle gelir dağılımındaki adaletsizliği giderebilir.⁴² Devlet, bu yolla sosyal, ekonomik ve toplumsal buhranların önüne geçebilir ve toplumsal ilişkileri düzenler.

Vergi, bazen ekonomik amaçlarını aşan bir şekilde, devlet yönetiminde bulunanların toplumsal yapı üzerinde oynarken, belirlenen milli amaçların gerçekleştirilebilmesi için kullanılan bir araç konumundadır. Bu durumda vergi, toplumsal düzenin sağlanması amacının dışına çıkarak, toplum mühendislerinin kullandığı bir araç haline gelmekte ve belirlenen amaçlara bağlı olarak toplumsal düzenin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Türk vergi sistemi açısından böyle bir uygulama Tek Parti Dönemi'nde ortaya çıkmıştır. Tek Parti Dönemi'nde ortaya çıkan Varlık Vergisi, azınlıklara uygulanarak, belirlenen politikaların gerçekleşmesine yardımcı olmuştur. Vergilerin bu tür uygulamaları, vergilemenin sahip olduğu toplumsal etkilerin çok büyük boyutlarda olmasından kaynaklanmaktadır. Verginin toplumsal düzeni sağlama konusunda sahip olduğu güç, toplumsal düzeni bozma konusunda da etkili olabilecektir. Bu nedenle vergi politika uygulayıcılarının bu gücün farkında olarak, toplumun sosyolojik ve psikolojik durumu hakkında gerekli bilgiye sahip olduktan sonra politikaları ortaya koyması, toplumsal ilişkilerin düzenlenmesi bakımından olumlu sonuçlar verecektir.⁴³

⁴¹ Şenyüz, a.g.e., s.13.

⁴² Pehlivan, a.g.e., s.98-99.

⁴³ Hilmi Çoban, **Vergi Mükelleflerinin Vergi Karşısındaki Davranışları Üzerine Ampirik Bir İnceleme: Denizli Örneği**, (Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli), 2004, s.39.

3. Yükümlülerin Vergiye Karşı Tutumları

a. Tutum Kavramı

Tutum, Latince olan kökeninde “harekete hazır” anlamına gelmektedir. Bugün ise, tutum kavramı bir yapı olarak görülmekte ve doğrudan gözlenemese de, davranıştan önce gelen ve hareketlerimize rehberlik eden yapı olarak anlaşılmaktadır.

Tutum bir bireye atfedilir. Çünkü bireyin zihinsel mekanizmasındaki bir yapı olduğu varsayılmaktadır. Dolayısıyla çalışmalar tekil bireyin tutumları üzerinden tasarlanmaktadır. Ama tutum ölçekleri gibi yöntemler kullanılarak, çok sayıda bireyin tutumları ölçülebilmekte ve grup tutumlarından bahsedilebilmektedir.⁴⁴

b. Vergiye Karşı Tutum ve Vergi Oranları ve Vergi Yükü Arasındaki İlişki

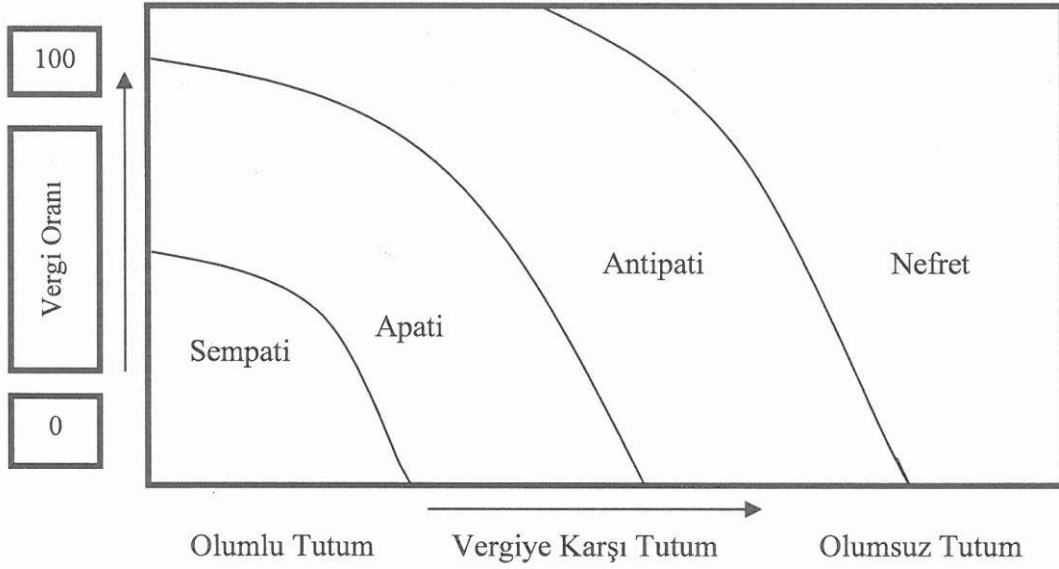
Vergileme karşısında mükelleflerin psikolojik tutumlarının incelenmesi, tutumların davranışlara yol açan eğilimler olmasından dolayı önceliklidir. Ancak, vergileme karşısındaki tutumların bireysel olma özelliği, inceleme açısından güçlükler oluşturmaktadır. Bu nedenle vergileme karşısında, mükellef tutumlarının incelenmesinde genelleme yapılma gereği ortaya çıkmaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde, mükelleflerin vergileme karşısındaki tutumlarının en önemli belirleyicisi, mükellefler üzerinde oluşan vergi yüküdür. Vergi yükünün belirleyicisi ise, vergi oranlarıdır. Dolayısıyla, vergi oranlarının mükelleflerin psikolojik tutumlarını belirlemede önemli bir işleve sahip olduğu söylenebilir.⁴⁵

Mükelleflerin vergileme karşısındaki tutumlarının derecesi ile vergi oranları arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Buna göre vergi oranları arttıkça mükelleflerin vergileme karşısındaki tutumlarının derecesi olumsuz yönde değişmektedir.⁴⁶ Vergi oranlarındaki değişikliğin mükellef tutum ve davranışlarında meydana getirebileceği değişiklikler aşağıdaki tabloda görülmektedir.

⁴⁴ Sibel A. Arkonaç, **Sosyal Psikoloji**, 3.Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2005, s.158-159.

⁴⁵ Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici, Özgür Saraç, “Vergilere Karşı Tepkiler ve Vergilerin Ahlaki ve Sosyo-Psikolojik Sınırları”, **Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi**, (Ed: C.Can Aktan, Dilek Dileyici, İstiklal Y. Vural), Seçkin Yayınevi, Ankara, 2006, s.160.

⁴⁶ a.g.m., s.161.

Şekil 2: Mükellef Davranışları Yönünden Oran-Tutum Analizi

Şekil 2’den görüleceği üzere, başlangıçta mükellefler düşük oranlı vergiler karşısında olumlu bir tutum sergilemekte ve vergilere “sempati” ile yaklaşmaktadırlar. Sempati kavramı, kelime olarak “sevimli ve cana yakın bulma” anlamına gelmektedir. Dolayısıyla düşük oranlı vergilerde mükelleflerin severek ve isteyerek vergi ödedikleri söylenebilir. İkinci aşama “apati” halidir. Kelime olarak ilgisizlik anlamına gelen apati kavramı, mükelleflerin artan vergi oranları karşısında isteksiz olmalarını ifade etmede kullanılabilir. Apati aşaması vergiye karşı tutumun olumludan olumsuza geçmesindeki ilk aşamadır. Üçüncü aşama olan “antipati” aşaması ise, mükelleflerin genel olarak vergilere karşı olumsuz tutumlarının pekiştiği aşama olarak değerlendirilebilir. Sempati kavramının karşıtı olan antipati kavramı, kelime olarak “karşı duygu besleme”, “sevimli bulmama” ve “hoşnut olmama” anlamlarına gelmektedir. Bu aşamada mükellefler vergiye karşı olumsuz hisler beslemekte ve vergiye karşı elindeki fırsatları değerlendirmek üzere olumsuz tepkiler ortaya koymaktadır. Dördüncü ve son aşamada ise, mükelleflerin vergiye karşı tutumu, artan vergi ödemeleri karşısında “nefret” haline dönüşmektedir. Bu aşama, vergiye karşı tutumların en gergin olduğu aşamadır.⁴⁷

⁴⁷ Aktan, Dileyici, Saraç, “Vergilere Karşı Tepkiler ve Vergilerin Ahlaki ve Sosyo-Psikolojik Sınırları”, s.161-162.

Vergi oranları gibi yüksek vergi yükü de bireylerin vergiye karşı tepkilerini artıracaktır. Yapılan ampirik çalışma sonuçlarında da bu durum görülebilmektedir. Örneğin Wu and Teng (2005), 58 ülkeyi içeren 1996-2000 dönemine ilişkin anket çalışmasında vergi yükünün vergiye uyumu önemli ölçüde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca çalışmada ekonomik olmayan faktörlerin vergi uyumunu belirlemede önemli faktörler olduğu vurgulanmaktadır.⁴⁸

II. YÜKÜMLÜLERİN VERGİYE KARŞI DAVRANIŞLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Yükümlülerin vergiye karşı davranışlarını belirleyen faktörler oldukça fazladır. Bu faktörleri daha iyi anlamak ve analiz edebilmek üzere çeşitli açılardan sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Bazı sınıflandırmalarda yükümlülerin vergiye karşı davranışları *ekonomik, mali ve idari olarak ve ekonomik olmayan faktörler* şeklinde sınıflandırılmıştır.⁴⁹ Bu çalışmada ise, *bireysel faktörler ve bireysel olmayan faktörler* şeklinde bir sınıflandırma esas alınmaktadır.

A. BİREYSEL FAKTÖRLER

Bireysel faktörler; vergi ödeme gücü, ailenin gelir düzeyi, vergi ahlakı ve vergi bilinci, eğitim düzeyi, devlete bağlılık, siyasal iktidarı benimseme durumu, yükümlünün diğer yükümlülere bakış açısı, kamu gelirlerinin etkin kullanım, kamu hizmetlerinin yükümlünün tercihlerine uyumluluğu, yükümlünün mesleği ve diğer özelliklerdir (yaş, din, ırk, cinsiyet, medeni hal).

1. Vergi Ödeme Gücü

Vergi ödeme gücü, kişinin kendisini ve ailesini geçindirecek gelirinin üst kısmını ifade eder.

⁴⁸ Shih-Ying Wu and Mei-Jane Teng, "Determinants of Tax Compliance - A Cross-Country Analysis", **Public Finance Analysis**, Vol:61, No:3, 2005, p.393.

⁴⁹ Giray, a.g.e., s.6-23.

Eski devirlerde servet, ödeme gücünün ağırlıklı göstergesi olarak kabul edilirken günümüzde gelir ve tüketim düzeyi de ödeme gücünün göstergesi olarak kabul edilmektedir.⁵⁰

Yükümlüler gelirlerinde belli bir azalmaya neden olan vergilere ya bir miktar tasarruflarını ya da tüketimlerini kısırarak tepki verirler. Bunu da gerçekleştirirken herhangi bir refah kaybına uğramamak için, faydası en az olan tüketimlerinden veya tasarruflarından vazgeçerler. Gelir grupları bakımından değerlendirildiğinde vergiler; yüksek gelirlilerde lüks tüketim veya tasarruflarından, düşük gelirlilerden ise, zorunlu tüketime giden fonlardan oluşmaktadır. Böylece düşük vergi gruplarının vergi yükü, yüksek gelirli kesime göre daha da ağırlaşmakta ve subjektif yük fazlaşmaktadır. Vergi yükü açısından aynı tür vergilere değişik dilimli gelir grupları arasında farklı tepkiler oluşmaktadır. Bunun için yükümlülerin ödeme gücüne ulaşarak vergilendirilmeleri gerekmektedir.⁵¹

Mükelleflerin vergi ödeme gücünü bulmak için birtakım tekniklerden faydalanılmaktadır. En sık yararlanılan ve kabul gören teknikler; *en az geçim indirimi*, *artan oranlılık*, *ayırma ilkesi* ve *istisna ve muafiyetlerdir*. *En az geçim indirimi*; kişinin kendisinin ve ailesinin geçimini sağlayan asgari tutarın vergi dışı bırakılmasıdır. Dolaysız vergilerden gelir vergisine uygulanabilir. Dolaylı vergilere uygulanması mümkün değildir. *Artan oranlılık*; vergi matrahı arttıkça, vergi oranlarının yükselmesidir. Elbette ki vergi oranlarının bir üst sınırı olacaktır. Dolaylı vergilere kısıtlı düzeyde uygulanmakla birlikte, kişisel gelir vergisi ve veraset ve intikal vergisinde uygulama alanı bulur. *Ayırma ilkesi*; emek, emek ve sermaye, sermayeden elde edilen gelirlerin farklı oranlarda vergiye tabi tutulmasıdır. Emek gelirinin sermaye gelirin göre elde edilmesi güç olması gibi bazı nedenlerden dolayı⁵² daha düşük oranlarda vergilendirilmesi, adil bir vergi sisteminin gereğidir. Son olarak uygulanan teknikler; *istisna ve muafiyetlerdir*. İstisnalar, vergi konusunun; muafiyetler ise üzerinde vergi borcu doğan kişinin yükümlülüklerinin kaldırılmasıdır. İstisna ve muafiyetler, vergi adaletini sağlamakla birlikte, aşırı uygulanmaları vergi adaletine olumsuz etki yapar.

⁵⁰ Erdem, Şenyüz, Tatlıoğlu, a.g.e., s.108.

⁵¹ Cuma Çataloluk, "Vergi Karşısında Mükelleflerin Tutum ve Davranışları", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:20, 2008, s.217.

⁵² Bkz. Erdem, Şenyüz, Tatlıoğlu, a.g.e., s.132-133.

2. Ailenin Yapısı ve Gelir Düzeyi

Yükümlünün vergiye karşı nasıl bir davranış göstereceği ailede kişi başına düşen gelirle yakın ilişkilidir. Gelir düzeyleri aynı olan buna karşın aile ölçekleri farklı bulunan iki yükümlünün her ikisini de %20 vergiye tabi tuttuğumuzda, yaşam standartlarının %20 düşeceğini söyleyemeyiz. Çünkü aile ölçeği büyük olan yükümlünün, ödenen vergi nedeniyle aile bireylerine düşen harcanabilir gelir miktarı daha fazla düşecek ve daha az tüketime giden fon ayırabilecektir. Bu yüzden, yükümlünün evli, bekar, çocuklu ve bakmak zorunda olduğu kişilerin (anne, baba vs.) bulunup bulunmamasına göre, vergiyi hissetmesi farklılıklar gösterir. Nitekim, bekar bir kişi için, vergilendirildikten sonra yetebilecek bir gelir, yükümlünün evlenmesi ve çocuk sahibi olması durumunda, yetersiz hale gelecektir. Dolayısıyla bekarken yeterli gelir nedeniyle fedakarlık olarak kabul edilmeyen vergi, medeni halin değişimi ile yetmemeye başlaması, vergiye karşı olumsuz bir davranış içine girilmesine neden olur. Bu nedenle, vergiye karşı davranışları değerlendirirken, toplam gelir yerine ailede kişi başına düşen ağırlıklı gelirlerin ilgili kişilerin normal ihtiyaçlarını karşılayıp karşılayamamasına bakılmalıdır.⁵³

Gelir düzeyinin vergi uyumuna etkisi çok da net değildir. Daha yüksek bir gelir seviyesine ulaşılması, vergiye uyumu arttırabilir veya azaltabilir. Bunun belirleyicisi daha çok, mükelleflerin risk tercihleri, gelir vergisi oranı ve zamanın işlem maliyetlerine bağlı olarak değişmektedir.⁵⁴ Daha üst gelir elde eden mükellefler aynı zamanda parayla gelen maddi gücün, vergilerle azalmasını istemezler. Bu durumda daha az vergi ödemenin yollarını arayabilirler. Böyle bir durumda daha üst bir gelir seviyesi daha düşük bir vergi ahlakı ile aynı çizgide gidebilir. Artan oranlı gelir vergisi tarifesinin olduğu ülkelerde, daha yüksek bir gelir elde eden vergi mükellefleri, vergiden kaçınma vasıtasıyla örneğin ABD’de daha yüksek dolar iadesi alabilirler. Diğer yandan, daha düşük gelir elde eden gelir vergisi mükellefleri, vergi kaçırma durumunda eğer yakalanıp ceza alırlarsa, yüksek bir maddi kayba uğrayabileceklerinden bu riski az alırlar.⁵⁵

⁵³ Şenyüz, a.g.e., s.30-31.

⁵⁴ James Alm, Benno Torgler, “Culture Differences and Tax Morale in the United States and in Europe”, **Journal of Economic Psychology**, Vol:27, Issue:2, (April, 2006), p.237.

⁵⁵ Nilgün Serim, “Vergi Ahlakını Biçimlendiren Faktörlerin Mükellef Davranışları Üzerindeki Etkisi”, Prof. Dr. Mualla Öncel’e Armağan, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, Ankara Üniversitesi Yayınları** No:243 Ankara, 2009, s.165.

Bireylerin gelir düzeylerinin vergiye karşı davranışları nasıl belirlediği konusunda çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Örneğin, İsveç'te yapılan bir araştırmada, yüksek gelir elde eden grupta yer alan yükümlülere düşük gelir elde eden grupta yer alan yükümlülere aldıkları hizmetlere göre ödedikleri vergi oranının makul olup olmadığı sorulduğunda, birinci gruptakilerin yani yüksek gelirlilerin %60'a yakını "hayır", ikinci gruptakilerin ise %40'a yakını "hayır" cevabını vermişlerdir. Bu sonuçlara göre, yüksek gelirli bireylerin, vergiler ve kamu harcamaları konusunda düşük gelirlilere oranla daha tutucu oldukları söylenebileceği sonucuna ulaşılmaktadır.⁵⁶

3. Vergi Ahlakı ve Vergi Bilinci

Vergi ahlakı açıklaması zor olan toplumsal bir fenomendir.⁵⁷ Vergiye uyumun incelenmesinden beri birçok farklı tanımlama yapılmıştır.

Torgler'e göre vergi ahlakı, vergi ödemek için içsel bir motivasyondur; bireyler tarafından vergi ödemeye karşı bir istekliliktir.⁵⁸ Akdoğan'a göre, vergi ahlakı, mükelleflerin vergi yasalarından doğan yükümlülüklerini, gerçeğe uygun bir şekilde yerine getirme konusundaki davranışlarının düzeyidir.⁵⁹ Bu tanımlardan yola çıkarak, vergi ahlakını, mükelleflerin vergi yasalarından doğan şekli ve maddi yükümlülüklerini gerçeğe ve zamanına uygun, istekli bir şekilde yerine getirmeleri olarak tanımlayabiliriz.

Torgler vergi ahlakı bakımından mükellefleri dört gruba ayırmıştır. Torgler'e göre mükellefler; *sosyal mükellef*, *içten mükellef*, *gönüllü mükellef* ve *vergi kaçakçısı* olarak ayırma tabi tutulabilir. Sosyal mükellef, sosyal normlardan etkilenen, yakalanma korkusu ve utanç duygusu içinde olan mükelleftir. İçten mükellef, herhangi bir zorlamaya bağlı olmaksızın vergisini ödeyen, vergi karşısında içsel motivasyonu yüksek, buna karşın kurumsal faktörler karşısında oldukça hassas mükelleftir. Gönüllü mükellef her durum ve şartta vergisini ödeyen mükelleftir. Vergi kaçakçısı ise vergi ahlakı en düşük mükellef olup, her durum ve şartta vergi kaçırmanın yollarını arar.⁶⁰

⁵⁶ Giray, a.g.e., s.15.

⁵⁷ Benno Torgler, "Speaking to Theorists and Searching For Facts: Tax Morale and Tax Compliance In Experiments, **Journal of Economic Surveys**, Vol:16, (December, 2002), p.657.

⁵⁸ Benno Torgler, **Tax Morale and Institutions**, Crema Working Papers, No:2003-09, Basel, 2003, p.4.

⁵⁹ Akdoğan, a.g.e, s.90.

⁶⁰ Mehmet Tosuner, İhsan Cemil Demir, "Vergi Ahlakının Sosyal ve Kültürel Belirleyenleri", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:14, Sayı:14, 2009, s.3.

Vergi ahlakı ve buna bağılı olarak vergi uyumu şu unsurlara bağılı olarak şekillenir: İlk olarak vergi uyumu kişinin içsel motivasyonuna bağılıdır ve içsel motivasyon caydırıcılık faktörleri (dışsal motivasyon) tarafından etkilenir. İkinci olarak vergi ilişkisi, devlet ve mükellef arasında cereyan eden bir etkileşimdir ve vergi uyumu, mükellefin vergiyi kamusal mallara karşılık olarak algılayıp algılamamasından, mali sistemin adaletine ilişkin algısına, kamusal kararlara katılma düzeyleri ve ülkenin politik yönetişim sistemine kadar birçok kurumsal unsur tarafından şekillendirilir. Son olarak vergi ilişkisi birebir vergi elemanları ile mükellef arasında gerçekteşen bir sosyo-psikolojik ilişkidir ve vergi idaresinin mükellefe muamele biçimi, karşılıklılık ve meşruiyet normları aracılığıyla mükellefin vergi ahlakını ve uyum düzeyini etkileyecektir. Genel olarak, devletin ve özelde vergi idaresinin mükellefe karşılıklı saygı ve dürüşlük anlamında partner gibi muamele etmesi, kamu hizmetleri ve politik süreç kadar vergileme ve denetleme sürecinde de şeffaflığın, aşıklığın sağlanıyor olması doğrudan kişisel etkiler gösterecek ve vergi ahlakını destekleyecektir. Aksi muamelelerin, vatandaşın bir hiyerarşik ilişkinin alt düzey tarafı olarak hissettirilmesinin, keyfi prosedürlerin, politik sisteme güvensizliklerin, politik sürecin dışsal bir unsuru olarak hissetmenin çeşitli duygusal etkiler aracılığıyla ve karşılıklılık motivasyonu ile bireylerde vergi ödemenin içsel motivasyonunu bozacaktır. Dolayısıyla bireylerin devleti oluşturan politik kurumlara güveni arttıka daha yüksek bir vergi ahlakı sergileyeceği varsayılabilir.⁶¹

Vergi ahlakı, genel ahlaktan farklı bir kavramdır. Genel ahlakı yüksek olan bir kişinin, vergi ahlakı düşük olabilir. Vergi ahlakı düşük olduğunda, her türlü vergi hileleri normal kabul edilir. Vergi ahlakı yüksek olan bir yükümlü ise, vergi borcuna büyük bir sadakat göstererek onu ilk fırsatta ödemeyi düşünür. Vergiyi ödemesi gereken bir borç olarak kabul ettiği için, ödendiğinde haz duyar. Vergi ahlakının yüksek, vergi verme istekliliğinin kuvvetli olduğu böyle bir ortamda, aksine fikirler, fertlerin vicdanında boğulup kalır. Bu nedenle vergisel hilelerin olmadığı ya da en az olduğu bir vergi sisteminin kurulabilmesi için, yüksek bir vergi ahlakı gereklidir.⁶²

⁶¹ Savaş Çevik, “Mükellefin Devlet ve Toplumla Etkileşimi, Bireysel Normlar ve Vergi Ahlakı”, **Maliye Dergisi**, Sayı:163, (Temmuz-Aralık, 2012), s.265-267.

⁶² şenyüz, a.g.e., s.32-33.

Verginin her toplumda aynı şekilde algılanması mümkün değildir. Her toplum; ırk, dil, din, tarih ve iktisadi anlayış gibi farklı kültürel motiflere sahip olduklarından vergi kültürleri de farklılık arz etmektedir. Vergiyi manevi bir disiplin altında bir toplumsal görev olarak düşünen mükelleflerin vergi kaçırma eğilimleri de düşük olmaktadır. Vergi kültürlerinin farklı olmasına bağlı olarak toplumu oluşturan bireylerin vergi ahlakı da farklılık arz etmektedir.⁶³

Hyun'un Japonya ve Kore'deki vergi uyumuna etki eden faktörleri araştırdığı çalışmasında, Japonya ve Kore'nin coğrafi olarak yakın konumlarda ve benzer tarihsel geçmişe sahip olmalarına karşın, Kore'deki vergiye uyum düzeyi, Japonya'dakinden daha düşük olarak saptanmıştır. Hyun, bu iki ülkedeki vergiye uyum farklılığını; ekonomik, ekonomik olmayan ve vergi kültürüne ilişkin çeşitli faktörlere bağlamıştır. Ancak, uyum farklılığının en önemli sebebi, Japonların yasal sistemi ve bu sisteme duydukları güvendir.⁶⁴

Torgler, aynı dine, dile ve ırka sahip olan Doğu Almanya ve Batı Almanya'nın vergi ahlak düzeylerini, yeniden birleşme döneminden sonra karşılaştırmıştır. Doğu Almanya sakinlerinin, Batı Almanya sakinlerine göre daha yüksek vergi ahlakına sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ancak, Doğu Almanya'daki vergi ahlakının zamanla aşındığını, Batı Almanya'nın ise vergi ahlakının oldukça durağan seyrettiğini gözlemlemiştir.⁶⁵ Benzer şekilde, Mummert ve Schneider, çalışmalarının sonucunda, Doğu Almanya'daki kayıt dışı ekonominin Batı Almanya'ya göre daha düşük olduğunu bulgusuna ulaşmışlardır.⁶⁶

Vergi bilinci, mükellefin, devletin niçin vergi alması ve kendisinin neden vergi ödemesi gerektiği konusundaki bilgisidir. Gelişmiş demokratik toplumlardaki çağdaş vergi bilinci, ekonomik bilgi temeline oturmaktadır. Buna göre, mükellef talep ettiği kamu hizmetlerinin ancak kendisinin ödeyeceği vergilerle üretilebileceğini bilmektedir. Günümüzde, mükelleflerin sahip olması gereken vergi bilinci budur. Oysa demokratik

⁶³ Birol Naci Muter, Pelin Mastar Özcan, "Sosyo-psikolojik Yönleri ile Vergi Kaçakçılığı", **Mali Sosyoloji Üzerine Denemeler**, (Ed:A. Kemal Çelebi), Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Hermes Matbaacılık, Ankara, 2012, s.21.

⁶⁴ J.K. Hyun, "Tax compliances in Korea and Japan: Why are They different?", **Seminar Held by Policy Research Institute**, Ministry of France, Japan, (May, 2005), p.14.

⁶⁵ Benno Torgler, **Tax Compliance and Tax Morale: A Theoretical and Emprical Analysis**, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 2007, p.218.

⁶⁶ Annette Mummert, Friedrich Schneider, "The German Shadow Economy: Parted in a United Germany", **Finanzarchiv**, Vol:86/3, (March, 2002), p.16-25.

devlet anlayışının tam olarak gelişmemiş ve yerleşmemiş olduğu gelişmekte olan ülkelerde devletin bireyler tarafından sanki “gökyüzünde beslenen ve yeryüzüne sağlanan bir varlık” gibi görüldüğü gözlemlenmektedir.⁶⁷

Vergi bilincinin önemi devletin güçlülüğü ve bekası noktasında kendisini göstermektedir. Devletin güçlenmesi ile toplumda oluşacak vergi bilinci arasında doğru orantılı bir ilişki vardır. Toplumda vergi bilinci ne kadar arttırılırsa, devletin gücü ve devletin sağlayacağı olanaklar (daha iyi eğitim, daha iyi sağlık hizmeti gibi) da o oranda arttırılmış olacaktır. Ulu önder Mustafa Kemal Atatürk’ün de dediği gibi: “Devletin her kurumu ancak güçlü bir maliye ile yaşar.” Güçlü maliyenin oluşturulmasında ise vergi bilincinin yadsınama derecede rolü ve önemi vardır.⁶⁸

4. Eğitim Düzeyi

Genel olarak eğitim düzeyinin yüksekliğinin vergiye uyumu kolaylaştırdığı düşünülür. Yükümlünün eğitim düzeyi ile bilgiye ulaşma kapasitesi arasında doğru orantılı bir ilişki vardır. Eğitim düzeyi yüksek olan yükümlünün vergilemeye ilişkin bilgi seviyesi artar, öte yandan bilgisizlik nedeniyle ortaya çıkabilecek işlem maliyetleri azalır. Özellikle yükümlü açısından önemli bir maliyet olan işlem maliyetlerinin düşmesi, yükümlünün vergiye uyumunu kolaylaştırır.⁶⁹ Genel eğitimin yanında mali eğitim de vergi uyumu açısından önemlidir. Eğitim çalışmalarında ise ağırlıklı olarak yükümlülerin en çok kullandığı ve benimsediği iletişim araçlarının tercih edilmesi durumunda çalışmalardaki etkinlik daha da artacaktır.⁷⁰

Torgler ve Schneider (2006) tarafından yapılan çalışmada, eğitilmiş insanların, vergi kanunları ve mali bağlantılar hakkında diğer insanlara göre daha bilgili olduklarından, kamusal hizmetlerden sağlamış oldukları faydaların daha çok farkında oldukları; ancak, daha eğitilmiş bireylerin mali konularda bilgisinin artması sebebiyle, devletin kamu gelirlerinin nasıl harcandığına ve nasıl davrandığına ilişkin tutumları daha eleştirel olabilecektir. Bunun yanı sıra, eğitim düzeyi yüksek olan vergi yükümlüleri,

⁶⁷ A. Kemal Çelebi, “Mükellef-Maliye İlişkilerini Etkileyen Faktörler”, **Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Sayı:3, 1997, s.76.

⁶⁸ Taytak, a.g.m., s.499.

⁶⁹ Coşkun Can Aktan, Hilmi Çoban, “Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi Perspektiflerinden Vergiye Karşı Tutum ve Davranışları Belirleyen Faktörler”, **Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi**, (Ed:C.Can Aktan, Dilek Dileyici, İstiklal Y. Vural), Seçkin Yayınevi, Ankara, 2006, s.148.

⁷⁰ Halit Çiçek, **Psikolojik ve Sosyal Yönden Yükümlülerin Vergiye Karşı Tutum ve Tepkileri**, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul), 2006, s.60.

vergiden kaçınma ve vergi kaçırma konusundaki fırsatları daha iyi bilecek, bu da vergi ahlakına olumsuz etki yapacaktır.⁷¹

5. Devlete Bağlılık

Yükümlünün devlet hakkında sahip oldukları düşünceler, onların davranışları üzerinde etkili olur. Genelde vatandaşlar, devleti soyut bir kavram olarak tanımakla beraber, değerlendirilmesini somut olaylara göre yaparlar. Nitekim yükümlülerin devlet harcamalarından yeterince yararlanmadığı ve fazla vergi ödediği hissine kapılmaları ve hükümetlerin kötü bir yönetim sergilediğine inanmaları halinde, devlete olan bağımlılıklarının gevşemesi için elverişli bir ortam oluşturur. Devlete bağlılığı zayıflayan yükümlü, vergiyi reddetmese de, vergiye karşı ilgisizliği artar ve sonuçta “devlet düşmanlığı” ile “vergi mukavemeti” yaygınlaşır. Batı Almanya ve Hollanda için yapılan ampirik çalışmalar devletin varlığını gösterdiği yerlerde, devlete bağlılığın yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.⁷²

Toplumsal bütünleşme, bir topluma olan aidiyet duygusu ile yakından ilgilidir. Aidiyet duygusu ve/veya kendisini bu toplumun bir parçası olarak görme ile vergi ödeme davranışı arasında bir ilişki kurulabilir.⁷³ Yükümlülerin, devlete bağlılık duygusunun gelişmiş olması ile doğru orantılı olarak vergiye katlanmaları kolaylaşmaktadır. Bu sebeple devletin, vatandaşın kendisine duyduğu güveni artırıcı önlemleri ve eğitici programları geliştirmesini gerekli kılmaktadır.⁷⁴

6. Siyasal İktidarı Benimseme Durumu

Siyasal iktidarların aldıkları kararların bir kısmı vergilere ve kamu harcamalarına yöneliktir. İktidardaki siyasal otoriteye oy vermiş olan vergi mükelleflerinin vergisel kararlara uyumu, oy vermemiş olanlara oranla daha kolaydır. Çünkü psikolojik açıdan, desteklenen siyasal partinin programlarını savunmak doğal bir sonuçtur. Aynı şekilde, iktidardaki siyasal partiyi desteklemeyen mükellefler, muhalefet partilerinin de yönlendirmesi ile hükümetin mali kararlarına karşı çıkma eğiliminde olurlar. Bu nedenle,

⁷¹ Benno Torgler, Friedrich Schneider, **What Shape Attitudes Toward Paying Taxes: Evidence From Multicultural European Countries**, IZA Discussion Paper No. 2117, (May, 2006), p.13.

⁷² Şenyüz, a.g.e., s.37-38.

⁷³ Burhan Baloğlu, Filiz Baloğlu, B.Elif Yılmaz, Murat Şeker, **Sosyolojik Açıdan Türkiye’de Halkın Vergiye Bakışı**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 2010, s.30.

⁷⁴ Çataloluk, a.g.m., s.219.

vergi karşısında gösterilecek davranışın şiddetini belirlemesi açısından siyasal iktidarın kabulü önem arz etmektedir.⁷⁵

Seçim süresince desteklenen siyasal iktidarın vergilerle ilgili kararlarının, oy veren mükellefler tarafından destekleneceği kabul edilmekle beraber, bunun iktidar süresince devam edeceğini iddia etmek pek doğru değildir. Mükellefler destekledikleri siyasal iktidarın vergisel düzenlemelerini kendi objektif ve subjektif vergi yükü sınırlarına kadar devam ettirirler. Siyasal iktidarın vergisel düzenlemeleri mükelleflerin kabul edebileceği düzeyleri aştığında, mükellefler siyasal iktidardan desteklerini çekebileceği gibi, vergi karşısında da ahlaksız kabul edilen davranışlara yönelebilecektir. Bu durumdan, seçmenlerin büyük bir çoğunluğu tarafından desteklenen siyasal iktidarların toplam vergi ahlakına pozitif katkı yapacakları, ancak elde edilen bu gücün sınırsız olmadığı sonucuna ulaşmak mümkündür.⁷⁶

7. Yükümlünün Diğer Yükümlülere Bakış Açısı

Vergiye karşı gösterilen davranışlar, yükümlünün diğer yükümlülerin vergisel durumlarını bilmesine göre farklılıklar gösterebilmektedir. Yükümlü, gerek kendi ödeme gücüne ve gerekse diğer vergi yükümlüleriyle karşılaştırmayla vergi baskısının yüksekliği hakkında belirli bir subjektif görüşe sahip olur. Subjektif görüş, yükümlünün çevresindeki meslektaşlarının ve komşularının ödeme güçlerine uygun vergi ödeyip ödememesi hakkında elde edilen bilgi ile yakından ilgilidir.⁷⁷

Toplumun değer yargıları ve diğer mükelleflerin vergi ödemeye bakış açısı mükellefler üzerinde etkili olmaktadır. Yani bireyler arkadaşlarının ve diğer bireylerin vergi ödediklerine inanırlarsa vergi ödeme olasılıkları daha fazla artacaktır.⁷⁸ Eğer toplumda eksik vergi ödeme alışkanlığı yaygın ise, bu durum dürüst mükellefleri de etkileyerek olumsuz bir tavır takınmalarına veya en azından vergi ödeme şevkinin kırılmasına neden olmaktadır.⁷⁹

⁷⁵ Demir, Tosuner, a.g.m., s.6.

⁷⁶ a.g.m, s.7.

⁷⁷ Şenyüz, a.g.e, s.40.

⁷⁸ Eric A. Posner, "Law and Social Norms: The Case Of Tax Compliance", **Virginia Law Review**, Vol:86, No:8, (Nov, 2000), p.1784.

⁷⁹ Mehmet Yüce, Adnan Gerçek, "Mükelleflerin Vergiye Yaklaşımını Belirleyen Faktörler ile İlgili Ampirik Bir Çalışma", **Sayıştay Dergisi**, Sayı:28, (Ocak-Mart, 1998), s.24.

8. Kamu Gelirlerinin Etkin Kullanımı

Kamusal hizmetlerin ne kadar, ne zaman ve kim için üretileceğinin belirlenmesi, politika uygulayıcısı olarak hükümetin belirli bir dönem için ortaya koyduğu bütçeler aracılığıyla olmaktadır. Hükümet, bütçe sürecinde kendi siyasal görüşü doğrultusunda kamu harcamalarına yönelik öncelikleri belirler ve kamu hizmetlerinin dağılımını gerçekleştirir. Yükümlüler, kamusal mal ve hizmetlerin dağılımının yanı sıra, bu süreçte yaşanan israf ve savurganlığı da göz önünde bulundurmaktadırlar. Yükümlünün, ödediği verginin uygulayıcılar tarafından israf edildiğini düşünmesi ve savurganlığın varlığını algılaması, vergiye ilişkin sahip olduğu psikolojisini olumsuz etkileyecek ve sonraki süreçte vergi ödemeye ilişkin tutum ve davranışlarında değişiklik olabilecektir.⁸⁰

Kişilerden alınan vergi, resim, harç ve benzeri mali katkıların, cari ve özellikle yatırım harcamaları/ihaleler yoluyla israf edildiği duygusunun halkın düşüncesinde oluşması ve yaygınlaşması, sorumlu kamu yönetimini en fazla uğraştıran sorunlardan biridir.⁸¹

9. Kamu Hizmetlerinin Yükümlünün Tercihlerine Uyumluluğu

Yükümlülerin vergiye karşı tutumlarını belirleyen faktörlerden biri de kamu hizmetlerinin yükümlünün tercihlerine uyumlu olmasıdır. Yükümlünün ihtiyaçlarını dikkate alan ve vergilendirme işlemine sosyal ve psikolojik açıdan da yaklaşabilen bir sistemin varlığı, yükümlülerin vergiye yaklaşımları açısından büyük önem taşımaktadır.⁸²

Kamu hizmetlerinin yükümlü tercihinin uyumluluğundan söz edildiğinde, yükümlünün istediği hizmetlerin yeterli miktarda üretilmesi ifade edilir. Örneğin, gelir düzeyi düşük olan bir kişinin ödediği vergi ile ihtiyacı olan sağlık, eğitim, konut ve alt yapı yatırımlarının finanse edildiğine inanırsa, vergiye karşı daha olumlu bir davranış içine girmesi beklenebilir. Aynı zamanda, devletin yükümlünün beklemediği veya desteklemediği hizmetleri üretmesi durumunda, ödenen vergiler yükümlülerce boşa giden fonlar olarak kabul edileceğinden, davranışlardaki olumsuzluklar daha da belirginleşir.⁸³

⁸⁰ Aktan, Çoban, a.g.m., s.144.

⁸¹ Yakup Tokat, "Vergilendirme ve Verginin Öte Yanı", *Yaklaşım Dergisi*, Sayı:177, (Eylül, 2007), s.76.

⁸² Selçuk İpek, İlknur Kaynar, "Vergiye Gönüllü Uyum Konusunda Çanakkale İline Yönelik Ampirik Bir Çalışma", *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt:16, Sayı:1, 2009, s.177.

⁸³ Şenyüz, a.g.e., s.41.

Kamu hizmetlerinin yükümlülerin tercihleri doğrultusunda üretilmesinde yarar vardır. Ödenen vergilerin sonuçta ülkemizde bir dönem vergi kampanyaları arasında yer alan şu sözde olduğu gibi “vergi; yol, su, enerji ve okul olarak size dönecektir”, halkın doğrudan yararlanacağı projelerin finansmanı için kullanılacağı şeklinde inancı kuvvetlendirilmelidir.⁸⁴

10. Yükümlünün Mesleği

Gelir elde edilirken mesleklerin içerisinde buldukları çalışma koşullarının zorluğu vergiye karşı davranışları etkilemektedir. Birçok durumda farklı mesleklere sahip olan bireyler aynı geliri elde etseler bile, gelirin elde edildiği koşulların farklı olması nedeniyle katlanılan zahmetler de farklı olmaktadır. Bu durumda fazla zahmetle aynı geliri elde eden mükellef, diğer mükelleflere oranla kendisini daha fazla subjektif vergi yükü altında eziliyor hissedecektir. Bu sebeple aynı meslek grubundaki mükelleflerin vergi ödememe eğilimi açısından ortak bir tutum göstererek davranmaları söz konusu olabilir.⁸⁵

Fransa'nın Lot kasabasında, 1953'te meydana gelen, esnaf Pierre Poujade'ın başlatmış olduğu “Poujade Hareketi”, yükümlülerin mesleki gruplarına göre vergi yükünü ağır hissetmesine ve isyana gitmesine önemli bir örnektir. O dönemde esnaf ve zanaatkar kesime, dolaylı vergi niteliğindeki mahalli vergiler (taxe locate) ile mübadelelerden alınan vergiyi (taxe sur les transactions) fiyatlara eklemek suretiyle tahsil etme ve vergi hasılatını maliye teşkilatına ödeme yükümlülüğü getirilmiştir. Bu düzenleme ile esnaf kesimi, nispi ve artan oranlı gelir vergisinin yanı sıra bir de söz konusu dolaylı vergileri hazine için tahsil etme mükellefiyeti altına sokmuştur. Oysa o dönemde perakendeci esnaf, ne oranı malların türüne göre değişen dolaylı vergileri tahsil etmek için gerekli teknik donanıma, ne de büyük işletmeler gibi kanunların boşluklarından yararlanmak için mali müşavirler tutabilecek imkanlara sahiptir. Bu durum perakendeci esnafın vergi yükünün oldukça artmasına sebep olmuştur.⁸⁶

⁸⁴ Çataloluk, a.g.m., s.220.

⁸⁵ Baloğlu, Baloğlu Yılmaz, Şeker, a.g.e., s.24.

⁸⁶ Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici, Özgür Saraç, “Avrupa ve Amerikan Tarihinde Vergi Zulmü ve Vergi İsyanları”, **Vergi, Zulüm ve İsyan**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2002, s.162-163.

Poujade hareketi'nin, en önemli sebepleri iktisadi ve mali sebepler olmasına rağmen, siyasal ve konjonktürel nedenlerin de rol oynadığı inkâr edilemez bir gerçektir.⁸⁷

Yükümlünün dahil olduğu mesleki çevrenin de vergi ahlakına etki edebileceği sorusu akla gelmektedir. “Beyaz yakalı” diye nitelendirilen, vergileri ücretleri her ay ödenirken kaynağında kesilen bordrolu çalışanların vergi ödeme konusunda gösterdikleri bu mecburi uyumu, bazı ülkelerde ücretlerinden vergi iadesi söz konusu olduğunda, beyannamelerinden düştikleri tutarı abartarak, ödenmiş olunan vergiyi azaltma yoluyla vergiye uyumlu olmamayı (vergi ödememeyi) tercih ettikleri tespiti yapılabilir. “Mavi yakalı” çalışanlar olarak nitelendirilen küçük ticaret erbabı ile küçük sanat erbabı (tesisatçı, tamirci, terzi vb.) bordrolu işçi olarak çalışmadıkları durumda yaptıkları iş karşılığı elden aldıkları küçük miktardaki para ödemeleri için fiş, fatura vb. belgeler düzenlemeyerek, belgelememe yoluna gitmekte, gelir idaresine bildirim zamanı geldiğinde de sıklıkla gelirlerini olduğundan eksik göstermektedir.⁸⁸

Torgler'in çalışmasına göre, kendi işinde çalışanlar, part-time çalışanlar ve iş sahibi olmayan bireyler, tam zamanlı çalışan bireylere göre daha düşük bir vergi ahlakına sahiptir. Bu durum, onların mali kısıtlamaları üzerinde daha çok hissettiklerinden kaynaklanabilir.⁸⁹

11. Mükellefin Mali Memnuniyeti

Mükellefin mali memnuniyeti ve vergiye uyum arasında güçlü bir ilişki vardır. Mükellefin içinde bulunduğu ekonomik durumdan memnun ve sosyal çevresi içinde mutlu olması, vergi ahlakını olumlu bir biçimde etkiler. Mutluluk değişkeninin marjinal etkisinin maksimum olması ilginçtir. Memnuniyet ve mutluluk değişkenleri bağlamında, Hindistan ve Filipinler gibi bazı Asya ülkelerinin gerçekleri göz önünde bulundurulduğunda ve konuya daha geniş bir bakış açısıyla bakıldığında, bunlar ve benzeri ülkelerde halkın önemli bir kısmı, düşük bir yaşam standardında yaşamaktadır.

⁸⁷ Bkz. Kenan Bulutoğlu, “Vergiye Karşı Bir Reaksiyon Poujade Hareketi”, **Maliye Enstitüsü Konferansları**, 4. Seri-Sene 1958, İstanbul Üniversitesi Yayınları No:804, 1958, s.173-175.

⁸⁸ Serim, a.g.m., s.165.

⁸⁹ Benno Torgler, **Tax Morale: “Theory and Empirical Analysis of Tax Compliance”**, Dissertation der Universität Basel zur Erlangung der Würde eines Doctors der Staatswissenschaften, Basel, den 11.Juli 2003, p.310.

Bu koşullar altında, vergi ödeme istek ve alışkanlığı da düşük bir seviyede gerçekleşmektedir.⁹⁰

Mükellefin mali memnuniyetsizliği, vergi ahlakını olumsuz etkileyebilmektedir. Özellikle, vergiyi ödeme zamanı geldiğinde, mükellefin gerçek mali durumu ile ulaşılması istenen mali durum arasında tutarsızlık varsa, içinde bulunan memnuniyetsizlik mükellefe sıkıntı hissi oluşturabilir. Böylece, vergiler mükellef tarafından ulaşmak istediği zenginlik düzeyi için güçlü bir kısıtlayıcı olarak algılandığında, bu durum mükellefin vergi dürüstlüğü azalmasında teşvik edici olabilir. İnsanlar, kesin olarak kararlarını değiştirmese de; kazançlarından elde ettikleri kazanç ve kayıpları, ödemeleri gereken değil, ödemeyi düşündükleri vergi miktarının tespitine ilişkin karar alırken, sosyal çevreleri içindeki vergi mükelleflerini referans alır ve durumlarını karşılaştırırlar.⁹¹

12. Diğer Özellikler

Yükümlünün vergiye karşı tutum ve davranışlarını etkileyen faktörler arasında; *yaş, din, ırk, cinsiyet ve medeni halin* de etkili olduğu söylenebilir.

a. Yaş

Genç yaştaki bireyler özellikle gelirlerinin büyük bir kısmını tüketime ayırmak eğiliminde olmakta, 25-30 yaş grubunda henüz yüksek gelire sahip olmamaları ve aile kurup daha yüksek bir hayat standardına kavuşmak isteği söz konusu olduğu için, vergiye karşı isteksizce davranabileceklerdir. İleri yaş düzeyinde bulunan bireyler, belirli bir hayat seviyesine ulaştıkları için, bunun devamı yönünde bir iradeye sahip olmaktadır. Genellikle bunlar bu isteklerine uzunca bir süredir kavuşmuş oldukları için, daha yüksek bir hayat standardı beklentisine sahip olmazlar. Bu grupta yer alan vergi yükümlüleri, diğer yaştaki gruplara nazaran vergiye karşı sert bir tutum sergilemezler.⁹²

Orviska ve Hudson, vergi kaçakçılığını raslantısal seçilen İngiliz bir grup yetişkin üzerinde anket çalışması yaparak incelemiş, vergi kaçırmanın yaşlı insanlar arasında daha az görüldüğü sonucuna varmışlardır. Orviska ve Hudson bunun nedenini, yaşlıların

⁹⁰ Serim, a.g.m., s.166.

⁹¹ Torgler, **Tax Compliance and Tax Morale: A Theoretical and Empirical Analysis**, p.123.

⁹² Çataloluk, a.g.m., s.221.

vergi kaçırmanın yanlış olduğu hissine kapılmaları ve bazı durumlarda da yakalanmanın doğuracağı sonuçlardan daha çok korkuyor olmaları olarak göstermiştir.⁹³

Torgler (2004), Asya ülkelerinde yaptığı araştırmada, 16-29 yaş grubu referans olmak üzere, mükellefleri yaş grupları bakımından 16-29, 30-49, 50-64 ve 65+ şeklinde dörde ayırmıştır. Sadece 30-49 ve 50-64 yaş grubunun, referans grubuna göre daha yüksek vergi ahlakına sahip olduğu sonucu çıkmıştır. 65+ yaş grubunun ise, referans grubuna göre, önemli ölçüde daha düşük vergi ahlakına sahip olduğu görülmüştür.⁹⁴ Torgler (2003), önceden yaptığı bir araştırmada ise, yaş artışlarının vergi ahlakı üzerinde olumlu etki yarattığı, 65+ yaş grubunun, 16-29 yaş grubu referans grubu olmak üzere, %20 olasılıkla daha fazla vergi ahlakına sahip olduğunu tespit etmiştir.⁹⁵

Yaşın, mükelleflerin vergiye uyumundaki olumlu etkisi çok da net değildir, alanda daha fazla ampirik araştırmaya gereksinim vardır.

b. Din

Dini inançlarına bağlı olan bir yükümlü, dini kurallara göre alınan ya da alınacak vergilere itibar eder. Çünkü vergiler mensup olunan dinin bir ödevi olarak kabul edileceğinden büyük bir bağlılıkla yerine getirilir. Dinin gereği olarak kabul edilmeyen vergilerin, dindar bir yükümlüce, dini vergilerde olduğu kolaylıkla kabul edilmeleri mümkün değildir. Bu durum olaylara yaklaşım biçimi ve inanç sorunudur. Vergiler hangi gerekçeyle alınırlarsa alınsınlar, kamu hizmetlerinin finansmanında kullanıldıklarından, türü ne olursa olsun, hepsi yerine getirilmesi gereken kutsal bir ödev olarak kabul edilmelidir.⁹⁶

Dini inançları kuvvetli olan bireyler, dini referanslara dayandırılan vergiler konusunda daha hassas ve duyarlı davranırlar. Dini inançların ve duyguların içselleştirilmesi kutsal kitaplarda vergi konusunda yer alan emir ve tavsiyelerin daha da önem arz etmesine yol açar. Örneğin, zekat İslam dini açısından Müslümanlığın beş şartından biri olur kabul edilmektedir ve zekatın ödenmesi her Müslüman için bir temel görev ve ibadettir. Bugün medeni toplumlarda tamamen dini referanslara dayanan vergi

⁹³ Marta Orviska, John Hudson, "Tax Evasion, Civic Duty and The Law Abiding Citizen", **European Journal of Political Economy**, Vol:19, 2002, p.100.

⁹⁴ Benno Torgler, "Tax Morale in Asian Countries", **Journal of Asian Economics**, 15, 2004, p.244-253.

⁹⁵ Benno Torgler, "Tax Morale, Rule-Governed Behaviour and Trust", **Constitutional Political Economy**, 14, 2003, p.136.

⁹⁶ Şenyüz, a.g.e., s.48.

sistemi olmamakla birlikte, verginin kutsallığına ve bu kutsallığın ihmal edilmesinin dinen hoş görülmediğine işaret eden açıklamalar yaşamını dini referanslara dayalı olarak yürüten bireyler için pekala etkilidir.⁹⁷

Torgler'in World Values Survey verilerini temel aldığı, dünya nüfusunun %70'ini temsil eden, 40'tan fazla toplumu baz alarak yaptığı çalışmada, dini inançlar ve vergiye uyum arasında pozitif bir etkileşim olduğu ortaya konmuştur. Torgler; Katolik, Protestan, Yahudilik, Hindu, İslam, Budist ve Ortadoks olmak üzere 7 ayrı inancı analiz etmiş ve hepsinde dini inançlar ve vergi ahlakı arasında güçlü bir korelasyon tespit etmiştir. Katolik, Hindu ve Budistlerin vergi ahlakı yüksek, Ortadoks ve Protestanların ise, vergi ahlakını oldukça düşük bulmuştur. Yahudi ve Müslümanların ilgili çalışmada sayılarının az olması sebebiyle, istatistiksel karşılaştırmalar yapmak pek mümkün olmamıştır.⁹⁸ Ancak, McGee, Müslümanların vergi ahlakının, vergi konusuna göre değişiklik gösterdiğini çalışmasında ifade etmiştir.⁹⁹

Torgler; dini konularla ilgilenenlerin (kiliseye devamlı gidenler, ibadethanelerde ve dini organizasyonlarda görev alanlar, din eğitimi alanlar) vergi ahlakının yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Karşılaştırmalı analizinde ise, dini inanca sahip olan kişilerin vergi ahlakının, herhangi bir dini inancı benimsemeyen kişilere göre vergi ahlakının daha yüksek olduğunu gözlemlemiştir.¹⁰⁰

c. Irk

Vergiye karşı tepki ve tutumlardaki farklılıkların, yükümlülerin mensup oldukları ırklarla da açıklama yoluna gidilmektedir. Bu açıdan Anglo-Sakson ırkına mensup olan İngiltere, İsviçre gibi Kuzey Avrupa ülkeleri, Cermen ırkına mensup Almanya ve Latin ırkına mensup Fransa ve İspanya'dan daha şanslı kabul edilmektedirler. Yükümlü davranışlarına ilişkin çalışmaların İtalya, Fransa ve Almanya'da ele alınmasının nedeni, belki bu yüzdendir. Yapılan bir sıralamada, ödenilen vergilerde eşitlik halinde bile,

⁹⁷ Aktan, Çoban, a.g.m., s.151.

⁹⁸ Torgler, **Tax Compliance and Tax Morale: A Theoretical and Empirical Analysis**, p.117-120.

⁹⁹ Robert W. McGee, "Is it unethical to Evade Taxes in an Evil or Corrupt State? A Look at Jewish, Christian, Muslim, Mormon and Baha'i Perspectives", **Journal of Accounting, Ethics & Public Policy**, Vol:2, No:1, (Winter, 1999), p.176.

¹⁰⁰ Torgler, **Tax Compliance and Tax Morale: A Theoretical and Empirical Analysis**, p.114-139.

Fransa’da, diğer ülkelere göre subjektif vergi yükünün çok fazla olduğu görülmektedir. Bu durum, Fransa’da kaçakçılığın geniş ve yaygın olması ile de görülmektedir.¹⁰¹

Siyah ve beyaz ırkların vergi ahlak düzeylerinin farklı olduğunu gösteren araştırmalar da vardır. Song ve Yarbrough (1978)’un ABD’de yaptıkları araştırmada, siyahların vergi ahlak skoru 100 üzerinden 50 iken, beyazlarınki 100 üzerinden 64 olarak tespit edilmiştir.¹⁰²

d. Cinsiyet

Kadınların erkeklere göre sosyal etkilere daha fazla uyum gösterdikleri, daha kolay ikna edilebildikleri ve kendilerine güvenlerinin daha az olduğu bazı araştırmalarda ortaya konmuştur. Kadınların uyumlu davranmalarındaki asıl etken, toplumun onlara biçtiği roldür. Kadın ve erkekler arasında çocukluğun erken yaşlarında uyum konusunda herhangi bir farklılık görülmezken, yaş ilerlemesiyle farklılıklar ortaya çıkar. Kadınlar kurallara sıkı bağlılığın beklendiği ev ortamında sosyalleşmeye çalışırken; erkekler iş ortamı için gerekli olan risk alma bakımından cesaretlendirilerek sosyalleşir. Dolayısıyla, sosyalleşme açısından farklı çocukluk dönemleri geçiren kadın ve erkekler, risk alma ve kanunlara uyum açısından farklı eğilimler gösterebilir. Elbette ki, uyum açısından farklı davranışların sergilenmesinde aile yapısındaki farklılıklar da etkilidir.¹⁰³

Kastlunger ve diğerleri(2010), kadın ve erkek arasındaki vergi uyum farklılığına sebep olan faktörleri araştırırken, toplumdaki sosyalleşme gibi faktörlerin yanında, doğuştan gelen hormonal farklılıkların da etkili olabileceği varsayımından hareketle katılımcıların parmak oranına (2D:4D)¹⁰⁴ ilişkin ölçümler yapmışlardır. Ancak, kadınların erkeklerden, vergiye karşı daha uyumlu olmasının, doğuştan gelen hormonal

¹⁰¹ Çataloluk, a.g.m., s.221.

¹⁰² Young-dah Song, Tinsley E. Yarbrough, “Tax Ethics and Taxpayer Attitudes: A Survey”, **Public Administration Review**, Vol:38, No:5, (September-October, 1978), p.447.

¹⁰³ Baloğlu, Baloğlu, Yılmaz, Şeker, a.g.e., s.19.

¹⁰⁴ Parmak oranı, el parmaklarının alt kıvrımlarının orta noktası ile parmağın tepe noktası arasındaki uzunluklarının oranını ifade etmek için kullanılır. 2D:4D oranı cinsiyetler arası farklılık gösterir, işaret parmağı hem kadın hem de erkeklerde tipik olarak daha kısadır, ancak, iki parmak uzunlukları arasındaki fark erkeklerde kadınlara göre daha fazladır. Bir dizi çalışma, 2D:4D oranı ile çeşitli fiziksel ve davranışsal özellikler arasında bir korelasyon olduğunu göstermiştir.

özelliklerden ziyade; sosyalleşmedeki, özeleştirideki ve kadınsal-erkeksel özelliklerdeki farklılıklarla açıklanabileceği sonucuna ulaşmışlardır.¹⁰⁵

Devos'un demografik yapı ile yükümlülerin vergiye karşı davranışları özellikle vergi kaçakçılığına teşebbüsleri arasında ilişkiyi incelediği ankete dayalı çalışmasında, kadınların erkeklere göre daha fazla toleranslı yani daha az vergiye karşı tepki gösterdikleri sonucuna ulaşmıştır. Aynı çalışmada kadınların vergi ahlakının da daha yüksek olduğu görülmüştür. Erkekler vergi kaçırmayı, kayıpları telafi etmek üzere daha rasyonel olarak görmektedirler.¹⁰⁶

Vergiye uyum konusunda yapılan çalışmalarda, genel olarak erkeklerin vergiye uyumlarının kadınlara göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Ancak toplumun kadına biçtiği rol günümüzde değiştiğinden ve günümüz kadını daha fazla ekonomik özgürlüğe sahip olduğundan, geçmişe göre daha düşük vergi ahlakına ve vergi uyumuna sahip olduğu söylenebilir.

e. Medeni Hal

Mükellefin medeni durumu da vergiye karşı tutum üzerinde etkili olabilmektedir. Aslında bu durum mükellefin aile ölçeğiyle de ilişkilidir, fakat burada asıl etkin olan faktör mükellefin medeni halidir. Aile ölçeği açısından düşünüldüğünde bekar olan mükelleflerin evli olanlara göre vergi uyumlarının daha yüksek olduğu söylenebilecektir. Ancak, bekarların riski göze alma, hayatla ilgili beklentilerinin yerine henüz gelmemiş olması ve yeterince gelir elde edemiyor olması gibi faktörleri göz önünde tutulduğunda, bekarların evlilere göre daha fazla vergi kaçırabilecekleri da söylenebilir.¹⁰⁷

Frey ve Torgler çalışmalarında, boşanmış ve ayrı yaşayan kişilerin, evli ve bekarlara göre daha düşük vergi ahlakına sahip olduğunu tespit etmiştir. Bu durumun sebebi olarak, doğaları gereği bu kişilerin olumsuz bir düşünce yapısına sahip olmaları ya

¹⁰⁵ Barbara Kastlunger, Stefan G. Dressler, Erich Kirschler, Luigi Mittone, Martin Voracek, "Sex Differences in Tax Compliance: Differentiating Between Demographic Sex, Gender-Role Orientation and Prenatal Masculinization, **Journal of Economic Psychology**, 31, 2010, p.549

¹⁰⁶ Ken Devos, "Tax Evasion Behaviour and Demographic Factors: An Exploratory Study in Australia", **Revenue Law Journal**, 18(1), 2008, p.1-45.

¹⁰⁷ Çoban, a.g.e., s.49-50.

da belki de daha büyük bir olasılıkla boşanmanın etkisiyle olumsuz bir zihin ve duygu durumuna geçmeleri gösterilebilir.¹⁰⁸

B. BİREYSEL OLMAYAN FAKTÖRLER

Bireysel olmayan faktörler; vergi sistemi ve vergi yönetiminden kaynaklanan faktörler, ekonomik yapı ve ekonomik konjonktürden kaynaklanan faktörler ve siyasal yapıdan kaynaklanan faktörler şeklinde başlıklar altında toplanabilir.

1. Vergi Sistemi ve Vergi Yönetiminden Kaynaklanan Faktörler

Vergi sistemi/yönetimi ve vergi uyumu arasındaki ilişki açısından, vergi idaresi için ayrılan kaynakların miktarından daha önemli olan bu kaynakların nasıl kullanıldığıdır. Bu açıdan vergi idaresinin örgütlenmesi, birimlerin birbirleriyle ve mükellefle olan ilişkileri vergi uyum düzeyinin belirlenmesi için incelenmelidir.¹⁰⁹

a. Vergi Sisteminden Kaynaklanan Faktörler

Ülkelerin benimsediği vergi sistemlerine dayalı olarak vergiye karşı tepkileri belirleyen faktörler olarak; *vergi oranı, vergi sayısı, vergi adaleti, vergi afları, vergi mevzuatının karmaşıklığı, vergi kanunlarının sık sık değiştirilmesi, vergi cezalarının caydırıcılığı, mükellef haklarının yasalarda açıkça yer almaması.*

(1) Vergi Oranları

Mükelleflerin vergileme karşısındaki tutumlarının derecesi ile vergi oranları arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Vergi oranları arttıkça, mükelleflerin vergileme karşısındaki tutumlarının derecesi olumsuz yönde değişmektedir. Çünkü vergi oranlarının artması ile mükelleflerin ödeyeceği vergi miktarı ve dolayısıyla üstlenilen vergi yükü artmaktadır. Vergi yükünün artması ise, öncelikle kullanılabilen gelir seviyesini azaltmakta ve daha mükellef açısından daha az tüketim ve tasarruf yapma anlamına gelmektedir.¹¹⁰

¹⁰⁸ Bruno S. Frey, Benno Torgler, “Tax Morale and Conditional Cooperation”, **Journal of Comperative Economics**, 35, 2007, p.146-147.

¹⁰⁹ Mehmet Tunçer, **Vergi Uyumunun Artırılması ve Türkiye**, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul), 2002, s.94.

¹¹⁰ Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici, Özgür Saraç, “Vergiye Direnişin Sosyo-Psikolojik Analizi”, **Vergi, Zulüm ve İsyân**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2002, s.119.

Vergi oranlarının yüksekliği, birçok mükellef tarafından kayıt dışılığın nedeni olarak gösterilmektedir. Mükelleflerce vergi oranının yüksekliği, gelirlerinin büyük ölçüde elden çıkmasına, sermayenin azalmasına neden olarak gösterilmekte, bunun ise ticari faaliyetin büyütülmesini engellediği ifade edilmektedir. Dolayısıyla daha az vergi ödemenin, kayıt dışısına çıkmanın yolları aranmaktadır.¹¹¹

Dünyada vergi oranları düşme eğilimindedir. Vergi oranlarının düşürülmesiyle ilgili uluslararası plandaki en çarpıcı örnek, 1986 yılında Reagan yönetiminin çıkardığı Vergi Reformu Yasasıdır. Bu yasa ile marjinal vergi oranları, eşitlik ya da ödeme gücü ilkesine uygunluk amacından ziyade etkinlik (efficiency) sağlamak amacıyla değiştirilmiştir. Zira, yüksek vergi oranlarının ciddi ekonomik sapmalara yol açacağı düşünülerek, iş gücü arzı yetersizliği ve tasarruf eksikliğinin marjinal vergi oranlarının (elde edilen son birim \$ kazancından alınan vergi) düşürülmesiyle giderileceği hesaplanmıştır. Nitekim düşük vergi oranlarının hem üretim hem de vergiden kaçınma ve vergi kaçırma üzerinde olumlu etkileri 1986 yılındaki reform sonuçları temel alınarak Laffer eğrisiyle ampirik olarak sınanmıştır. Aynı mantıkla, 1996 yılında Senatör Bob Dole tüm vergi oranlarında %15'lik bir azaltma önermiştir.¹¹²

(2) Vergi Sayısı

Vergilerin sayısal miktarı, vergiye karşı takınılan tavırlar açısından önemli olmaktadır. Tarihi seyir açısından vergilerin başlangıçta tek bir sektörden alınması gerekir görüşü hakim olmuş, bu görüş sanki mükellef psikolojisine daha uygun gelmiş, fakat bunun böyle olmadığının görülmesi üzerine, çok vergili sistemlere geçilmiştir. Yalnız burada toplum için ortak bir vergi sayısı birliğinden söz edilemez.¹¹³ Bir toplumdaki vergi sayısı, toplumun yaşayış biçimine, gelenek ve göreneklerine, ekonomik hayatına hatta tarihten süregelen vergi kültürüne göre dahi değişiklik gösterebilir.

Türk vergi sisteminde, çok sayıda vergi bulunmaktadır. Bunlar; gelir üzerinden alınan vergiler (gelir vergisi ve kurumlar vergisi), servet üzerinden alınan vergiler (motorlu taşıt vergisi, emlak vergisi, veraset ve intikal vergisi) ve tüketim vergileridir (katma değer vergisi, özel tüketim vergisi, özel iletişim vergisi, belediye gelirleri

¹¹¹ DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Kayıt Dışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, 2001, s.33

¹¹² Şükrü Kızılot, Mustafa Durmuş, "Kriz Döneminde Vergi Politikası Nasıl Olmalı?", **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt:3, Sayı:2, (Güz, 2001), s.163-164.

¹¹³ Çataloluk, a.g.m., s.225.

kanununca alınan vergiler, şans oyunları vergisi, damga vergisi, gümrük vergisi, banka ve sigorta muameleleri vergisi).

(3) Vergi Adaleti

Vergilerin teorik yapıları ve uygulamalarına ilişkin adaletsizlikleri, yükümlülerin vergi ödeme isteğini azaltır. Yükümlü, kamu hizmetlerinin finansmanına katılması gereken, fakat kısmen veya tamamen katılmayan kişilerin de ilgili hizmetlerden kendisi ile aynı miktarda yararlandığını düşünerek, kendisinin vergiye karşı göstereceği her menfi davranışı hakkı görmesine neden olacaktır. Böylece, yükümlü vergiden kurtulmak amacıyla çeşitli davranışlara başvurabilecektir.¹¹⁴

Türk vergi sistemi son yirmi yıllık süreçte dolaylı vergi ağırlıklı bir yapı arz etmektedir. Dolaylı vergi ağırlıklı bir mali yapı, kaynak dağılımında etkinlik, vergilemede adalet ve istikrar fonksiyonları açılarından pek çok olumsuzluğu da beraberinde getirmektedir. Türkiye’de hem vergi yükü hem de dolaysız vergi oranları bakımından OECD ülkeleri ile gözle görülür bir farklılık göstermektedir. Dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içerisinde payı OECD ülkelerinde %30’larda iken, Türkiye’de bu oran %60’lar seviyesindedir.¹¹⁵

Türk vergi sistemi adil bir sistem olmaktan uzaktır. Çünkü gelir vergisinin çok önemli bir kısmını, vergi kaçırma imkanı olmayan, gider beyanında bulunamayan ücretliler ödemektedir. Dolaysız vergiler uygulamasında “vergilemenin ücretliler üzerinde yığılması ve diğer gelir unsurlarını kavrayacak şekilde yayılmaması” çok eskilerden gelen bir alışkanlıktır ve bugüne kadar bu alışkanlık genellikle devam etmektedir. Ayrıca, ticari, zirai ve mesleki faaliyetlerden doğan kazançlar ise ücret gelirine göre yeteri kadar vergilendirilememektedir.¹¹⁶

(4) Vergi Afları

Vergi afları yükümlüler ve idare üzerinde birtakım ekonomik, mali ve psikolojik sonuçlar doğurmaktadır. Vergi affının iki yönü bulunduğu için, yazarlar arasında vergi affını savunanlar ve karşı olanlar şeklinde ayrım bulunmaktadır.

¹¹⁴ Şenyüz, a.g.e., s.62.

¹¹⁵ Ayşegül Mutlu, Mustafa Çelen, **Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Türk Mali Sistemi İçerisindeki Yeri: Siyasal, Sosyal ve Ekonomik Sonuçları**, Yayın No: TÜSİAD-T/2012-10/532, 2012, s.13.

¹¹⁶ Baloğlu, Baloğlu, Yılmaz, Şeker, a.g.e., s.17.

Vergi aflarına karşı olanlara göre;

- Vergi afları vergisini düzenli olarak ödeyen mükellefler açısından adil bir uygulama değildir. Yükümlü oldukları vergiyi faizsiz kullanıp daha sonra yine aynı miktarda vergi ödeyenler ödüllendirilmekte, öte yandan iradeleri ile kendilerini vergilendirenler ve kaynakta tevfiyat yoluyla vergileri alınanlar ise, af kanunları ile cezalandırılmaktadır.
- Dürüst mükellefler vergi ve cezalarını ödemedikleri belirlenen bireylerin affa uğradıklarını gördüklerinde, kendileri de aynı istikamette hareket etmeye yöneleceklerdir.
- Vergi afları, gelecekte de vergi aflarının gerçekleşebileceği beklentisi doğuracak, bu beklenti de mükellefin vergi kanunları ve uygulamasına ilişkin uyumunu azaltacaktır.¹¹⁷
- Vergi afları yükümlülerin vergi kaçakçılığını bir affedilebilir ve önemsiz hafif suç olarak görmelerine neden olur.
- Vergisini düzenli olarak ödeyen vergi mükellefler, vergi aflarından yararlanan vergi yükümlülerine göre daha fazla vergi ödedikleri duygusuna kapılabilirler. Böylece vergiye gönüllü uymamanın psikolojik maliyeti düşer. Özellikle uzun dönemde vergi afları vergi uyumunu azaltabilir.

Vergi aflarını savunanların gerekçeleri şu şekilde sıralanabilir;

- Vergi affi hükümetlere kırtasiyecilik, vergi gecikmesi gibi yönetim maliyetlerini düşürüp ani bir gelir sağlayabilir.
- Vergi afları vergi idaresi ve yargı organlarının yükünü hafifletir.
- Vergi affi ile yükümlüler dava ve cezalandırma mekanizmalarına maruz kalmayacaklardır. Vergi affi ile böylece bireyler davranışlarını düzeltmek ve dürüst vatandaş olmak için istekli olabileceklerdir.¹¹⁸

¹¹⁷ Ayşe Güner, “Vergi Afları - Vergiye Uyum İlişkisi Üzerine”, Prof. Dr. Salih Şanver’e Armağan, T.C. Marmara Üniversitesi Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayın No: 10, İstanbul, 1998, s.263.

¹¹⁸ Christoph A. Schaltegger, “Tax Amnesties and Political Participation”, **Tax Compliance and Tax Morale A Theoretical and Empirical Analysis**, (Ed:Benno Torgler), Cheltenham: Edward Elgar, 2007, p.265-268.

- Vergi afları ayrıca vergi uyumuna ilişkin olarak daha fazla mükellefin kayıt altına alınması ve daha sıkı uygulamaları içeren yeni bir vergi rejimine geçilmesini kolaylaştırıcı gibi bazı yararları olduğunu düşünmektedirler.¹¹⁹

Vergi affının bireylerin vergi uyumuna ilişkin kendisinden beklenen olumlu gelişmeleri sağlayabilmesi için yalnızca bir defa ve önceden tahmin edilmeden uygulanması gerekmektedir. Stella, 1991 yılındaki çalışmasında, vergi aflarına sık sık başvurulması veya bunların önceden tahmin edilmesi, vergi suçlarının işlenmesi için ekonomik bir teşvik sağlayacağından mükelleflerin uyum davranışlarını olumsuz yönde etkileyeceğini öne sürmüştür. Örneğin, Hindistan'da birbirini izleyen vergi affı programlarına aynı bireylerin defalarca katıldıkları gözlenmiştir. Benzer şekilde Malik ve Schwab tarafından yapılan çalışmada, vergi affı olasılığının artması durumunda bireylerin daha az gelir beyan ettikleri ifade edilmiştir.¹²⁰

(5) Vergi Mevzuatının Karmaşıklığı

Vergi kanunlarının karmaşıklığı doğru beyanda bulunmama eğilimine katkıda bulunur. Bu nedenle, kanunlar öncelikle sade olmalı ve vergi sisteminde sürekli değişiklik yapılmamalıdır. Mükelleflerin vergi kanunlarının karmaşık olduğunu düşünmeleri onların gönüllü uyum derecesini etkileyebilir. Ayrıca, kanunların karmaşıklığı denetmenler ve yargı organları için de güçlükler doğurur. Böyle bir durumda, bilgisiz ve yetersiz denetmenlerin düşük beyanı ortaya çıkarmaları ve cezalandırmaları da zorlaşacaktır.¹²¹

Vergiye uyumun sağlanması açısından, vergi sistemi basitleştirilmelidir. Vergi sisteminin basitleştirilmesiyle, vergileme sonucu oluşan ve kamu kesimi tarafından katlanılan idari maliyetler ile vergi yükümlüsünün vergi ile ilgili yükümlülüklerinden dolayı katlanmak zorunda oldukları uyum maliyetlerinin minimize edilmesi gerçekleşir. Düşük uyum maliyetleriyle, vergiye gönüllü uyum artar ve uyumdan kaynaklanan yolsuzluklar sınırlanır. Basitleştirilmiş bir vergi sistemi, yolsuzlukların oluşmasına neden

¹¹⁹ Mehmet Tunçer, **Vergi Aflarının Vergi Uyumuna Etkisi**, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 1992, s.6.

¹²⁰ Tunçer, a.g.e., s.107.

¹²¹ Elif Tuay, İnci Güvenç, **Türkiye'de Mükelleflerin Vergiye Bakışı**, Gelir İdaresi Başkanlığı Mükellef Hizmetleri Daire Başkanlığı Yayın No:51, 2007, s.29.

olan fırsatların azaltılması anlamına gelir, zor ve uzun zaman alan bir süreçtir. Çünkü vergileme, hızlı biçimde değişen ekonomik faaliyetlere ayak uydurmak zorundadır.¹²²

(6) Vergi Kanunlarının Sık Sık Değiştirilmesi

Vergi kanunlarının sık sık değiştirilmesi de mükellefin vergiye karşı davranışlarını etkiler. Yeni vergilerin getirilmesi veya mevcut vergilerde yapılan değişiklikler yükümlüler açısından her defasında yeni hükümlerin öğrenilmesine ve uyulmasına alışmayı gerektirmektedir. Von Mises bu durumu “eski ayakkabı ile daha iyi yürünür” sözü ile ifade etmiştir.¹²³ Bununla beraber, her ayakkabının belirli bir eskime derecesinden sonra ihtiyaca cevap veremez hale geleceği de, yadsınamaz bir gerçektir. Kuşkusuz bu açıklama, eski vergiler her zaman iyidir, değiştirilmemelidir anlamında düşünülmemelidir. Bir başka deyişle, verginin yaşam süresinin belirli bir mali dönemi kapsamı biçiminde standartlaştırılması düşünülemez. Kaldı ki, ekonomik ve siyasal yapının ayrılmaz parçası olan vergileri, bu yapıda meydana gelecek değişikliklere uygun şekilde modüle etmek gerekir. Hatta bu konuda gösterilecek gecikmelerin, sosyal maliyetleri önemli boyutlara ulaştıracağı asla unutulmamalıdır. Beklenen kazançların maliyeti aşabilmesi için, yasalardaki değişiklikler gelişigüzel olur olmaz sebeplerle değil, belirli araştırma, plan ve programlara uygun olarak gerçekleştirilmelidir.¹²⁴

(7) Vergi Cezalarının Caydırıcılığı

Vergi cezalarının uygulanmasının en temel nedeni vergi ödeyenlerle ödemeyenleri ayırmak ve böylece vergilemede adalet sağlamaktır. Psikolojik olarak bu durumu bir örnekle değerlendirecek olursak; birbirini tanıyan iki mükelleften birisi vergilerini zamanında ve eksiksiz ödemekte, diğeri ise ödemiyor olsun. Vergisini ödemeyen mükellef gerekli cezalara çarptırılmıyorsa, vergisini ödeyen mükellef kendisine haksızlık yapıldığını düşünecek ve subjektif olarak vergi yükünü daha fazla hissedecektir. Tersine, vergi kaçırınan kişiye, gerekli cezaların uygulanması durumunda diğeri mükellef kendisini vatandaşlık görevini zamanında ve eksiksiz yerine getirmiş

¹²² Serkan Benk, Birol Karakurt, “Gelir İdareleri ve Yolsuzluk: Motivasyonlar, Fırsatlar ve Mücadele Yolları”, *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt:1, Sayı:4, 2010, s.142.

¹²³ Giray, a.g.e., s.12.

¹²⁴ Şenyüz, a.g.e., s.66-67.

olmanın mutluluğu içinde hissedecek ve subjektif vergi yükü azalacak, en azından artmayacaktır.¹²⁵

Vergiye gönüllü uyumun arttırılmasına bakıldığında büyük cezaların sık denetimlerden daha etkili olduğu görülmüştür. Denetimlerin yapılması yerine ceza uygulamalarına gidilmesi daha caydırıcı bir etki yaratmıştır. Vergi ceza oranlarının düşük seviyede olması vergi kaçakçılığını etkileyen önemli bir faktördür. Vergi ceza oranları düşük seviyede olduğu zaman mükellefler için caydırıcı olmamaktadır.¹²⁶

Allingham & Sandmo caydırma modeline göre, yakalanma ve cezalandırma riskinin büyüklüğü vergiye gönüllü uyumu belirleyen faktörlerdendir. Vergi yükümlüsünün vergi beyanını, vergi oranı, ceza miktarı ve denetim oranı gibi faktörler belirlemektedir. Buna göre, vergi denetimi yüksek ve vergi cezaları da katıysa, vergi kaçakçılığı olmayacaktır.¹²⁷

(8) Mükellef Haklarının Yasalarda Açıkça Yer Almaması

Mükellef hakları, vergilendirme ilişkisinden dolayı devlet ile vergi mükellefi arasındaki hukuki ilişkide vergi mükellefine tanınan haklardır.¹²⁸

Mükellef hakları yasalarda açıkça yer almaması mükelleflerin vergi uyumsuzluğu durumunda veya vergilerini herhangi bir nedenle ödeyememeleri durumunda ne yapmaları gerektiği ve vergi idaresinin mükellefle olan ilişkisinde sorumluluğun boyutu hakkında yeterli enformasyona sahip olmamaları nedeniyle mükelleflerin vergi ödemediği kayıt dışılığa yönelimini ortaya çıkararak gönüllü uymama davranışına neden olacaktır.¹²⁹

b. Vergi Yönetiminden Kaynaklanan Faktörler

(1) Vergi Denetimlerinin Sıklığı

Yapılan ampirik araştırmalar yüksek cezalar ve denetim olasılığının kaçakçılığı engelleyeceğini, denetim oranı (olasılığı) ile gönüllü uyum arasında güçlü bir pozitif

¹²⁵ Demir, **Türkiye’de Vergi Yükü (Objektif ve Subjektif Yönleriyle)**, s.77.

¹²⁶ Güneş Çetin Gerger, **Mükellef Hakları ve Vergiye Gönüllü Uyum**, Legal Kitabevi, İstanbul, 2011, s.74.

¹²⁷ a.g.e., s.75

¹²⁸ Doğan Gökbel, **Mükellef Hakları**, (Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir), 2000, s. 9.

¹²⁹ Gerger, a.g.e., s.80.

ilişki olduğunu göstermektedir. Alm, Jackson ve McGee yaptıkları deneysel çalışmada, gönüllü uyumun denetim oranı ile arttığını ancak ceza oranındaki değişimin gönüllü uyum üzerinde çok az etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu çalışmaya göre, ceza oranlarındaki bir artışa verilen tepki pozitif ancak küçük ve çokta önemli değildir. Cezalar denetim ile desteklenmezse çok önemli bir etki yaratmaz. Bu amaçla vergi yasalarında bazı düzenlemeler yapmak (örneğin yüksek ceza oranlarının yeniden düzenlenmesi) gereklidir. Aynı şekilde, önceki denetimlerin gelecekte de denetlenme şansını arttıracak varsayıldığında, bir önceki yılda yapılan denetimin kişinin ileriki yıllarda da gönüllü uyum davranışını etkileyeceği sonucuna ulaşılabilir. Ancak denetimler doğru beyanda bulunmama eğilimini kavramada başarısız oluyorsa ya da mevcut cezalar doğru beyanda bulunmama eğilimini ortaya çıkarmada kullanılmıyorsa bu durum gönüllü uyum gösteren mükelleflerde kaçak için ödedikleri gibi bir düşünceye neden olabilir.¹³⁰

(2) Mali Saydamlık ve Hesap Verebilirlik

Mali saydamlık ve hesap verebilirlik kavramları, 21. yy.'da kamu mali yönetiminde önemli bir değer kazanmıştır. Mali saydamlık ve hesap verilebilirliğin olumlu etkileri, hem mükellefin vergiye uyumu bakımından hem de vergi otoritesinin güven vermesi açısından yadsınılamaz bir gerçek durumuna gelmiştir.

Vergilerin yurttaşların refahı üzerindeki etkilerinin nicel olarak belirlenmesi, devletim ekonomide oynadığı rolün anlamlı bir şekilde tartışılması için siyasal karar alma sürecinde bireylerin etkin bir taraf olarak yer alması ve kamusal kaynaklar hakkında bilgilendirilmesi yani vergi otoritesi ile vergi yükümlüleri arasında asimetrik enformasyonun olmaması gerekir. Özellikle kamu harcamalarının nasıl dağıldığı ile ilgili olarak hangi vergileri kimin ne oranda ödediği bilgisi toplumun değişik kesimlerinin devletin ekonomik faaliyetlerinden ne şekilde etkilendiğini ortaya çıkaracaktır. Özellikle şeffaf olmayan tüketim vergileri, bir vatandaşın kamunun fonlanmasına ne kadar katkı yaptığını perdelemekte, vergi verdiği için hesap soran vatandaş olmasını güçleştirmektedir. Bu yüzden mali değişim hakkındaki bilgiler ilgili kesimlere etkin bir şekilde aktarılabilirdiği takdirde, yurttaşların kamu kaynaklarının nasıl kullanıldığını da denetleme ve gözetlemelerine, kamu otoritesini kullananların hesap verebilirliğine, özetle

¹³⁰ Ali Çelikkaya, "Mükelleflerin Vergiye Gönüllü Uyumunu Etkileyen Faktörler", **E-Akademi, Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi**, Sayı:5, (Temmuz, 2012).

kamu erkinin demokratik kontrolüne çok önemli bir katkıda bulunma durumu ortaya çıkacaktır. Buna karşın ise, devlet ve bireyler arasındaki asimetrik enformasyon devlete olan ilgiyi azaltarak bireylerin siyasal karar alma süreçlerinde etkin olmamasına neden olabilir.¹³¹

(3) *Gelir İdarelerindeki Yolsuzluklar*

Gelir idarelerinde gerçekleşen yolsuzluk uygulamaları, önemli gelir kayıpları ortaya çıkarmakta, vergi otoritesine güveni sarsmakta, vergi yasalarına, vergiye uyum sürecine ve vergi ahlakına olumsuz etkiler yapmaktadır.

Gelir idarelerinde gerçekleşen yolsuzluk türleri; vergi memuru ve mükellefin işbirliği halinde gerçekleştirdiği yolsuzluklar ve mükellefin doğrudan ilgisinin bulunmadığı yolsuzluklardan oluşmaktadır. Vergi memuru ve mükellefin işbirliği halinde gerçekleştirdikleri yolsuzluklar; vergi muafiyetleri ve/veya vergi bağışıklığı sağlamak, KDV dolandırıcılığı, rüşvet ve denetim yolsuzluklarıdır. Mükellefin doğrudan ilgisinin bulunmadığı yolsuzluklar ise; irtikap, zimmet ve dolandırıcılıktır.¹³²

Vergi memurunun yolsuzluk yapma nedenleri; vergi memurunun ve içinde bulunduğu toplumun ahlak düzeyi, tespit edilme ihtimalinin zayıflığı, vergi memurunun aldığı maaş ve ücretlerin düşüklüğü ve vergi kaçırarak mükelleflerin vergi memurları üzerinde oluşturdukları baskılar olarak gösterilebilir.¹³³

Vergi memurunun yolsuzluk yapma ya da yapmama konusundaki motivasyonu, öncelikle içinde bulunduğu toplumun büyük bir kısmı, yolsuzluğu ahlaki ve etik çerçevede kabul edilebilir bir olgu olarak görüyor veya bunu içselleştiriyorsa (“helal olsun”, “devlet malı deniz yemeyen keriz”) bu durum vergi memurunun yolsuzluk yapma ihtimalini güçlendirecektir. Dolayısıyla, toplumdaki yolsuzluğun düzeyi vergi memurlarının yaptığı yolsuzluk düzeyini de belirleyecektir. Ancak belirtmek gerekir ki, yolsuzluğun oluşmasında vergi memurunun ahlak düzeyinin de etkisi vardır.¹³⁴

Türkiye’de TESEV’in önderliğinde Adaman, Çarkoğlu ve Şenatalar (2004) tarafından yapılan “Toplumun kamu yönetimine, kamu hizmetine ve reforma bakışı”

¹³¹ İsmail Kitapçı, *Vergi Etiği-Vergi Psikolojisi “Verginin Sosyo-Psikolojik Teorisi”*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2013, s.223-224.

¹³² Benk, Karakurt, a.g.m., s.138.

¹³³ a.g.m., s.136.

¹³⁴ a.g.m., s.136.

çalışmasında, ankete katılan katılımcıların, kurumlarda algılanan rüşvet seviyesine cevaplarında; “vergi dairesi/maliyeciler” 3.sırada yer almıştır.¹³⁵

(4) Personel Sorunu

Vergi dairelerindeki personelin sayısı ve nitelikleri de mükelleflerin vergiye uyumu üzerinde etkili olabilmektedir. Personelin sayı olarak yeterli olmaması durumunda iş yükü fazlalığı altında kalan bir personelin, yaşadığı stres nedeniyle kendisiyle muhatap olan mükellefe olumlu davranmaması ihtimali yüksektir. Yine aynı zamanda personelin ücret düzeyinin yeterli olmaması da, personelin mükelleflere karşı önyargılı ve zorlayıcı davranmasına neden olabilir. Yani, personelin gerek bilgi gerek moral değerler gerekse maddi açıdan istenilen düzeyde olup olmaması da vergiye uyum sürecinde etkilidir.¹³⁶

(5) Personelin Çalışma Koşulları

Vergi dairelerinin yeterli bina ve araç-gerece sahip olup olmadıkları da önemli bir faktördür. Yeterli fiziki altyapının sağlandığı ortam, mükellefleri rahatlatan bir faktör olduğu kadar, maliye personelinin çalışma şevkini ve verimini de etkiler. Çağdaş yönetim anlayışına göre projelendirilmiş bina, yerleşim planı ve donanım, personele rahat ve huzurlu bir ortam sunması açısından önemlidir. Huzur verici ve rahatlatıcı fiziki çevre personelin mükellefe davranışını da olumlu yönde etkileyecektir.¹³⁷

2. Ekonomik Konjonktürden Kaynaklanan Faktörler

Ülkede ekonominin içinde bulunduğu konjonktürel durum da mükelleflerin vergiye uyumunu etkilemektedir.

a. Enflasyonist Ortam

Enflasyon, kamu maliyesi için bir vergileme yöntemi olarak kabul edilmektedir. Çünkü enflasyon da tıpkı vergiler gibi kişilerin satın alma gücünde azalmaya yol açar ve sermaye birikimi olarak kullanılabilir. Enflasyonun devlet bütçesine sağladığı bu gelir etkisi “enflasyon vergisi” olarak isimlendirilir. Enflasyon vergisi, elinde nakit bulunduran ve nakit alacağı olanların tümü üzerine konulmuş özel bir vergi ile aynı

¹³⁵ Fikret Adaman, Ali Çarkoğlu, Burhan Şenatalar, “Toplumun Kamu Yönetimine, Kamu Hizmetlerine ve Reforma Bakışı”, **Tesev Yayınları**, Tavaslı Matbaacılık, (Kasım, 2005), s.57.

¹³⁶ Çelebi, a.g.m., s.82.

¹³⁷ a.g.m., s.82.

etkilere sahip olur. Yani kişilerin elinde tuttıkları para ve paraya bağlanmış alacaklar biçimindeki varlıkların değerleri, enflasyona bağlı olarak düşeceğinden, bu devletin aldığı enflasyon vergisiymiş gibi kabul edilir. Bu yüzden, enflasyon vergisi dolaylı bir vergi gibi olduğu için, dolaylı vergilerin tüm psikolojik avantajlarını taşır. Yükümlüler tarafından hissedilmez ve açık bir tepki oluşturmaz.¹³⁸

b. Milli Gelir

Bir ülkede kişi başına düşen milli gelir düzeyi, mükellefin vergiye yaklaşımını etkileyebilmektedir. Çünkü bir ülkedeki milli gelir düzeyi kişilerin vergileme karşısındaki fedakârlıklarını göstermektedir. Kişi başına milli geliri düşük olan gelişmekte olan ülkelerde bireyler, gelişmiş ülkelere oranla daha fazla yüke fedakârlığa katlanmaktadır. Türkiye'deki vergi yükü nispi olarak fazladır. Gelişmekte olan ülkelerde ve de ülkemizde katlanılan bu fedakârlık yüksek olduğu için vergi uyumunda da sorunlara neden olabilmektedir.¹³⁹

c. Kayıt Dışı Ekonomi

Türkiye'de kayıt dışı ekonomi kavramını ilk kez kullanan ve bu alanda da çalışması olan Prof. Dr. Osman Altuğ, kayıt dışı ekonomi kavramı hakkında “vergisel anlamda kayıt dışı ekonomi, vergi kaçırma veya vergiden kaçınma güdüsü ile vergi idaresinin bilgi alanı dışında bırakılmış faaliyetler bütünü” ifadesini kullanmıştır.¹⁴⁰ Bu ifadeden yola çıkarak kayıt dışı ekonominin, vergisel anlamda bir direniş olduğu da söylenilebilir.

Kayıt dışı ekonomi ekonomik faaliyetlerdeki çeşitlilikten ötürü, farklı isimlerle de anılmaktadır. Literatürde kayıt dışı ekonomi; ikincil, paralel, gayri resmi, gölge, kara, yer altı, gizli, kayıt dışı, görünmeyen, formel olmayan, düzensiz ekonomi gibi isimlerle de adlandırılmaktadır.¹⁴¹

Kayıt dışı ekonomi, resmi rakamlarla GSMH'nin doğru bir biçimde hesaplanmasına engel teşkil etmektedir. Dolayısı ile bir ülkedeki toplam vergi kapasitesinin kayıt dışı ekonomi kadar kısmının vergilendirilememesi anlamı da

¹³⁸ Şenyüz, a.g.e., s.76-77.

¹³⁹ Gerger, a.g.e., s.71.

¹⁴⁰ Osman Altuğ, **Kayıt Dışı Ekonomi**, 2. Baskı, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 1999, s.3.

¹⁴¹ Hakan Erkuş ve Kadir Karagöz, “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Kaybının Tahmini”, **Maliye Dergisi**, Sayı:156, (Ocak-Haziran, 2009), s.128.

taşımaktadır. Devlet, kayıt dışı ekonominin büyüklüğü kadar vergi kaybına uğramaktadır.¹⁴²

Kayıt dışı ekonominin varlığı, kamusal harcamaların finansman kaynağı olan vergiler nedeniyle, bu vergileri ödemekten kaçamayan mükelleflere daha fazla yük yüklenmesine neden olmaktadır. Bu aynı zamanda, vergi ahlakı yüksek bireylerin devlet tarafından cezalandırılması anlamı da taşımaktadır. Kayıt dışı ekonominin azalması durumunda, devletin ihtiyaç duyduğu finansman daha geniş kitleler tarafından sağlanacaktır. Vergi tabanı genişleyecek ve bunun sonucunda vergi oranlarının düşürülmesi, vergi yükünün azalması mümkün olacaktır.¹⁴³

Mükelleflerin vergiye uyumu kayıt dışı ekonomi ile yakın ilişki içerisindedir. Kayıt dışı ekonomi vergi ahlakında azalmaya yol açar. Vergi mükellefleri, diğer mükelleflerin kayıt dışı faaliyet gösterdiği algısında olurlarsa, bu durum vergi mükelleflerinin ahlaki maliyetlerinde azalmaya neden olmakta ve kendi faaliyetlerinin de kayıtlı olmaktan çıkarıp kayıt dışı faaliyete geçme isteğini arttırmaktadır. Böylece, vergi mükelleflerinin, vergiye uyumu olumsuz etkilenmektedir.¹⁴⁴

Alm ve Torgler (2006) araştırmalarında, vergi ahlakının yüksek olduğu ABD, İsviçre ve Avusturya gibi ülkelerde, kayıt dışı ekonominin düşük olduğu sonucuna ulaşmıştır. Belçika ve İtalya ise vergi ahlakının en düşük olduğu ülkelerdir. Bulgulara göre, İtalya'da kayıt dışı ekonomi yüksek olmasına rağmen, bu durum ülkenin vergi ahlakı düzeyini çok da düşürmemiştir. Kayıt dışı ekonomi ve vergi ahlakı arasında genellikle güçlü bir negatif korelasyon bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.¹⁴⁵

d. Fiyat Değişmeleri Karşısında İstisna Tutarları ve Tarifelerin Etkinliği

Enflasyon, toplumda belirli bir kesimin satın alma gücünü olumsuz etkiler; diğer taraftan da mükelleflerin gelirleri nominal olarak artış gösterir. Mükelleflerin gelirlerindeki nominal artış, mükelleflerin bir üst gelir dilimine girmesine sebep olur ve

¹⁴² Demir, **Türkiye’de Vergi Yüğü (Objektif ve Subjektif Yönleriyle)**, s.62.

¹⁴³ a.g.e., s.63.

¹⁴⁴ Richard M. Bird, Jorge Martinez-Vazquez, Benno Torgler, “Tax Performance In Developing Countries: The Role of Demand Factors”, **97th Annual Conference on Taxation, National Tax Association Proceedings**, Vol:97, 2004, p.287-288.

¹⁴⁵ Alm, Torgler, a.g.m., p.243.

daha fazla vergi ödenmesi söz konusu olur. Bu durum, gelir dağılımında adaletsiz sonuçlar yaratır ve yükümlülerin vergiye karşı davranışlarını olumsuz etkiler.¹⁴⁶

3. Siyasal Yapıdan Kaynaklanan Faktörler

Mükelleflerin vergiye karşı tutum ve davranışlarında; vergi sistemi ve yapısı, ekonominin yapısı ve konjonktürel durum etkili olduğu gibi, ülkenin siyasal yapısı da etkili olmaktadır.

a. Vergi Politikasının Belirlenmesine Halkın Katılımı

Vergi vermek ile yönetime katılma hakkı arasında doğrudan bir bağ bulunmaktadır. Bireyler, dolaylı ve dolaysız yollardan ödedikleri vergiler aracılığıyla, kamu yönetimini ayakta tutmakta, bilincinde olsunlar veya olmasınlar kamu sisteminin bir parçası haline gelmektedirler. Demokrasilerde bütçe ve bütçenin en önemli unsuru olan vergilerin nasıl belirlendiğinden, kamu harcamalarına kimlerin vergi yoluyla ne kadar katkıda bulunduğundan daha önemli pek az konu bulunmaktadır.¹⁴⁷

Siyasal yönetim biçiminin meşruiyeti, demokrasinin temel araçlarının (katılımcılık, yerinden yönetim vs.) uygulanma düzeyi vs. siyasal faktörler vergi ödeme/ödememe tercihleri üzerinde etkili olabilir. Örneğin, eski mutlak monarşilerde ve despotik rejimlerde “temsilsiz vergileme”ye (taxation without representation) karşı halkın gösterdiği tepkiler ve isyanlar bu konuda örnek verilebilir. Denilebilir ki, halkın kendi temsilcilerini özgür iradeleriyle seçebildiği ve denetleyebildiği demokratik rejimlerde vergiyi gönüllü ödeme eğilimi daha yüksektir.¹⁴⁸

En ideal yönetim biçimi kabul edilen, halkın iktidarı anlamına gelen demokrasi rejiminde, halka temel belirleyici kararları alma yetkisi bir anayasa ile verilir. Anayasa vatandaşlarına katılım hakları sağlar. Demokrasilerde vatandaşların doğrudan katıldığı kurumlar daha fazla geliştiğinde bir psikolojik vergi sözleşmesi ortaya çıkar. Psikolojik vergi sözleşmesinin varlığı, görev ahlakı hissini ve dolayısıyla vergi ahlakını daha da yükseltir.¹⁴⁹ Eğer vergi mükellefleri, politikacıları izlemek ve kontrol etmek konusunda daha iyi bir konumda olduklarını düşünüyorlarsa işbirliği konusunda isteklikleri ve vergi

¹⁴⁶ Akdoğan, a.g.e., s.199-200.

¹⁴⁷ Ünal Zenginobuz, Fikret Adaman, Fatoş Gökşen, Çağrı Savcı, Emre Tokgöz, **Vergi, Temsiliyet ve Demokrasi İlişkisi Üzerine Türkiye’de Vatandaşların Algıları, Açık Toplum Vakfı**, İstanbul, 2010, s.8.

¹⁴⁸ Aktan, a.g.m., s.132-133.

¹⁴⁹ Serim, a.g.m., s.170.

ödemeleri artar. Bu nedenle, bir ülkenin demokratik kurumlarına daha yüksek derecede duyulan memnuniyet daha yüksek bir vergi ahlakına yol açacaktır.¹⁵⁰

Alm ve Torgler(2006)'e göre, ABD ve İsviçre'nin yüksek vergi ahlakına sahip olması, bu iki ülkenin güçlü bir doğrudan demokrasi geleneğinden kaynaklanmaktadır. Bu düşünceden yola çıkarak, siyasi arenaya katılım için bireylerin yeteneklerini geliştirmek, vergi ahlakının gelişmesinde faydalı bir strateji olabilir. Politika sürecine vatandaşların katılımı; devlet ve vatandaşlar arasında daha yakın bir ilişkinin kurulmasına yardımcı olur. Eğer vergi mükellefleri, tercihlerinin yeterince temsil edildiğini ve kamusal malların kendilerine temin edildiğini hissedersen, devlete bağlılıkları artar ve böylece vergi ödemeye karşı daha istekli olurlar, dolayısıyla vergiye uyum artar.¹⁵¹

b. Verginin Alındığı Dönemin İçinde Bulunduğu Özellikler

Ülkenin karşı karşıya kaldığı savaşlar, doğal afetler gibi olağanüstü dönemlerde, kamu harcamaları vergiler ve kamu harcamaları artış gösterir. Yükümlüler bu zor dönemlerde, vergilerin artmasına rağmen, bu artışlara pek tepki göstermezler. Çünkü böyle durumlarda daha fazla vergi ödemeyi kutsal bir görev olarak nitelendirirler, vergi ödemeye gönüllü uyumu gerçekleştirirler. Peacock-Wiseman'ın "sıçrama tezi" bu durumu açıklamaktadır. Olağanüstü dönemlerde vergiler artma eğilimindedir ve içinde bulunulan koşullardan ötürü mükellef psikolojilerinin de etkisiyle, mükellefler daha fazla vergi ödemeye razı olurlar. Olağanüstü süreç geçtiğinde de vergiler tekrar eski düzeyine inmez. Yani, kamu harcamaları birden değil, basamak basamak artış gösterir.

c. Hükümetlerin Ekonomi Yönetimindeki Başarısı

Ekonomi politikalarının odağında istikrarın sağlanması hedefi yer almaktadır. Ekonomik istikrar kavramı, bilindiği gibi 1930'lardan bu yana, ekonomide fiyat istikrarı ve tam çalışmanın birlikte sağlandığı bir durumu ifade etmektedir. Kavramın "tam çalışmanın sağlanması" kesitinin günümüzde hemen tüm ekonomilerde hızla gelişen otomasyon ve küreselleşme olgusu nedeniyle önemli yapısal bir sorun olma özelliğini kazanmış olduğu bilinmektedir. İstikrar tanımında klasik iktisat görüşünün ön plana çıkarmış olduğu "fiyat istikrarının sağlanması" ise fiyatların kıt kaynakların etkin

¹⁵⁰ Torgler, Frey, a.g.m., p.144.

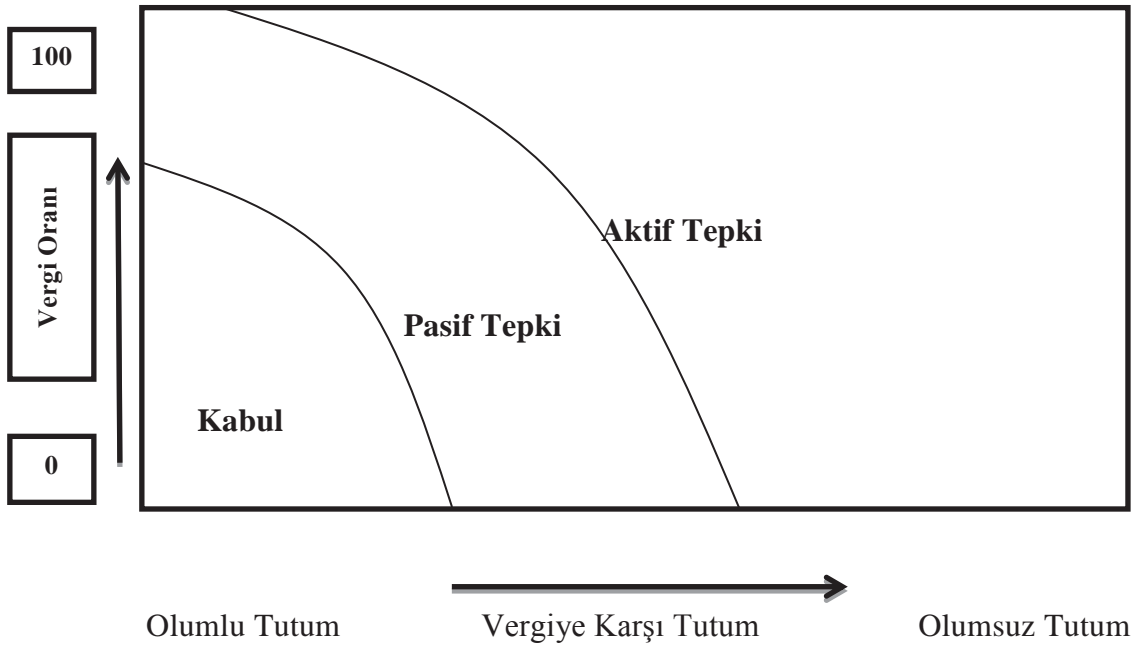
¹⁵¹ Alm, Torgler, a.g.m., p.243.

kullanımındaki (sermayenin marjinal verimliliğinin hesaplanmasındaki) rolü bakımından büyük önem taşımaktadır. Başarısız ekonomi politikaları sonucu, uzun yıllar yüksek oranlı enflasyon ortamında faaliyette bulunmak durumunda kalan mükelleflerin, karşı karşıya buldukları belirsizlikler nedeniyle, vergiye karşı olumsuz bir tutum geliştirebileceklerini düşünmek yanıltıcı olmayacaktır.¹⁵²

III. YÜKÜMLÜNÜN VERGİYE KARŞI GÖSTERDİĞİ TEPKİLERİN TÜRLERİ

A. VERGİYE KARŞI GÖSTERİLEN TEPKİLERE YÖNELİK AÇIKLAMALAR

Yükümlülerin vergiye karşı gösterdiği tepkilerin derecesi ve türleri, bireyden bireye ve toplumlara göre değişiklik gösterebilmektedir. Vergileme karşısında tutumlara bağlı olarak ortaya çıkan tepki türlerinin de derecelendirilmesi mümkündür. Bunlar; *kabul*, *pasif tepki* ve *aktif tepki* olarak 3 aşamada ele alınabilir. Şekil 2’de bu durum yorumlanmaya çalışılmıştır.¹⁵³

Şekil 3: Mükellef Davranışları Yönünden Oran-Tepki Analizi

¹⁵² Muter, Özcan, a.g.m., s.29.

¹⁵³ Aktan, Dileyici, Saraç, “Vergiye Karşı Tepkiler ve Vergilerin Ahlaki ve Sosyo-Psikolojik Sınırları”, s.162-163.

Vergiye karşı gösterilen tepkilerin “kabul” aşamasında, mükellefler vergilere karşı olumlu tepki göstermekte ve üzerlerine düşen vergileri severek ve isteyerek ödemektedirler. Vergileme literatüründe mükelleflerin vergilere karşı sergiledikleri bu olumlu davranış, “gönüllü uyum” olarak adlandırılmaktadır. “Pasif tepki” aşamasında ise, vergi oranlarında görülen artışa bağlı olarak mükellefler gönüllü uyumdan vazgeçmekte ve vergilere karşı olumsuz davranışlar göstermeye başlamaktadırlar. Bu aşamadaki tepkiler daha çok, vergi hasılatını dolaylı yoldan azaltıcı bir etki göstermektedir. Mükellefler artan vergi yükleri karşısında; oy kayması, baskı gruplarını harekete geçirme, vergiden kaçınma, aylaklığı tercih etme, yatırımdan vazgeçme, tüketimi kısıma, üretimi azaltma, verginin yansıtılması, vergiyi geç ödeme, vergi grevi, transformasyon ve vergi göçüne yönelebilirler. Bir sonraki aşamada, vergi yüklerinin daha da arttırılması karşısında mükellefler, risk alma ve isyan duygusu içinde otoriteye itaatsizlik anlamına gelebilecek “aktif tepki”lerde bulunmaktadır. Bunlar, vergi kaçakçılığı, verginin reddi ve vergi isyanıdır.¹⁵⁴

B. VERGİYE KARŞI GÖSTERİLEN PASİF TEPKİLER

Bireyler çeşitli pasif olarak nitelendirilecek şekillerde vergiye karşı tepkilerini gösterirler. Bunlar; oy kayması, baskı gruplarını harekete geçirme, vergiden kaçınma, aylaklığı tercih etme, yatırımdan vazgeçme, tüketimi kısıma, üretimi azaltma, verginin yansıtılması, vergiyi geç ödeme, vergi grevi, transformasyon ve vergi göçü şeklinde sıralanabilir.

1. Oy Kayması

Seçmenler, vergileme kullanılabilir gelirlerinde azalmaya ve hatta çoğu zaman refah kaybına yol açtığı için, vergi yükünü, vergi yükünün adilliğini ve politikacıların vergi yüküne ilişkin tutumlarını yakından takip ederler ve politikacılara izledikleri vergi politikalarına karşılık farklı oylama tepkileri ile sinyaller gönderirler. Bu davranışın en önemli sebeplerinden biri seçmenlerin kamu hizmetlerinin finansmanına katılım paylarını minimize etme isteğidir; seçmenler fayda maksimize etmek ve veri bir kamu hizmetini

¹⁵⁴ a.g.m., s.162-164.

(kendileri için) en düşük maliyetle sunabilecek politikacıyı seçmek isterler.¹⁵⁵ Yani seçmenler, vergiye ilişkin düşüncelerinden hoşnut olmadığı partiyi bir sonraki seçimde büyük oranla desteklemeyip, oy kaymasıyla, vergi yüklerini azaltmaya çalışabilirler. Türkiye yakın siyasi tarihinde bu değişimlerin örnekleri mevcuttur. 1950 seçimlerinde Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi, aynı şekilde 2002 yılında yapılan erken genel seçimlerdeki oyların dağılımı ve bir önceki seçime göre oy değişimi oy kaymasına örnek olarak gösterilebilir.¹⁵⁶

2. Baskı Gruplarını Harekete Geçirme

Mükellefler, vergilemeye ilişkin yasaları kendi lehlerine çevirmek veya vergi yüklerini azaltmak için, çeşitli yollarla örgütlenerek, baskı gruplarını harekete geçirebilirler. Baskı gruplarının her birinin yasama organı karşısındaki gücü aynı değildir. Baskı gruplarının etkisi, sahip olduğu gelir düzeyine göre değişmekle birlikte mevcut iktidarla ilişkilerine de bağlıdır.

Baskı grupları; işveren sendikaları, işçi sendikaları, çiftçi odaları, meslek odaları, dernekler gibi oluşumlardır. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde etkinliğiyle kendini gösteren baskı grupları; TOBB, İşçi Sendikaları, TUSİAD ve MÜSİAD'dır.

3. Vergiden Kaçınma

Vergiden kaçınma (tax avoidance), bir kimsenin vergi yükümlülüğünü kanunlara uygun olarak azaltması olayı olarak tanımlanır. Vergiden kaçınma, iki şekilde gerçekleşebilir. *Birincisi*, vergiyi doğuran olaya sebebiyet vermemektir. Örneğin, emlak vergisi içinde yer alan bina vergisi ödememek için, kat satın almak yerine, kişinin kirada oturmayı tercih etmesi vergiden kaçınma durumudur. *İkincisi* ise, kanunlardaki boşluklardan yararlanarak vergi yükümlülüğünden kurtulmadır. Vergi kanunlarında, kanundan kaynaklanan boşlukların bulunması ya da kanun metinlerine farklı anlam verilmesi çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Bunun için, elbette ki konuyu çok iyi bilmek gerekir, bunun için genelde muhasebeciler, mali müşavirler veya vergi konusunda bilgisi olan kişilerden yardım alınır. Örneğin, esnaf muafılığı ya da basit yönetime tabi olma sınırları içinde bulunma bir vergiden kaçınma şeklidir. Vergiden kaçınma bir suç

¹⁵⁵ Turgay Berksoy, İbrahim Demir, "Politik Vergi Çevrimleri: Türkiye'de vergi yükü üzerine politik etkiler", **Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçakları Önlenmesi Yolları**, 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Antalya, (10-14 Mayıs, 2004), s.515-516.

¹⁵⁶ Çiçek, a.g.e., s.89.

değildir. Suç olmayınca cezai yaptırımın da uygulanması mümkün değildir. Vergiden kaçınmanın engellenebilmesi pek mümkün değildir.¹⁵⁷

Vergiden kaçınma olayı, hukuki, ekonomik ve sosyal açıdan meydana getirdiği sonuçlar itibariyle üzerinde durulması gereken bir husustur. Vergiyi doğuran olaya girişmeyen mükelleflerin olması, yatırımların azalmasına neden olabileceği gibi, yatırım yapabilecek sermayenin başka bir ülkeyi tercih etmesi, söz konusu sermaye oranında, vergi gelirlerinin ve ekonomik gücün tamamen kaybedilmesi anlamına gelecektir.¹⁵⁸

4. Aylaklığı Tercih Etme

Kişinin, vergi yükünden kaçınmak için verdiği bir diğer tepki de; aylaklığı tercih etmedir. İkame etkisi olarak adlandırılan bu durum, yükümlülerin artan vergi oranları karşısında, çalışma gayretinin düşerek çalışmaktan vazgeçmesidir. Kişi bu durumda, daha fazla çalışıp daha fazla vergi ödemek yerine, boş zaman geçirmeyi tercih eder. Ancak, insan hayatını sürdürebilmek için gelire ihtiyaç duyar ve boş zaman geçirme süreklilik arz edebilecek bir tercih değildir.

5. Yatırımdan Vazgeçme

Mükellefler, artan vergi oranları karşısında, yatırım sonrası elde edecek kazançlarının büyük bir bölümünü devlete aktaracaklarından, yatırımın karlılığını azalır, yatırımdan vazgeçme veya yatırımlarını erteleme isteği duyabilirler. Verimli yatırımlar, ekonomiyi olumlu yönde etkiler ve istihdam açısından fırsat yaratırlar. Yatırımdan vazgeçme veya erteleme durumu özellikle gelişen ekonomiler açısından olumsuz sonuçlar doğurabilir.

6. Tüketimi ve Tasarrufu Kısma

Tüketim ve tasarruf, gelirin fonksiyonlarıdır. Vergi de, kişilerin kullanılabilir gelirlerinde azalma meydana getirdiğinden, kişilerin önce tasarrufları daha sonra da tüketimleri azalır. Mükellef, tüketimlerinde önce lüks malların alımından vazgeçer, daha da zor durumda kalırsa, hayati faaliyetlerini sürdürmesine yarayan zorunlu malların tüketimini azaltarak -bu durum ülkeler açısından olumsuz sonuçlar doğurur- vergi yükümlülüğünden kurtulmak ister.

¹⁵⁷ Edizdoğan, Çetinkaya, Gümüş, a.g.e., s.209-210.

¹⁵⁸ Demir, **Türkiye’de Vergi Yüğü (Objektif ve Subjektif Yönleriyle)**, s.86.

Mükellef, tüketimini safça bir itirazsızlıkla da azaltabilir. Örneğin, Birleşik Krallık'ta kimi barış taraftarları, tasvip etmedikleri bir harekete katkıda bulunmadıklarını hissetmek için, hükümet gelirininki askeri harcamalarda kullanılan bölümüne denk gelen kendi gelirininki bir bölümünü, bilerek vergiden istisna olan hayır işlerine tahsis ederler.¹⁵⁹

7. Üretimi Azaltma

Mükellefler, artan vergi oranları dolayısıyla tüketimlerini kısırlar ve buna bağlı olarak, doğrudan maliyet içerisinde olan girdiler de azalır. Piyasadaki talep azalması, arz seviyesini de daraltır ve üretim seviyesi düşer. Üretimin azalması ise özellikle uzun dönemde ekonomiyi olumsuz etkiler.

8. Verginin Yansıması

İktisadi faaliyette bulunan bir mükellef, elde ettiği gelir üzerinden vergi ödediğinde, değişim sürecine katılan başka bir mükellefin varlığından yararlanarak, vergi yükünü hafifletebilir. Başka bir deyişle, sunduğu hizmet ya da sattığı malın fiyatını vergi tutarı kadar yükselterek vergi yükünden kurtulabilir. Mükellefin piyasanın arz-talep koşullarında, fiyat mekanizması aracılığıyla, vergiyi başka bir mükellefin üzerine transfer etmesi olayına verginin yansıması denir.¹⁶⁰

9. Vergiyi Geç Ödeme

Vergiyi geç ödeme, kredi faiz oranı ile gecikme zammı oranı arasındaki uyumsuzluktan kaynaklanmaktadır. Gecikme, kredi faiz oranı ile gecikme zammı oranı arasındaki farka bağlı olarak artma gösterir. Yani, yükümlü alacağı kredinin faiz tutarını, vergiyi geç ödemekle karşı karşıya kalacağı gecikme zammı tutarından fazla bulduğunda, tahakkuk ettirdiği vergiyi ödememe yoluna gidebilir. Yani, yükümlü ödeyeceği vergiyi geç ödeyerek, ödenmeyen vergiyi ucuz kredi olarak kullanmayı tercih edebilir.¹⁶¹

10. Transformasyon

Vergi öncesi duruma kıyasla, maliyetinin yükseldiğini ve safi kazancının düştüğünü gören bir bazı girişimciler, ödedikleri vergiyi telafi edebilmek yani giderebilmek amacıyla giriştikleri türlü işlemler sonucunda, konulan vergi yüklerini azaltmış olacaklardır. Böylece verginin tazyiki azalmış olmakta; mükellef, vergi

¹⁵⁹ Cemalettin Uçak, "Vergilendirme Psikolojisi", **Vergi Dünyası**, Sayı:189, (Mayıs, 1997), s.22.

¹⁶⁰ Edizdoğan, Çetinkaya, Gümüş, a.g.e., s.190.

¹⁶¹ a.g.e., s.215-216.

ödemekle birlikte, üretim işlemlerini rasyonelleştirmek, çalışma düzenini yoğunlaştırmak veya daha uzun süre çalışmak suretiyle verginin kar veya ücret üzerindeki etkisini gidermeye çalışacaktır.¹⁶²

11. Vergi Göçü

Mükellefler, artan vergi oranları nedeniyle hissettikleri vergi yükünden kurtulmak amacıyla, “vergi cennet”lerine göç edebilirler.

Vergi cennetleri, yabancı yatırımcıyı ülkelerine çekmek amacıyla başta gelir ve kurumlar vergisi ile veraset ve intikal vergisi gibi vergiler olmak üzere, birçok vergiden vazgeçen ya da tamamıyla vazgeçmeksizin bu tür işletmelere, sıfır veya kağıt üzerinde kalan göstermelik vergi oranları uygulayan, vergilerden kurtulmak için muafiyetler, istisnalar ve indirimlere geniş bir yelpaze içinde yer veren, önemli idari ve bankacılık kolaylıkları sunan, sermaye hareketlerine tam serbesti sağlayan, coğrafi ve fiziki yapısından ötürü üretim yapmaya pek elverişli olmayan, yüzölçümü açısından küçük ülkelerdir. Vergi cenneti olan ülkeler, dünyanın GSYİH’sının sadece % 3’üne sahip olmalarına rağmen, dünya ticaretinin yarısının bunlar yoluyla gerçekleşmekte olduğu ifade edilmektedir. Vergi cennetleri zararlı vergi rekabeti yaratmakla beraber, uluslararası ticareti de vergi avantajlarından yararlanmayanlar aleyhine tehdit etmektedir.¹⁶³

Vergi göçü, günümüzde yalnızca işletmeler ve firmalar tarafından gerçekleştirilmemektedir. Kişilerin, hatta tanınmış kişilerin bile, ödeyecekleri vergiden dolayı ülkelerinden göç etmelerinden sık bahsedilmektedir. Vergiden dolayı, Singapur vatandaşlığına geçen, aralarında dünyanın en zenginlerinin ve Hollywood yıldızlarının da bulunduğu ABD vatandaşı sayısı, 2011 yılında, 2009 yılına kıyasla neredeyse iki kat artarak, yaklaşık 100 kişiye ulaşmış durumdadır.¹⁶⁴

2012 yılında ise, Fransa’da vergiden kaynaklı göçlere, tanınmış bir sima olarak Gerard Depauidieu eklenmiştir. Depauidieu, Fransa’da yıllık geliri 1 Milyon Avro ve üzerinde olan Fransız vatandaşlarından %75 oranında alınacak olan, gelir vergisinden

¹⁶² Akdoğan, a.g.e., s.331-332.

¹⁶³ Doğan Şenyüz, Mehmet Yüce, Adnan Gerçek, **Vergi Hukuku**, 4. Baskı, Ekin Kitabevi, 2013, s.344-347.

¹⁶⁴ Vergilendirme/Taxation, **Gelir İdaresi Başkanlığı Bülteni**, Sayı:5, (Ocak, 2013), s.6.

kaçınmak için, Rus vatandaşlığına geçeceğini açıklamıştır. Kendisine gelen birçok eleştiriye rağmen, geri adım atmamış, 2013 yılında Rus vatandaşı olmuştur.¹⁶⁵

C. VERGİYE KARŞI GÖSTERİLEN AKTİF TEPKİLER

Vergiye karşı bireyler verginin reddi ve vergi grevi, vergi isyanları ve vergi kaçakçılığı şeklinde aktif tepki türlerini seçebilirler.

1. Vergi Grevi (Verginin Reddi)

Vergiden kaçınma ve vergi kaçakçılığı vergiye karşı bireysel tepkiler olmasına karşın, vergi grevi toplumsal karakterli bir tepkidir. Vergi grevi, vergi ödememe yönündeki kolektif direnişi ifade etmektedir. Vergiye karşı toplumsal reaksiyonun en tipik örneğini, 1953 yılında küçük bir kasabada kırtasiyecilik yapan Pierre Poujade adlı kişinin önderliğinde başlatılan olay oluşturmaktadır. Söz konusu olay mali literatüre “Poujade Hareketi” olarak geçmiştir. Hareket, P.Poujade’nin vergi ödemeye karşı bireysel olarak başlattığı tepki kısa sürede diğer kişilerin katılımıyla yaygınlaşmıştır. Olay daha sonraları sosyal özelliğini yitirerek siyasal örgütlenme biçiminde sonuçlar yaratmıştır.¹⁶⁶

Verginin reddinden bahsedilmek için, her şeyden önce bir verginin yasa ile konulmuş olması gerekir. Vergi konulduktan sonra, toplumsal tepkiler üzerine, bu verginin kaldırılmış olması gerekir.¹⁶⁷ Poujade Hareketi, vergi reddinin örneğini oluşturmaktadır.

2. Vergi İsyanı

Devlet, vergileme yetkisini anayasa ve yasalar vasıtasıyla kullanmakta ve bu sayede kamusal hizmetlerin finansmanı amacıyla topluma yüklenen vergilere hukuki bir zemin hazırlamaktadır. Vergileme yetkisinin kullanımı ile oluşan vergileme sürecinde, devlet vergi gelirlerini maksimuma çıkarmaya çalışırken, mükellefler minimum düzeyde bir vergi yükü arzulamaktadırlar. Devlet, vergileme yetkisini kötüye kullandığında, yani, temsilsiz, sınırsız ve keyfi vergilendirmeye başvurduğunda, vergilemenin meşruluğunu zedelemekte ve vergiye karşı direnişi güçlendirmektedir. Vergiye karşı direnişlerden biri

¹⁶⁵ a.g.m., s.6.

¹⁶⁶ Erdem, Şenyüz, Tatlıoğlu, a.g.e., s.154.

¹⁶⁷ E. Pürsünerli Çakar, “Vergiye Karşı Direnme Şekilleri ve Vergi İnzivası”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:17, 2013, s.1296.

de vergi isyanıdır. Tarihte yaşanan vergi isyanlarının nedenlerine bakıldığında, en önemli gerekçenin vergileme yetkisinin kötüye kullanımı ile halkın ağır vergiler altında ezilmesi olduğu görülmektedir.¹⁶⁸

Vergi isyanlarının taşıdığı özellikler şu şekilde özetlenebilir¹⁶⁹:

- Vergi isyanları, yasaya aykırı ancak meşru eylemlerdir. Çünkü vergilendirme yetkisinin kötüye kullanımı, verginin meşruluğunu ortadan kaldırmakta ve hukukun ilkeleri ile çatışan uygulamalar karşısında direnişe geçilmesi bir haktır ve bu hak meşru olarak düşünülmektedir.
- Vergi isyanları kamuoyuna açık, aleni eylemlerdir.
- Vergi isyanları şiddet kullanımına açık eylemlerdir.
- Vergi isyanları hukuk devleti düşüncesine uygun eylemlerdir.
- Vergi isyanları siyasi ve hukuki yaptırımların göze alındığı eylemlerdir.

Tarihte birçok vergi isyanı vardır. Konuya emsal teşkil etmesi amacıyla aşağıdaki vergi isyanları gösterilebilir¹⁷⁰:

- Wat Tyler İsyanı, İngiltere, 1381.

Veba salgınında köylülere verilen imtiyazların, salgın sonrası kaldırılması, kralın savaş giderleri için koyduğu baş vergisi ve aynı vergi olarak kiliselere ait arazilerde çalışma zorunluluğu getirilmesi neticesinde, Tyler liderliğinde isyan başlamıştır. İsyan kısa sürede bastırılmış, yeni bir isyanın oluşmaması için, baş vergisi 1382'de kaldırılmıştır.

- Hampden Harekati, İngiltere, 1624-1629.

Kral I. Charles'ın parlamentoyu devre dışı bırakması ve parlamentodan yetki ve uygunluk almadan, vergi tarh etmek istemesinden kaynaklanmıştır. Vergiye karşı direniş gösteren Hampden adındaki mükellef, verginin kanuna aykırı olduğunu söylemiş, ancak mahkum edilmiştir. Halk buna tepki göstererek ayaklanmıştır.

¹⁶⁸ Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici, Özgür Saraç, "Vergi Zulmüne Karşı Direnişin İki Yönü: Sivil İtaatsizlik ve Vergi İsyanı", **Vergi, Zulüm ve İsyan**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2002, s.145.

¹⁶⁹ a.g.m., s.147-149.

¹⁷⁰ A.Kerim Gök, "Vergi Direncinin Gelişimi", **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt.22, Sayı:1, 2007, s.151-158

- Patrona Halil İsyanı, Osmanlı İmparatorluğu, 1730.

O dönemde uygulanan vergileri bile ödemekte güçlük çeken esnafa bir de bid'at adında bir vergi konmuştur. Padişahın sefere çıkma kararından sonra, hareket edilmemesi üzerine, ticaretle uğraşan yeniçeriler, esnaflık yapan halk ile birlikte ayaklanmıştır.

- Boston Çay Partisi İsyanı, Amerika, 1773.

İngiliz Parlamentosu, ithalata konu olan bazı ürünlere harici vergiler getirmiştir. Halkın ithal malları boykotu ve çıkan olaylarda 3 kişinin öldürülmesi sonucunda, İngiliz Parlamentosu bu vergileri kaldırmış, ancak egemenlik hakkının sembolü olarak çay vergisini kaldırmamıştır. Buna tepki olarak, halk daha fazla vergi konmasını istememesi amacıyla, çayları denize dökmüştür.

3. Vergi Kaçakçılığı

Mükelleflerin vergiye yönelik en yaygın olarak verdiği tepki, vergi kaçakçılığıdır. Vergi kaçırma kavramının birçok ülkedeki tanımı, mükellefin vergi ödememek veya vergi yükünü azaltmak amacıyla yasalara uygun olmayan tüm davranışlarını kapsar. Buna göre kavram, bilerek yapılan vergi kaçırma ve bilmeden yapılan hatalar ile vergi kanunlarına göre uyulması gereken davranışlara vergi yükünü azaltmak amacıyla uyulmamasını da kapsar. Vergi kaçırma kavramı, kasten hileli bir şekilde vergi yükünü azaltmayı kavradığı gibi, vergi mevzuatını bilmeme, yanlış yorumlama, beyannamede yapılan istem dışı hatalar veya mükellefin ihmali dolayısıyla vergi matrahının düşük gösterilmesini de kapsar. Çalışmada kastedilen vergi kaçakçılığı, kasten ve bilerek yapılan ve vergi ziyasına sebep olan şeklidir.¹⁷¹

Vergi mükelleflerinin vergi kaçakçılığı yapma düzeyini dört değişken belirler. Bunlardan birincisi, bir vergi denetimi geçirme ihtimali; ikincisi, beyan dışı kalan gelir sebebiyle ödenecek vergi cezası; üçüncüsü, mükelleflerin muhatap olduğu marjinal gelir vergisi oranı sayılabilir. Son sırada mükelleflerin risk alma eğilimleri yer almaktadır. Mükellefler, yakalanma ihtimaline göre ödeyecekleri vergi cezası, tam beyan yapmaları halinde ödeyecekleri vergi miktarından daha düşükse, vergi kaçırma eğiliminde

¹⁷¹ H. Hüseyin Bayraklı, N. Tolga Saruç, İsa Sağbaş, “Vergi Kaçırma Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi ve Vergi Kaçaklarının Önlenmesi: Anket Çalışmasının Bulguları”, **Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları Önlenmesi Yolları**, 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Antalya, (10-14 Mayıs, 2004), s.206.

olacaklardır. Denetim geçirme ve ceza görme ihtimali yüksek ise vergi kaçakçılığı düzeyi de düşecektir.¹⁷²

Vergi kaçakçılığının yol açtığı ekonomik ve sosyal sonuçlar nedeniyle, tüm ülkeler bu davranışa engel olmak için gerekli mevzuat düzenlemelerini öncelikle yapmaktadır. Ancak, sadece yasal düzenlemeler ile böyle bir fenomeni ortadan kaldırmak imkansızdır. Toplumsal vergi bilinci ve vergi ahlakının yükseltilmesi için gerekli tedbirlerin alınması da gerekmektedir. Çünkü bütün vergi mükelleflerini sürekli bir biçimde denetlemek mümkün değildir. Ayrıca denetim hem çok pahalı, hem de mükellefleri rahatsız edici bir faaliyettir. Kuşkusuz, bütün iyi davranışları tek taraflı olarak, verginin taraflarından birisi olan mükelleflerden beklememek gerekir. Aynı zamanda, diğer taraf olan devletin de yolsuzluk, kamu harcamaları, vergi denetimleri, vergi idarelerinin organizasyonu gibi birçok konuda üzerine düşeni yapması gerekmektedir.¹⁷³

¹⁷² Ömer Faruk Batırel, “Vergi Kaçakçılığı ve Vergiye Gönüllü Uyum”, **Vergi Dünyası**, Sayı:175, (Mart, 1996), s.53.

¹⁷³ Demir, **Türkiye’de Vergi Yüğü (Objektif ve Subjektif Yönleriyle)**, s.94.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE YÜKÜMLÜLERİN VERGİYE KARŞI DAVRANIŞLARI

I. YÜKÜMLÜLERİN VERGİYE KARŞI DAVRANIŞLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Vergi psikolojisinin ülkemizdeki gelişimine baktığımızda, konuyla ilgili ilk ciddi çalışma, “Türkiye’de İktisadi Sistem, İktisadi Zihniyet, Vergi Sistemi ve Vergi Mantalitesi” başlıklı, Hakkı Karamete’nin 1956 tarihi doktora tezidir. 1970’li yıllara kadar başka herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. 1974 yılında Fevzi Devrim’in “Vergi Bilinci ve Vergiye Direniş Sorunu” başlıklı doktora tezi ve S.Yenal Öncel’in “Vergiye Karşı Tepkiler ve Türkiye’de Vergi Kaçakçılığı” başlıklı doçentlik çalışmaları, vergi psikolojisi alanında Türkçe literatürdeki en önemli çalışmalardır. 1980’li yıllarda, Hayrettin Aktaşoğlu’nun, Doğan Şenyüz’ün ve Şamil Ünsal’ın doktora tezleri vergi psikolojisi alanındaki en önemli çalışmalardır. Ayrıca, Maliye Bakanlığı ve diğer bazı kurumlar tarafından 1970’li yıllardan günümüzde kadar yapılan anket çalışmaları ile vergi mükelleflerinin davranışları öğrenilmeye çalışılmıştır.¹⁷⁴

Vergi yükümlülerinin vergiye karşı davranışlarını belirleyen faktörlerin Türkiye açısından değerlendirmesi, birinci bölümde esas alınan *bireysel faktörler* ve *bireysel olmayan faktörler* ayrımı temel alınarak yapılacaktır.

A. BİREYSEL FAKTÖRLER AÇISINDAN TÜRKİYE’DEKİ DURUM

Bireysel faktörler olarak; *yükümlünün vergi, vergi yükü, vergi çeşitlerine göre vergi baskısı algısı, vergi ahlakı ve vergi bilinci, kamu gelirlerinin kullanım etkinliğine yönelik algısı ve diğer yükümlülere bakış açısının vergiye karşı davranışına etkisi* sayılabilir.

¹⁷⁴ İhsan Cemil Demir, *Vergi Ahlakı ve Belirleyenleri Ege Bölgesi Örneği*, (Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2008), s.17-18.

1. Yükümlülerin Vergi Algısı

Türkiye’de yapılan ampirik çalışmalarda (Yüce ve Gerçek (1998); Çoban (2004); Çiçek (2006); Çiçek, Karakaş ve Yıldız (2008); Taytak (2010); Altuğ, Çak, Şeker ve Bingöl (2010); Güçlü, Çiçek ve Herek (2012)); vergi mükelleflerinin vergiye yönelik algısı genel olarak, “devletin sunduğu kamu hizmetlerinin karşılığı” olarak belirlenmiştir. Vergi mükelleflerinin vergiye atfettiği bu değer, mükellefler açısından kamu hizmetlerinin rolü ve önemini açıkça ortaya koymaktadır.

2. Yükümlülerin Vergi Yüküne Yönelik Algıları

Ülkemizde vergi yükümlülerinin vergi yüküne ilişkin algılarını ölçmeye yönelik çalışmalardan elde edilen bulgulara göre; yükümlülerin vergi yüküne ilişkin düşünceleri vergi yükünün “ağır” ve “çok ağır” olduğu şeklindedir (Yüce ve Gerçek (1998); Bayraklı, Saruç ve Sağbaş (2004); Çiçek (2006); Çiçek, Karakaş ve Yıldız (2006; Demir (2013)). Yükümlüler tarafından vergi yüklerinin bu kadar yüksek olarak algılanması, vergi ödeme eğilimlerini olumsuz etkilemekte ve vergi kaçakçılığının temel nedenini oluşturmaktadır.

Demir tarafından, Türkiye’deki subjektif vergi yükünü ölçme konusunda yapılan çalışmada, Türkiye’de hissedilen (subjektif) vergi yükü yaklaşık %24 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, anketin yapıldığı 2010 yılı için Maliye Bakanlığı tarafından hesaplanan objektif vergi yükünden (%26,2) düşüktür. Hesaplanabilen objektif vergi yükü ile hesaplanmasının pek mümkün olmadığı ifade edilen subjektif vergi yükü oranları arasında çok önemli bir fark görülmemektedir. Kaldı ki, 2006 ve sonraki yıllar objektif vergi yükü oranları genellikle %24 düzeyindedir ve ankete katılan mükelleflerin geçmiş yıllara ait görüşleri de dahil ettikleri düşünülürse, elde edilen subjektif vergi skorunun gerçeğe bir hayli yakın olduğu açıktır. Diğer taraftan, objektif vergi yükü ile subjektif vergi yükü arasında bir fark olması da normal karşılanmalıdır. Şöyle ki, objektif vergi yükü oranlarının, subjektif vergi yükü oranlarından yüksek çıkması, Türkiye’deki mali anestezinin varlığına işaret etmektedir.¹⁷⁵

¹⁷⁵ Demir, *Türkiye’de Vergi Yükü (Objektif ve Subjektif Yönleriyle)*, s.129.

3. Yükümlülerin Vergi Çeşitlerine Göre Vergi Baskısı Algılaması

Ülkemizde yönelik yapılan çalışmalarda, hangi vergilerin yükümlüler üzerinde vergi baskısı oluşturduğuna yönelik bulgular şu şekildedir:

Çiçek (2006)'in, İstanbul ilinde yaptığı çalışmada, mükelleflerin %23,9'u tüm vergilerin, %22,1'i gelir vergisinin ve KDV'nin, %16,3'ü motorlu taşıtlar vergisinin, %7,2'si kurumlar vergisinin, %2,6'sı belediye resim ve harçlarının, %2,2'si emlak vergisinin ağırlığını hissettiklerini, %3,6'sının ise vergiyi öderken ödedikleri vergilerin hiçbirinin ağırlığını hissetmedikleri yanıtını vermişlerdir.¹⁷⁶

Çiçek, Karakaş ve Yıldız (2007)'in, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaptığı çalışmada, mükelleflerin %28,1'i gelir vergisini, %21,5'i hepsini, %19,3'ü KDV'yi, %18,3'ü motorlu taşıtlar vergisini, %4,1'i kurumlar vergisini, %3,6'sı emlak vergisini, %3,5'i hiçbirini, %1,6'sı belediye resim ve harçlarını öderken vergi baskısı hissettiklerini söylemişlerdir.¹⁷⁷

Altuğ, Çak, Şeker ve Bingöl (2010)'ün, İstanbul'da vergi bilincini ölçmek için yaptığı araştırmada, katılımcılara, öderken en fazla yükünü hissettiğiniz vergi sorusu sorulduğunda, %27,6'sı KDV, %27'si ÖTV, %11,6'sı gelir vergisi, %10,9'u emlak vergisi, %5,6'sı motorlu taşıtlar vergisi olmak üzere, toplumun %83,7'sinin sözü geçen bu beş vergi türünü öderken daha fazla yük hissettiği gözlemlenmiştir. Genellikle, dolaylı vergiler fiyat içine saklanan vergiler olduğundan bireylerin hissetmeyeceği vergiler olmasına rağmen, KDV ve ÖTV'ye olan tepkinin en yüksek seviyede olması, bireylerin hissettikleri yükün şikayet noktasında olduğuna işaret etmektedir.¹⁷⁸

4. Yükümlülerin Vergi Bilinci ve Vergi Ahlakı

Demir (2008)'in Ege Bölgesinde yaptığı araştırmada, Ege Bölgesi'nin vergi ahlak skorunu, 5'li Likert ölçeğine göre, 3,4647 bulmuştur. Buna göre, 3 değeri orta nokta olarak kabul edildiğinden, Ege bölgesindeki vergi ahlakı ortalamanın biraz üzerinde çıkmıştır. Oysa yükümlülerin vergi kaçakçılığına ilişkin düşüncelerinde, yine 5'lik Likert

¹⁷⁶ Çiçek, a.g.e., s.106.

¹⁷⁷ Halit Çiçek, Mehmet Karakaş, Abdunnur Yıldız, **Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Vergi Yükümlülerinin Vergiyi Algılama ve Tutum Analizi: Bir Alan Araştırması**, T.C Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayın No:2008/381, Ankara, 2007, s.72.

¹⁷⁸ Figen Altuğ, Murat Çak, Murat Şeker, Önder Bingöl, **Türkiye'de Vergi Bilinci İstanbul Araştırması**, İstanbul Serbest Muhasebeciler Mali Müşavirler Odası Yayın No:134, Tor Ofset Sanayi ve Limited Şirketi, İstanbul, 2010, s.43-45.

ölçeğine göre, 2,6313 değerine ulaşılmıştır. Bu durum, mükelleflerin vergi ahlakı düzeyinin gerçek olarak belirlenmesi bakımından önemlidir. Elde edilen bu değer ile Ege Bölgesindeki vergi ahlakının oldukça düşük ortalama düzeyin altında olduğu söylenebilir.¹⁷⁹

Demir (2013) araştırmasında, Türkiye'deki vergi ahlakı düzeyini, 5'li Likert ölçeğine göre, 3,2292 olarak bulmuştur. Bu değer, Türkiye'de vergi ahlakının ortanın üzerinde olduğunu, diğer bir ifadeyle çok düşük olmadığını göstermektedir. Demir, Türkiye'deki vergi bilincini de ölçmüş, 3,3879 değerine ulaşmıştır. Bu değer, Türkiye'de vergi bilinç düzeyinin ortanın üzerinde olduğunu ancak çok yüksek olmadığını göstermektedir.¹⁸⁰

Tuay ve Güvenç (2007); İpek ve Kaynar (2009); vergi ahlakı ve bilincini ölçmeye yönelik olan sorularında, yükümlülerin ahlaki konulardaki sorulara olumlu yaklaştığı görülmüştür. Yükümlülerin bu olumlu yaklaşımlarına rağmen, Türkiye açısından mevcut durumu değerlendirmek üzere sorulan sorularda da olumsuz yanıtlar alınması, Demir'in Ege Bölgesindeki çalışmasındaki gibi ikilemli bir sonuç ortaya çıkarmıştır.

Altuğ, Çak, Şeker, Bingöl'ün (2010) yaptığı çalışmada, vergi bilincine yönelik değerlendirmelerinde, katılımcılara kaç adet vergi ödediklerini bilip bilmedikleri sorgulandığında %49,5'i yani neredeyse yarısı bilmediğini ifade etmiştir. Kaç adet vergi ödediğini bildiğini ifade edenler ise, çoğunlukla 1-6 adet vergi ödediğini belirtmiştir. Bu soruya alınan yanıtların bu şekilde gerçekleşmesi gerek Türkiye'de uygulanan vergi sisteminin sade ve anlaşılır olmayışıyla açıklanacağı gibi gerekse mükelleflerin ilgisizliğiyle de açıklanabilir. Bu soruda kaç vergi ödediğini bildiğini ifade edenler ise, vergi türlerinin isimlerini söylemeleri istendiğinde 3 veya 4 vergi türünün ismini söyleyebilmişlerdir. Dolayısıyla kaç adet vergi ödendiğine dair alınan yanıtların tam bir kesinlik içermediği, bilgiden çok algıya dayandığı görülmektedir.¹⁸¹

Yapılan ampirik çalışmalarda, anket katılımcıları “eğitim ve öğretim faaliyetleriyle” ve daha sonra da “daha adil bir vergi sisteminin kurulmasıyla” vergi bilincinin yükseltilebileceği şeklinde yanıt vermişlerdir (Çiçek (2006); Çiçek, Karakaş ve Yıldız (2008); Altuğ, Çak, Şeker ve Bingöl (2010)).

¹⁷⁹ Demir, **Vergi Ahlakı ve Belirleyenleri Ege Bölgesi Örneği**, s.143-145.

¹⁸⁰ Demir, **Türkiye'de Vergi Yüğü (Objektif ve Subjektif Yönleriyle)**, s.157-159.

¹⁸¹ Altuğ, Çak, Şeker, Bingöl, a.g.e., s.61.

5. Yükümlülerin Kamu Gelirlerinin Kullanım Etkinliğine Yönelik Algıları

Ülkemizde mükelleflerin kamu gelirlerinin etkin kullanımına yönelik algılarını ölçmek üzere bu alanda yapılan çalışmaların sonuçlarına baktığımızda, mükelleflerin algılarının olumsuz olduğu görülmektedir (Çoban (2004); Savaşan ve Odabaş (2005); Bayraklı, Saruç ve Sağbaş (2004); Çiçek (2006); Tuay ve Güvenç (2007); Çiçek, Karakaş ve Yıldız (2008); Saraçoğlu (2008); Baloğlu, Baloğlu, Yılmaz ve Şeker (2010); Altuğ, Çak, Şeker ve Bingöl (2010); Gerger(2011); Demir (2013)). Mükellefler, kamu harcamalarının savurganca yapıldığı kanısındadırlar.

6. Yükümlünün Diğer Yükümlülere Bakış Açısı

Varlıklı grupların, vergi yükümlülüklerini yerine getirmediği algısı, devletin toplumdaki gruplara tarafsız yaklaşmadığı, farklı gruplar için farklı uygulamalar olması yöntem adaletsizliğini yansıtmakta ve vergi uyumu üzerinde olumsuz bir etki yapmaktadır. Sistem ve uygulamaların adil olmadığı ve “zenginlerin ödemesi gereken vergileri ödemediği” inancı yaygın olduğu ölçüde vergi bir vatandaşlık görevi olmaktan uzaklaşmaktadır. Görev olarak algılanmasının ardındaki en önemli etken sistemin meşruiyeti olarak öne çıkmaktadır. Sistem adil olmadığı için kendini meşrulaştıramadığından, vergi bir vatandaşlık görevi olmaktan çok, bireylerin üzerine haksız olarak yıkılmış bir yük olarak algılanmaktadır. Orta sınıf, yoksul ve sabit gelirliler devletin alt yapısının desteklenmesinin kendi üzerlerinden olduğuna inanırken daha varlıklı sosyal grupların hem bu altyapıdan yararlandığını, hem de devlet ile yakın ilişkileri nedeniyle, sistemi ve kanunları kendi çıkarları için devletin de yardımıyla kullandığını düşünmektedirler.¹⁸²

Gerçek ve Yüce (1998)'nin yaptığı çalışmada, ankete katılan mükelleflerin hemen tamamının yani %98,3'ünün ülkemizde vergilerin tam olarak ödenmediği kanısında oldukları sonucu elde edilmiştir.¹⁸³

Çiçek (2006)'in İstanbul ili araştırmasında, “*Sizce ülkemizde herkes vergisini tam olarak ödüyor mu?*” sorusuna mükelleflerin, %99,4'ü hayır ve %0,6'sı evet cevabını vermişlerdir. “*Eğer ülkemizdeki herkesin vergisini tam olarak ödemediği inancındaysanız bu durum sizce hangi sonucu doğurmaktadır?*” şeklinde sorulan soruya

¹⁸² Zenginobuz, Adaman, Gökşen, Savcı, Tokgöz, a.g.e., s.35.

¹⁸³ Gerçek, Yüce, a.g.m., s.24.

da, yükümlülerin %46,6'sı bu durumun herkesi vergi kaçırmaya teşvik ettiğini, %44'8'i bu durumun vergi ödeme şevklerini kırdığını, %5,8'i bu durumun daha çok vergi ödemeye teşvik ettiğini, %2,8'i ise bu durumun üstlerinde herhangi bir etki yaratmadığı cevabını vermişlerdir.¹⁸⁴

Çiçek, Karakaş ve Yıldız (2008)'in Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaptığı çalışmada ise, “*sizce ülkemizde herkes vergisini tam olarak ödüyor mu?*” sorusuna mükelleflerin %96,7'si hayır, %2,9'u evet yanıtını vermiş, %0,4'ü ise soruyu boş bırakmıştır. “*Eğer ülkemizdeki herkesin vergisini tam olarak ödemediği inancındaysanız bu durum sizce hangi sonucu doğurmaktadır?*” şeklinde sorulan soruya da, yükümlülerin %46,6'sı bu durumun herkesi vergi kaçırmaya teşvik ettiğini, %44'8'i bu durumun vergi ödeme şevklerini kırdığını, %5,8'i bu durumun daha çok vergi ödemeye teşvik ettiğini, %2,8'i ise bu durumun üstlerinde herhangi bir etki yaratmadığı cevabını vermişlerdir.¹⁸⁵

Çiçek, Karakaş ve Yıldız (2008)'in Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaptığı çalışmada ise, “*sizce ülkemizde herkes vergisini tam olarak ödüyor mu?*” sorusuna mükelleflerin %96,7'si hayır, %2,9'u evet yanıtını vermiş, %0,4'ü ise soruyu boş bırakmıştır. “*Eğer ülkemizdeki herkesin vergisini tam olarak ödemediği inancındaysanız bu durum sizce hangi sonucu doğurmaktadır?*” şeklinde sorulan soruya da, yükümlülerin %41,7'si bu durumun herkesi vergi kaçırmaya teşvik ettiğini, %49,6'sı bu durumun vergi ödeme şevklerini kırdığını, %4,6'sı bu durumun daha çok vergi ödemeye teşvik ettiğini, %4,1'i ise bu durumun üstlerinde herhangi bir etki yaratmadığı yanıtını vermiş, %0,1'ise soruyu boş bırakmışlardır.¹⁸⁶

İpek ve Kaynar (2009)'ın, vergiye uyum konusunda Çanakkale ilinde yaptığı araştırmada, yükümlüler açısından yaygın kanaat Türkiye'de yükümlülerin vergilerini tam olarak ödemedikleri, yükümlüler arasında “herkes vergi kaçırıyor, ben neden kaçırmıyorum” mantığının yaygın olduğu ve başkasının vergi mükellefiyetini yerine getirmemesinin kendilerini de etkileyeceği yönündedir.¹⁸⁷

¹⁸⁴ Çiçek, a.g.e., s.113-114.

¹⁸⁵ a.g.e., s.113-114.

¹⁸⁶ Çiçek, Karakaş, Yıldız, a.g.e., s.80-81.

¹⁸⁷ İpek, Kaynar, a.g.m., s.181.

Çiçek ve Herek (2012)'in yaptığı çalışmada da; mükelleflerin %97,8'i vergilerin tam olarak ödenmediği inancına sahiptir.¹⁸⁸

Gerçek ve Yüce (1998), Çiçek (2006), Çiçek, Karakaş ve Yıldız (2008), Çiçek ve Herek (2012) yaptığı çalışmalardan, diğer yükümlülerin vergiyi tam olarak ödememeleri algısı, yükümlüleri vergi kaçırmaya iten bir sebep olduğu sonucuna varılabilir.

Baloğlu, Baloğlu, Yılmaz ve Şeker (2010), genel kanının aksine farklı bir sonuç elde etmiştir. Çalışmalarında “*herkes vergi kaçırıyor ben de kaçırırım*” ifadesine, mükelleflerin %69,4'ü kesinlikle katılmıyorum, %8,1'i katılmıyorum, %7'si kararsızım, %5,4'ü katılıyorum, %10'u ise, tamamen katılıyorum yanıtını vermişlerdir. Araştırmacılar, sonuca pek ihtimam vermemekle beraber, yükümlülerin vergi hakkında yapılan çalışmalarda kendilerine yönelik sorulara gerçek durumu yansıtmayan cevaplar verebileceği gerçeğinin göz önünde tutulması gerektiğini belirtmişlerdir.¹⁸⁹

B. BİREYSEL OLMAYAN FAKTÖRLER AÇISINDAN TÜRKİYE'DEKİ DURUM

Bireysel olmayan faktörler de ülkemizde yükümlülerin vergiye karşı davranışlarını belirlemede önemli yer teşkil etmektedir. Bu faktörleri; vergi sisteminden kaynaklanan, vergi yönetiminden kaynaklanan ve ekonomik yapıdan kaynaklanan faktörler başlıkları altında incelemek konunun daha iyi irdelenmesine sağlayacaktır.

1. Vergi Sisteminden Kaynaklanan Faktörler

Vergi sisteminden kaynaklanan faktörler; *vergi oranlarının yükümlünün vergiye karşı davranışına etkisi, vergi adaleti algısı, vergi aflarının yükümlünün vergiye karşı davranışına etkisi, vergi mevzuatının karmaşıklığı, vergi kanunlarının sık sık değiştirilmesinin mükellefin vergiye karşı davranışına etkisi, vergi cezalarının caydırıcılığına inanma durumunun mükellefin vergiye karşı davranışına etkisi ve Türkiye'deki mükellef haklarının yasalardaki yeri* olarak sıralanabilir.

¹⁸⁸ H.Güçlü Çiçek, Hatice Herek, “Türkiye’de Vergi Suç ve Cezalarının Değerlendirilmesi: Antalya İli Örneği”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, Cilt:32, Sayı:1, 2012, s.216.

¹⁸⁹ Baloğlu, Baloğlu, Yılmaz, Şeker, a.g.e., s.97-98.

a. Vergi Oranları

Yüksek vergi oranlarına karşı vergi yükümlülerinin tepki konusunda yapılan incelemelerde yükümlülerin özellikle tepki türlerinde farklılıklar bulunduğu görülmektedir.

Saraçoğlu (2008) ve Demir (2013)'in yaptığı çalışmalarda mükelleflerin büyük bir çoğunluğu, ülkemizdeki vergi oranlarının yüksek olduğu kanısında olduğu sonucuna ulaşmıştır. Teoriler çerçevesinde vergi oranlarının çok yüksek olduğu düşüncesi yükümlüleri, vergi kaçırmaya yöneltebilecektir.

Çoban (2004) tarafından yapılan çalışmada, “*Vergi oranlarının düşürülmesinin en önemli sonucu nedir?*” sorusuna mükellefler, en çok “kayıt dışı ekonomiyi azaltır” yanıtını vermişlerdir. Çiçek (2006) ve Çiçek, Karakaş ve Yıldız (2008) çalışmalarında “*vergi oranlarının düşürülmesinin etkileri*” sorusuna, mükellefler en çok “vergi kaçakçılığını azaltır” yanıtını vermişlerdir. Buradan, vergi oranlarının yüksekliğinin mükellef davranışlarına olumsuz etkiler yapacağı sonucuna ulaşmak mümkündür.

Gelir vergisinde yıllardan beri iki ayrı tarife (ücretliler ve ücret dışı gelirler için uygulanan tarifeler) uygulamasına son verilerek, 2006 yılından itibaren gelir vergisi tarifesi tek tarife olarak uygulanmaya başlamıştır. Gelir vergisinde dilim sayısı 4'e düşürülmüş, üst dilim vergi oranı %45'ten %35'e indirilmiş, böylece tarifedeki yükseklik farklı azaltılmıştır. Bu değişiklik, orta ve yüksek gelir grubunun gelir vergisi artmakta, alt gelir grubunun vergisi azalmaktadır. Bu durum, vergi adaletinin sağlanabilmesi açısından önemli bir adımdır. Yatırımların ve doğrudan küresel sermayenin teşvik edilmesi için, yine 2006 yılı başından itibaren yürürlüğe giren yeni Kurumlar Vergisi Kanunu ile vergi oranı %30'dan %20'ye indirilmiştir. 2007 yılında vergi sisteminin sadeleştirilmesi ve vergi adaletinin sağlanması kapsamında ücretlilerde vergi indirimi uygulaması kaldırılarak, asgari geçim indirimi getirilmiş, 2008 yılından itibaren uygulamaya konmuştur. Ayrıca 2012 yılında kabul edilen *Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar* getirilen teşvik sistemi ile “vergi indirimi” başlığı altında gelir ve kurumlar vergisinde indirimli oran uygulaması getirilmiştir. Bu karar kapsamında yükümlüler, yatırıma katkıları oranında değişen oranlarda her bölgeye göre farklı olmak üzere indirimli gelir ve kurumlar vergisinden yararlanabileceklerdir. Bu

uygulamalar, mükelleflerin vergiye karşı davranışını ve vergileme kültürünü olumlu etkileyecek adımlar olarak nitelendirilebilir.¹⁹⁰

b. Vergi Adaleti Algısı

Yükümlülerin vergi adaleti algısı, vergiye karşı davranışlarında oldukça etkilidir. Türkiye’de yapılan çalışmalarda, yükümlülerin büyük çoğunluğu vergi sisteminin adil olmadığı kanısında olduğunu belirtmektedirler (Bayraklı, Saruç ve Sağbaş (2004), Çoban (2004), Savaşan ve Odabaş (2005), Çiçek (2006), Çiçek, Karakaş ve Yıldız (2008), Saraçoğlu (2008), İpek ve Kaynar (2009), Altuğ, Çak, Şeker ve Bingöl (2010), Baloğlu, Baloğlu, Yılmaz ve Şeker (2010), Gerger (2011), Demir (2013)).

Çiçek (2006), Çiçek, Karakaş ve Yıldız (2008)’in çalışmalarında, yükümlüler “*vergi adaletsizliğinin nedenleri*” sorusuna en çok “vergi kaçakçılığının fazla olması” cevabını vermişlerdir. Çoban (2008)’in çalışmasında ise, aynı soruya en çok “vergi kanunlarının yapısı” cevabını vermişlerdir. Dolayısıyla aynı soruya farklı gruplar, farklı nedenlere dayalı yanıt verebilmektedirler.

Çiçek (2006), Çiçek, Karakaş ve Yıldız (2008) yaptıkları çalışmalarında, yükümlülerin vergilemede dikey adalet algısını da ölçmüşlerdir. “*Gelir düzeyi yüksek olan bireylerden daha yüksek oranda, düşük olan bireylerden daha düşük oranda vergi alındığına inanıyor musunuz?*” sorusuna yükümlülerin çoğunluğu “hayır” yanıtını vermişlerdir. Bu sonuca dayalı olarak Türkiye’de mükelleflerin, vergilemede dikey adaletin olduğuna da inanmadığı söylenebilir.

c. Vergi Afları

Vergi afları, vergisini zamanında ve ekonomik açıdan güçlükler yaşamasına rağmen ödemiş olan mükellefleri hiç kuşkusuz son derece rahatsız etmektedir. Vergi kayıp ve kaçaklarının varlığı, mali, ekonomik, sosyal ve vergisel sakıncalar ile konunun önemini ortaya koymaktadır. Bu durum Anayasaya ve vergi kanunlarının öngördüğü vergide adalet kurallarını açıkça çiğnemektedir.¹⁹¹

Vergi afları ve vergi reformu tartışmaları olumsuz etkiler yaratmaktadır. Vergi afları vergilemede belirlilik ilkesine de zarar vermektedir. Sık sık yapılan vergi aflarının,

¹⁹⁰ Ufuk Gencel, Elif Kuru, “Vergi Kültürü ve Vergi Politikaları Etkileşimi: Türkiye Değerlendirmesi”, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt:10, Sayı:20, 2012, s.51.

¹⁹¹ Baloğlu, Baloğlu, Yılmaz, Şeker, a.g.e., s.84.

mükellefleri vergi yasalarını ihmal etmeye yönelttiği ve vergi yasalarına olan güvensizliği artırdığı görülmüştür.¹⁹² Ülkemizde 1980 yılından bu yana, 16 kez vergi affı çıkarılmıştır.¹⁹³ Bu da, son 34 yılda, iki yılda bir vergi affının çıktığını göstermektedir. Bu kadar sık aralıklarla çıkan vergi afları, zaten vergi ödemek istemeyen mükelleflere cesaret ve beklenti kaynağı olmuştur.

Vergi aflarının, birinci bölümde de belirtildiği üzere ödenmemiş olan vergi borçlarının tahsilatını hızlandırması ve kolaylaştırması gibi etkileri ülkemizde de beklenmektedir.

Çoban (2004), Çiçek (2006), Çiçek, Karakaş ve Yıldız (2008), Tuay ve Güvenç (2007) çalışmalarında, vergi affının dürüst mükellefler üzerinde olumsuz etki yarattığı ve vergi ödeme teşvikini kırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Baloğlu, Baloğlu, Yılmaz ve Şeker (2010) ise çalışmasında, vergi afları hakkındaki görüşlere mükelleflerin %52,2'sinin “vergi afları ekonomiyi batırıyor” yanıtını verdiklerini belirtmektedirler.

Vergi affı ya da mali af konusu gibi toplumun tamamını, mali ekonomik ve hukuki boyutta tüm sistemi ve tüm etik değerlerini ilgilendiren, önemli bir konuda parlamentonun tek başına af çıkarma yetkisi olmamalıdır. Bu konuda, Anayasa'nın 87.maddesinde, nitelikli (beşte üç) çoğunluk aranma yönünde yapılan değişiklik yeterli değildir. Gerek cezai konularda, gerekse mali anlamlardaki aflarda, parlamentoların sadece “af önerme yetkisi” olmalıdır. Vergi afları ve mali aflarda referanduma gidilmeli, halkın vicdanında bulunmayan aflara gidilmemelidir.¹⁹⁴

d. Vergi Mevzuatının Karmaşıklığı

Türk vergi sisteminde kanunların basit ve açık olmaması, mevzuatın karmaşık olması öteden beri gelen ve tartışılan bir sorundur.

Ülkemizde yapılan ampirik çalışmalarda (Çiçek (2006), Çiçek, Karakaş ve Yıldız (2008), Tuay ve Güvenç (2007), İpek ve Kaynar (2009), Baloğlu, Baloğlu, Yılmaz ve Şeker (2010), Çiçek ve Herek (2012)), mükelleflerin büyük bir çoğunluğunun vergi mevzuatını karmaşık bulduğu sonucuna ulaşılmıştır.

¹⁹² Baloğlu, Baloğlu, Yılmaz, Şeker, a.g.e., s.84.

¹⁹³ Nihat Edizdoğan, Erhan Gümüş, Vergi Afları ve Türkiye’de Vergi Aflarının Değerlendirilmesi, **Maliye Dergisi**, Sayı 164, (Ocak-Haziran, 2013), s.114.

¹⁹⁴ Ahmet Erol, **Vergi Felsefesi (Devlet ve Vergi)**, İstanbul Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odası Yayınları No:140, Tor Ofset Sanayi ve Limited Şirketi, İstanbul, 2011, s.146-147.

e. Vergi Kanunlarının Sık Sık Değiştirilmesi

Vergi kanunlarının işlerliği ve istikrarlılığının mükelleflerin vergiye karşı davranışlarında önemli etkisi vardır. Vergi kanunları işlevini kaybettiğinde ve çağın getirdiği ekonomik gelişmelere uyum sağlamak amacıyla gerektiğinde değiştirilmesi, mükelleflerin vergiye karşı davranışlarını olumlu etkileyecektir.

Türk vergi sisteminde yer alan vergilerle ilgili çok sık değişiklik yapılmaktadır. Bu durum, sistemi karmaşık hale getirmekte bazen birtakım hükümlerde çelişir ifadelerin dahi bulunmasına yol açmakta ve böylece vergi bilincini olumsuz etkilemektedir. Sistemin karmaşıklığı da mükelleflerin vergiye karşı davranışlarını olumsuz etkilemekte, beyan dışı ekonomik faaliyetler genişlemektedir.¹⁹⁵

İpek ve Kaynar (2009), çalışmalarında “*vergi mevzuatının sık sık değişmesi vergi ile ilgili işlemleri olumsuz olarak etkilemektedir*” önermesine mükelleflerin büyük bir çoğunluğu “kesinlikle katılıyorum” ve “katılıyorum” yanıtını vermişlerdir.

f. Vergi Cezalarının Caydırıcılığı

Vergi kaybına yol açan eylemlere karşı önleyici ve caydırıcı nitelikteki önlemlerden biri de, kuşkusuz vergi cezalarıdır. Birçok ülkede vergi kaybının temel nedenlerinden biri olarak, vergi cezalarının yeterince rasyonel olmaması, etkin bir şekilde uygulanmaması ileri sürülmektedir. Özellikle belirsiz ve yoruma açık eylemler söz konusu olduğunda, cezalar da yoruma açık hale gelmekte, bu durumda uygulamada adaletsizlik yaratmaya uygun ortam yaratılmaktadır.¹⁹⁶

Savaşan ve Odabaş (2005), Tuay ve Güvenç (2007), İpek ve Kaynar (2009), Baloğlu, Baloğlu, Yılmaz ve Şeker (2010); Yalama ve Gümüş (2013) çalışmalarında, mükelleflerin büyük çoğunluğunun vergi cezalarının caydırıcı olmadığı inancına sahip oldukları kanısına ulaşmışlardır.

Demir (2013), çalışmasında “*vergi kaçıranlara verilen cezalar beni korkutmaktadır*” önermesini, mükelleflerin %42,5’i vergi cezalarından çekindikleri

¹⁹⁵ Gülay Akgül Yılmaz, “Kayıt Dışı Ekonomi Dinamiklerinin Analizi”, **Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları Önlenmesi Yolları**, 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Antalya, (10-14 Mayıs, 2004), s.43.

¹⁹⁶ Baloğlu, Baloğlu, Yılmaz, Şeker, a.g.e., s.81.

şeklinde yanıtlarken, %36,7'si vergi cezalarının korkulacak bir şey olmadığı şeklinde yanıtlamıştır.¹⁹⁷

Çiçek ve Herek (2012) çalışmasında, “*hakkımda vergi cezası kesilmesi beni korkutur*” önermesine, mükelleflerin %65,2'si vergi suçu işlemekten korktukları şeklinde cevap vermişlerdir.¹⁹⁸

Bayraklı, Saruç ve Sağbaş (2004) çalışmalarında, “*ülkemizde vergi kaçırın bir mükellefin yakalandığında ödeyeceği mali ceza oldukça yüksektir*” ifadesine katılmayanların oranı %54 iken, ifadeye katılanlar %31 oranında kalmıştır.¹⁹⁹ Yani, mükelleflerin yarısından fazlası, mali cezaları yeterince yüksek bulmamaktadır. Bu durum da vergi kaçırma düşüncesinde olan mükellefleri teşvik etmektedir.

Çiçek (2006), Çiçek, Karakaş ve Yıldız (2008) çalışmalarında, “*yükümlülerin vergi kaçırınlara ne tür bir ceza verilmesi hakkındaki görüşleri*” sorulduğunda, yükümlüler en çok “para cezası”, daha sonra da “hapis cezası” yanıtını vermişlerdir.

Bu çalışmalardan elde edilen bulgular doğrultusunda vergi cezaları önemli bir faktördür. Ancak mükelleflerin vergiye karşı davranışlarının olumlu etkilenmesi için, sadece vergi cezalarının caydırıcılığı yeterli olduğu kanısına ulaşmak yanlış olur. Güçlü bir faktör olarak cezaların vergi kaçırın bireylere kaçınılmaz ve hızlı bir şekilde uygulanması için vergi idaresinin ve yargı sisteminin etkinleştirilmesi gerektiği söylenebilir.²⁰⁰

g. Mükellef Haklarının Yasalardaki Yeri

Türk vergi hukukunda mükellef haklarının önemli bir kısmı kanunlarda düzenlenmiş olmasına rağmen, bu haklar sistematik bir şekilde açıklanmış değildir. Çağdaş ülkelerdeki bazı haklar ile ilgili ise, ülkemizde herhangi bir düzenleme yoktur. Dolayısıyla ülkemiz uygulamasında vergileme işlemine mükellef bakış açısından yaklaşılmadığı için, mükellef hakları konusu ihmal edilmiş durumdadır. Ülkemizde mükellef haklarına ilişkin düzenlemelerin etkin ve uygun bir biçimde ve kararlılıkla

¹⁹⁷ Demir, **Türkiye’de Vergi Yüğü (Objektif ve Subjektif Yönleriyle)**, s.147-148.

¹⁹⁸ Çiçek, Herek, a.g.m., s.332-333.

¹⁹⁹ Bayraklı, Saruç, Sağbaş, a.g.m., s.224.

²⁰⁰ Tunçer, a.g.e., s.133.

yapılması, mükelleflerin vergiye uyumunu artıracak ve vergi idaresi – mükellef ilişkilerinin gelişmesine önemli katkılar sağlayacaktır.²⁰¹

Gerger (2011) çalışmasında yer alan “*mükellef hakları ile ilgili Gelir İdaresi Başkanlığı'nın yapmış olduğu çalışmalar, vergi ödeme isteğini artırıyor*” önermesine mükelleflerin büyük çoğunluğu olumsuz yanıt vermişlerdir. Buradan, mükelleflerin Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB)'nin mükellef haklarına ilişkin olan çalışmaları yetersiz bulduğu sonucuna ulaşılabilir.

Ayrıca Gerger (2011)'in “*GİB'in mükellef hakları konusunda yayınlamış olduğu Mükellef Hakları Bildirgesi'nin uzun vadede vergiye gönüllü uyumu olumlu etkileyecektir*” ifadesini, vergi yetkililerinin %40,8'i onaylamıştır. Mükelleflerin vergiye karşı davranışlarında ve gönüllü uyumun sağlanmasında, mükellef hakları kilit bir noktadır ve vergi idaresi yetkilileri de büyük oranda Mükellef Hakları Bildirgesi'nin uzun dönemde vergiye gönüllü uyumu arttıracağını düşünmektedir.²⁰²

2. Vergi Yönetiminden Kaynaklanan Faktörler

Vergi yönetiminin organizasyon yapısı, işleyişi ve hukuki yapısı etmenlere bağlı olarak vergi yönetiminden kaynaklanan çeşitli faktörlerde yükümlülerin vergiye karşı davranışlarını belirleyebilmektedir. Bu faktörler; vergi denetimlerinin sıklığı ve denetleme olasılığının durumu, mali saydamlık ve hesap verebilirlik, vergi idaresinin yaklaşımı ve personel sorunu ve mükelleflerin GİB'den bilgi edinebilme düzeyi sayılabilir.

a. Vergi Denetimlerinin Sıklığı ve Denetlenme Olasılığının Durumu

Vergi denetimi, çağdaş vergicilik yapan ülkelerde kamunun elindeki en güçlü dışsal kamusal denetim tekniğidir. Bu denetim, etkin ve hukuki kullanıldığında vergi kaçırmayı önleyen ürkütücü, caydırıcı bir yasal silahtır. Tüm silahlarda olduğu gibi, yerli yersiz kullanılmaması, kullanılırken gerekliliğinin hukuki olarak kesin ve tartışmasız bulunması ve aşırı bir özenle kullanılması zorunludur. Aksi takdirde, devlet ile vatandaş arasındaki kutsal güven sözleşmesi onarılamayacak biçimde yara alır. Ayrıca, vergi

²⁰¹ Adnan Gerçek, “Vergilemede Mükellef Hakları ve Türkiye'deki Durumun İncelenmesi”, **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı:209, Yıl:29, (Şubat, 2006), s.121-149.

²⁰² Gerger, a.g.e, s.146.

inceleme silahının etkisinin, gücünün ve görülemeyen ancak hissedilen caydırıcılık sihrinin ortadan kalkmasına yol açacak hoyratlıkta ve sıklıkta kullanılmaması gerekir.²⁰³

Türkiye’de denetim sorunu en sık tartışılan konulardan biridir. Denetimde sıklık ve verimlilik mükelleflerin vergiye karşı davranışını olumlu etkileyen faktörlerden biri olarak görülmüştür. Ancak, katlanması gereken maliyetler hızla arttığı için denetim oranını arttırmak zordur. Öyleyse, vergi cezalarındaki caydırıcılık ve etkin denetimle, mükelleflerin denetim algısını yükseltmek mümkündür.²⁰⁴

Türkiye’de vergi denetim oranları, 2000-2009 yılı incelendiğinde, %2 ile %3 arasında değişim göstermektedir.²⁰⁵ Bu oran, denetimin maliyeti ve her mükellefin denetlenmesinin olanaksızlığı düşünüldüğünde çok düşük sayılmaz. Ancak “*gerçek yakalanma olasılığı*” ile “*algılanan yakalanma olasılığı*” arasında da bir ayırımı gitmek gereklidir. Mükellef davranışına yön veren bahsedilen bu algıdır. Öyleyse denetimde asıl olan her mükellefin denetlenmesi değil, mükellefin denetlenme olasılığı algısını etkilemektir.²⁰⁶

Gerçek ve Yüce (1998), çalışmalarında, mükelleflerin %40,4’ü yoklamaya, %38,7’si incelemeye tabi tutulduğunu, %18,3’ünün hiç denetime tabi tutulmadığını; %81,3’ünün ise, vergi denetimlerinin etkin olmadığı konusunda birleştikleri sonucuna ulaşmışlardır.²⁰⁷

Çiçek (2006) çalışmasında, denetimlerin sıklığını ölçmek için, “*işletmeniz şimdiye kadar kaç inceleme geçirdi*” sorusuna, mükelleflerin üçte ikisinin vergi incelemesi geçirdiği bilgisine ulaşmıştır.²⁰⁸ Tuay ve Güvenç (2007) ve Demir (2013) yaptıkları çalışmalarında, mükelleflerin yarısından fazlası tarafından ilgililer tarafından denetlendiğini ifade etmiştir.

Tuay ve Güvenç (2007), İpek ve Kaynar (2009) çalışmalarında mükelleflerin büyük çoğunluğunun denetlenme ihtimalini göz önünde bulundurduğu sonucuna ulaşmışlardır.

²⁰³ Erol, a.g.e., s.45-46.

²⁰⁴ Fatih Savaşan, Hakkı Odabaş, “Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Nedenleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma”, **Sakarya Üniversitesi İ.İ.B.F Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Cilt:5, 2005, s.18.

²⁰⁵ Gamze Öz Yalama, Erdal Gümüş, “Vergi Kaçırma Eğilimini Etkileyen Faktörler: Eskişehir’den Bulgular”, **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, Cilt:9, Sayı:20, 2013, s.81.

²⁰⁶ Savaşan, Odabaş, a.g.m., s.6.

²⁰⁷ Gerçek, Yüce, a.g.m., s.25.

²⁰⁸ Çiçek, a.g.e., s.117-118.

b. Mali Saydamlık ve Hesap Verebilirlik

Kamu ekonomisinin hesap verebilir ve şeffaf bir yapıda olması, vergi yükümlülerinin vergi ödemekten dolayı edindikleri hesap sorma haklarını kendilerinde görüyor olmaları ve bütçe sürecinin şeffaf bir yapıda gerçekleşmesi, mükelleflerin vergiye karşı davranışlarını olumlu etkiler.²⁰⁹

Demir (2013)'in çalışmasında, “*ülkemizde resmi işler şeffaf (halka açık) bir şekilde yürütülmektedir*” önermesine mükelleflerin %55,1'i katılmamış, şeffaf bir şekilde yürütüldüğünü düşünenlerin oranı ise %22,9'da kalmıştır.

Tuay ve Güvenç (2007) ve Gerger (2011) çalışmalarında, devletin vergileri nerelere harcadığını açıklama konusundaki şeffaflığına, mükelleflerin büyük çoğunluğu, devletin yeterince şeffaf olmadığına ilişkin görüş bildirmişlerdir.

Ülkemizde, vergiler devletin sunduğu hizmetin karşılığı olarak algılanırken, mükelleflerin bu konuda hesap sorabilme yetkisi de önemli bir konu haline gelmektedir. Aynı zamanda devlet yönetiminde yaşanan yolsuzluklar ve benzeri kural dışılıklar, vergi veren vatandaşlarda bunları sorgulama hakkını hissetmelerine yol açmaktadır. Altuğ, Çak, Şeker ve Bingöl (2010), çalışmalarında, mükellefler, “*vergi verdikçe devletten hesap sorma hakkımın arttığını düşünüyorum*” önermesini 10 üzerinden 6,6; “*vergimi versem de vermesem de devletten hesap soramayacağımı düşünüyorum*” önermesini ise 10 üzerinden 6,4 şeklinde puanlamışlardır. Vergisini verdikçe devletten hesap sorma hakkının arttığını düşünenlerin puanı, diğer ifadeye kıyasla biraz daha yüksekse de, iki ifade verilen puanlar da beklenen düzeyde değildir. Bu sonuç, her ne kadar özellikle son yıllarda yürütülen hesap verebilirlik, saydamlık, şeffaflık gibi kampanyalara, bilgi edinme kanunundaki gelişmelere rağmen halen topluma, “devletten hesap sorma yetisi”nin kazandırılmadığına işaret etmektedir.²¹⁰

Ülkemizde vergi dairelerinin şeffaflığı ve vatandaşlarda devletten hesap sorabilme yetisi arttıkça, vergiye karşı davranışların olumlu yönde değişeceği beklenmektedir.

²⁰⁹ Kitapçı, a.g.e., s.60.

²¹⁰ Altuğ, Çak, Şeker, Bingöl, a.g.e., s.70-71.

c. Vergi İdaresinin Yaklaşımı ve Personel Sorunu

Yükümlü ile birebir ilişki içerisinde olan vergi idaresinin mükelleflere iyi bir diyalog içinde yaklaşımı ve personelin hem nicel hem de nitel yeterliliği, mükelleflerin vergiye davranışını olumlu yönde etkileyecektir.

Ülkemize yönelik Çiçek (2006), Çiçek, Karakaş ve Yıldız (2008), İpek ve Kaynar (2009) ve Demir (2013) çalışmalarında, mükelleflerin vergi idaresinin yaklaşımından memnun olmadıkları sonucuna ulaşmışlardır.

Tuay ve Güvenç (2007) ise çalışmalarında, “*vergi dairesini değiştirmek isteme sebebiniz nedir*” sorusuna, mükelleflerin %55,6’sı “*personel davranışı*” ve ardından %31,4’ü “*personel yetersizliği*” cevabını vermişlerdir. İpek ve Kaynar (2009) da çalışmalarında, mükellefler, hem vergi idaresinde çalışan personel sayısından hem de personelin eğitim ve mesleki bilgi düzeyi bakımından yetersiz olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu durum, ülkemizde vergi idarelerindeki personel sorununun açık bir göstergesidir. Personelin niteliği ve niceliği artırılmalı, personelin mükellefe karşı davranışlarını olumlu yönde etkileyecek çalışmalar yapılmalıdır.

d. Mükelleflerin GİB’den Bilgi Edinebilme Düzeyi

Tuay ve Güvenç (2007)’in çalışmalarına göre, mükelleflerin hemen hemen tüm iletişim kanallarıyla (posta, faks, e-posta, broşür ve rehber, görsel/yazılı medya, personelle yüzyüze iletişim) GİB’den bilgi edinebilme düzeyi oldukça düşüktür. Mükellefler, GİB’den aldıkları bilgilerin ihtiyaçlarını karşılaması bakımından yetersiz olduğunu ve GİB’in internet sitesinin etkinliğinin istenilen seviyede olmadığını, vergilendirme ile ilgili bilgilere erişim olanaklarının da yetersizliğini ifade etmişlerdir. Mükellefler, GİB’in vergilendirme ile bilgileri gönderilecek cep telefonu mesajıyla almak istemektedirler. Ayrıca, mükelleflerin %59,6’sı gibi büyük bir çoğunluğu “alo maliye” hattından da haber değildir.²¹¹ Mükelleflerin bilgi edinebilme düzeyine ve yeterliliğine ilişkin bu vahim tablo, vergiye karşı davranışlarını olumsuz etkileyebilecektir.

²¹¹ Tuay, Güvenç, a.g.e., s.39-51.

3. Ekonomik Yapıdan Kaynaklanan Faktörler

Ülkemizdeki mevcut ekonomik yapının şekillenmesine etki eden bazı faktörler mükelleflerin vergiye karşı davranışlarında da belirleyici olabilmektedir. Bu bağlamda ekonomik yapıdan kaynaklanan faktörler olarak; kayıt dışı ekonominin mükelleflerin vergi davranışına etkisi, enflasyonun yükümlünün vergi davranışına etkisi ve İstisna ve Muafiyet Tutarlarının Geniş Olmasının Yükümlünün Vergiye Davranışına Etkisidir.

a. Kayıt Dışı Ekonominin Mükelleflerin Vergi Davranışına Etkisi

Türkiye’de kayıt dışı ekonomi faaliyetleri 1980’den sonra hız kazanmıştır. Bunun birçok sebebi olmasına rağmen, en önemli sebeplerinden biri, vergi yükünün ağır olması ve adaletsiz dağılması sebebiyle kişiler ve kurumlar kayıtlı ekonomiden uzaklaşmasıdır. 1980 sonrası ortaya çıkan vergi kaydırma çabaları, özellikle servet beyanı müessesesinin kaldırılması, vergi af ve muafiyetleri, vergisini zamanında ödeyen mükellefler açısından vergi adaletini zedelemiş ve kayıt dışı ekonominin gelişmesini kolaylaştırmıştır.²¹²

Altuğ’a göre, Türkiye’de kayıt dışı ekonominin nedenleri şu şekilde özetlenebilir²¹³:

Türkiye ekonomisinin büyümesi ve Türk girişimcisinin bu büyüyen ekonomiden topluma bir pay ayırma doğrultusunda bir dünya görüşüne sahip olacak sosyo-kültürel alt yapısının olmaması,

Siyasal iktidarın temelini oluşturan politik kadroların bu girişimci kitle mensubu olması, kısmen de girişimcilerden kişisel çıkar sağlayan kişilerden oluşması ve bu yüzden de ciddi bir vergilendirme ve vergi tahsil mekanizmalarının oluşturulmasına yardımcı olmaya yanaşmaması,

Türkiye’de hemen hemen sadece vergi tahsilatını kolaylaştırmak için uzun yıllar önce yürürlüğe konmuş olan “Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Kanunu”nun hiçbir zaman ciddi bir biçimde işletilerek tahakkuk etmiş vergi alacaklarının takibi yoluna gidilmemesi,

²¹² N. Aydın Avşar ve A. Alvan Bozdereli, **Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Sisteminin Rolü**, Ankara Sanayi Odası Yayın Organı, 2012, s.55.

²¹³ Altuğ, a.g.e., s.363-364.

Vergi idaresi elemanlarının formasyon eksikliği ve vergi kayıplarını önleme konusunda çaba göstermelerini sağlayacak bir mesleki hırs ve hevese sahip olmamalarıdır.

Ekonomide devletin uğradığı vergi kaybının boyutlarını büyük ölçüde ortaya koyan kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü belirlemek çok kolay değildir. Bu konuda çok farklı ölçme teknikleri geliştirilmiştir. Bu yöntemlerin her birinde farklı değişkenler veya veriler kullanılabilmekte ve sonuçlar birbirinden oldukça farklı çıkabilmektedir. Türkiye’de kayıt dışı ekonominin boyutlarını belirlemek için yapılan araştırmalarda, %1,5 ile %41 arasında değişen çok farklı sonuçlar elde edilmiştir.²¹⁴ Schneider ve Savaşan (2007), (DY)MIMIC metodunun en iyi ve doğru sonuçlar verdiğini belirterek, bu yolla ölçüm yapmış, Türkiye’de kayıt dışı ekonomiyi %32-35 civarında olduğu sonucuna ulaşmışlardır.²¹⁵ Bu oran, devlet açısından önemli bir gelir kaybı anlamına gelmektedir.

Demir (2013), çalışmasında, mükelleflerin kayıt dışı ekonomi algısını ölçmeye çalışmış ve ankete katılanların kayıt dışı ekonomi algılarının %41 düzeyinde olduğu sonucuna ulaşmıştır.²¹⁶

Kayıt dışılık, özellikle dürüst vergi yükümlülerinin vergi ahlakını bozan en önemli faktördür. Bu yüzden kayıt dışı ekonomik faaliyetleri ortadan kaldırılması amacına yönelik olarak vergi idaresi ile nüfus idaresi arasında koordinasyon kurularak her seçmenin vergi mükellefi olması sağlanmalıdır. Türkiye gibi nüfusu 70 milyonun üzerinde olan bir ülkede 2011 yılı verilerine göre vergi mükellefi sayısı 8.788.039’dur. Bu sayı, 50.189.930 olan yurt içi seçmen sayısının %20’sini bile oluşturamamaktadır. Oysa ideal bir vergi sisteminde, kayıtlı vergi mükellefi sayısı en azından seçmen sayısına yakın olmalıdır.²¹⁷

b. Enflasyon

Bugüne kadar istatistiklere dayalı somut bir çalışma yapılmamış olmasına rağmen, Türkiye açısından da enflasyon oranının vergi uyumunu azaltıcı önemli bir

²¹⁴ Demir, **Türkiye’de Vergi Yükü (Objektif ve Subjektif Yönleriyle)**, s.63.

²¹⁵ Friedrich Schneider, Fatih Savaşan, “Dymimic Estimates of the Size of Shadow Economies of Turkey and of her Neighboring Countries”, **International Research Journal of Finance and Economics**, Issue:9, 2007, p.132-139.

²¹⁶ Demir, **Türkiye’de Vergi Yükü (Objektif ve Subjektif Yönleriyle)**, s.149.

²¹⁷ Kitapçı, a.g.e., s.257.

faktör olduğu söylenilebilir. Ülkemizdeki yüksek enflasyon oranı, ödenecek vergi konusunda da belirsizlik yarattığı ve mükellefleri gerçek olmayan gelirleri için de vergi ödemek zorunda bıraktığı ölçüde vergi uyumsuzluğunun bir nedeni olmaktadır. Mükellefler daha düşük miktarda gelir beyan ederek ya da tamamen vergileme sisteminin dışına çıkararak enflasyonun neden olduğu olumsuzluklardan kurtulmaya çalışmaktadırlar. Ülkemizdeki kayıt dışı ekonominin yaygınlığı da bunun göstergesidir.²¹⁸

Türkiye’de vergi cezalarının uygulanmasını, denetim olasılığını ve bir bütün olarak vergi yönetiminin etkinliğini göz önüne aldığımızda, enflasyon oranlarının yüksekliğinin, mükelleflerin vergiye karşı davranışlarını olumsuz yönde etkilediği çıkarımı yapılabilir. Çünkü bütün bu unsurlar birbirini destekleyecek şekilde iç içe girmiş karmaşık ilişkiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Vergi cezaları etkin olarak uygulanabilirse veya mükellefler yüksek bir oranda denetlenme riski algılasa, enflasyon oranlarının yüksekliği dolayısıyla gelirleri düşük beyan etme veya daha genel anlamda vergi kaçakçılığı yapmak zor olacaktır.²¹⁹

c. İstisna ve Muafiyet Tutarlarının Geniş Olması

Türk vergi sisteminde istisna ve muafiyetler ekonomik ve sosyal hedeflere ulaşmak amacıyla geniş yer bulmuştur. Türk vergi sisteminde yer alan istisnalar ile bazı sektörler ve faaliyetler desteklenmiş ve kaynak dağılımı önemli ölçüde etkilenmiştir. Ancak, devlet finansman ihtiyacını vergi gelirleri ile karşılayamaz duruma gelmiştir. Özellikle 1984-1995 döneminde Türkiye; istisna, muafiyet ve teşvikler nedeniyle önemli vergi kayıpları ile karşı karşıya kalmıştır. Ayrıca, istisna ve muafiyetlerin yoğun bir şekilde uygulama alanı bulması, vergide genellik ilkesinden sapmaya yol açmış, sistemi karmaşık hale getirmiş ve mükelleflerin vergisel işlemlerde karşılaştıkları yük artmıştır.²²⁰

Mükelleflerin vergiye karşı tutumu konusunda, Türkiye’de yaygın şekilde uygulanan muafiyet, istisna ve indirimlerin dikkate alınması gerekir. Özellikle yüksek vergi oranlarıyla birlikte yaygın olarak bu tür uygulamaların da olması, vergi kayıplarının yanında, uygulamalardan yararlanamayanlar açısından vergi sistemine

²¹⁸ Tunçer, a.g.e., s.153.

²¹⁹ a.g.e., s.154.

²²⁰ Savaşan, Odabaş, a.g.m., s.4.

yönelik adalet anlayışındaki zedelenmeye bağlı olarak vergiye karşı tepki de yaratabilmektedir.²²¹

II. YÜKÜMLÜLERİN VERGİYE KARŞI GÖSTERDİĞİ AKTİF BİR TEPKİ OLAN VERGİ KAÇAKÇILIĞININ TÜRKİYE’DEKİ DURUMU

A. TÜRKİYE’DE VERGİ KAÇAKÇILIĞI

Ülkemizde vergi kaçakçılığı suçunun fiilleri ve buna ilişkin cezalar VUK’un 359. Maddesinde sıralanmıştır. Bunlar²²²;

VUK’un 359/a bendine göre; “defter ve kayıtlarda hesap ve muhasebe hileleri yapanlar, gerçek olmayan veya kayda konu işlemlerle ilgisi bulunmayan kişiler adına hesap açanlar veya defterlere kaydı gereken hesap ve işlemleri vergi matrahının azalması sonucunu doğuracak şekilde tamamen veya kısmen başka defter, belge veya diğer kayıt ortamlarına kaydedenler, defter kayıt ve belgeleri tahrif edenler veya gizleyenler veya muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belge düzenleyenler veya bu belgeleri kullananlar ” hakkında 18 aydan 3 yıla kadar hapis cezasına hükmolunur.

VUK’un 359/b bendine göre; “ vergi kanunları uyarınca tutulan veya düzenlenen ve saklama ve ibraz mecburiyeti bulunan, defter kayıt ve belgeleri yok edenler veya sayfalarını yok ederek yerine başka yaprak koyanlar veya belgelerin aslını veya suretlerini tamamen veya kısmen sahte olarak düzenleyenler veya bu belgeleri kullananlar”, 3 yıldan 5 yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

VUK’un 359/c bendine göre; “Maliye Bakanlığı ile anlaşması bulunan kişilerin basabileceği belgeleri, Bakanlık ile anlaşması olmadığı halde basanlar veya bilerek kullananlar, 2 yıldan 5 yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

B. TÜRKİYE’DE VERGİ KAÇAKÇILIĞININ NEDENLERİ

Ülkemiz açısından vergi kayıp ve kaçaklarının birçok nedeni olmasına rağmen, kabul gören nedenler şunlardır:

²²¹ Savaşan, Odabaş, a.g.m., s.127.

²²² **Vergi Usul Kanunu.**

Türkiye'deki vergi kayıp ve kaçaklarının en önemli sebebi, uzun süredir yüksek oranda devam eden enflasyondur. Son 10 yılda enflasyonda önemli bir düşüş yaşanmasına rağmen, problemler hala giderilememiştir. Türk vergi sisteminde gelirlerin enflasyondan arınmasına olanak sağlayan bazı müesseseler uygulanmakla birlikte, tam bir enflasyon muhasebesi uygulanmamaktadır. Bu ise, mükellefin gerçek gelirinin değil, öz sermayesinin vergilendirilmesine neden olmaktadır. Öz sermayenin vergilendirilerek küçülmesini, hatta yok olmasını istemeyen mükellefler, bazı işlemlerini kayıt dışına alarak, daha az vergi ödemekte, bu yolla sermayelerini güçlendirme yolunu seçmektedirler.²²³

Vergi oranının yüksekliği, birçok mükellef tarafından kayıt dışılığın nedeni olarak gösterilmekle birlikte, sermayenin azalmasına neden olarak gösterilmekte, bunun ise ticari faaliyetin büyütülmesini engellediği ifade edilmektedir.²²⁴

Tablo 1: Türkiye ve Bazı AB Ülkelerinde Güncel KDV Oranları(2011)

Ülkeler	Standart Oran
Almanya	19
Avusturya	20
Belçika	21
Bulgaristan	20
Çek Cumhuriyeti	20
Danimarka	25
Finlandiya	23
Fransa	19.6
Hollanda	19
İngiltere	17.5
İspanya	18
İsveç	25
İtalya	20
Macaristan	25
Polonya	22
Portekiz	21
Türkiye	18
Yunanistan	23

Kaynak: Mutlu, Çelen, a.g.e., s.53.

²²³ DPT, a.g.e., s.33.

²²⁴ a.g.e., s.34.

Tablo 1’de görüldüğü üzere, Türkiye’deki standart vergi oranları, birçok gelişmiş AB ülkesine (İngiltere hariç) göre düşüktür. Yükümlülerin yüksek vergi oranlarına olan tepkisi, genel bir satış vergisi olan KDV’ye değil değil, ÖTV ve ÖİV türü vergilerdir. Yurt içi tüketimin vergilenmesinde, Türkiye’de ÖTV temel vergi konumundadır. Son 10 yıllık dönem içerisinde ÖTV gelirleri, dahilde alınan KDV gelirlerinin yaklaşık 2 katından daha fazla bir hasılat sağlamıştır. ÖTV’nin daha baskın yapıda olması, sağlıklı bir dengeyi ortaya koymaktadır. Normalde, KDV gibi genel tüketim vergisinin, ÖTV’ye göre daha baskın yapıda olması gerekmektedir. Ülkemizde ÖTV, belirli mal gruplarında yoğunlaşmaktadır. Özellikle akaryakıt, mobil iletişim, taşıt araçları, tütün ürünleri vb. mal ve hizmetlerde dolaylı vergi yükünün de sınırlarına gelinmiştir. Akaryakıt ve sigara kaçakçılık oranlarındaki artış da bunun göstergesi olabilir.²²⁵

Vergi vermek, kişilerin tüketim ve tasarruflarını azalttığı için, mükellefler vergi kaçırmaya istek duymaktadırlar.

Akaryakıt, taşıt araçları ve mobil iletişim gibi mal ve hizmetler üzerindeki yüksek dolaylı vergi yükleri, ülkemizdeki tüketicilerin ciddi refah kayıplarına yol açmaktadır. Bu mal ve hizmetlerdeki dolaylı vergi yüklerinin azaltılması, kısa vadede vergi hasıla kayıplarına neden olabilecektir. Ancak, orta ve uzun vadede yaratılacak tüketim artışı ve büyüme ile vergi hasıla kayıplarının telafisi mümkün olacaktır.²²⁶

Türk vergi sisteminin karışıklığı, anlaşılabilirliği ve yarattığı bürokrasi fazlalığı mükellefleri vergi kaçırmaya yöneltebilmektedir.

Vatandaşların zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak için gelirlerinin yeterli gelmemesi²²⁷ ve “en az geçim indirimi”nin olmaması mükellefler vergi kaçırmaya yönelebilmektedir.

Vergi kaçıran işletme ile kaçırmayan işletme arasındaki haksız rekabet nedeniyle işletmeler, rekabet güçlerini korumak amacıyla zorunlu olarak vergi kaçırmaya yönelebilmektedirler.²²⁸

Vergi denetiminin nicelik ve nitelik yönünden yetersizliği, dürüst mükellefleri de olumsuz etkilemekte, vergi kaçırmaya teşvik edebilmektedir.

²²⁵ Mutlu, Çelen, a.g.e., s.88.

²²⁶ a.g.e., s.88.

²²⁷ Altuğ, a.g.e., s.438.

²²⁸ a.g.e., s.437.

GİB'in, denetim konusundaki çalışmaları hakkında; vergi türü bazında faal mükellef sayıları, vergi türleri itibariyle inceleme sonuçları ve mükellefin denetlenme oranları fikir verebilir. Ayrıca genel bütçe vergi gelirlerinin tahakkuk ve tahsilat sonuçlarına da değinmekte fayda vardır.

Tablo 2: Mükelleflerin Denetlenme Oranları

Yıllar	Denetim Sayısı (1)	Mükellef Sayısı (2)	Denetim Oranı (1/2)
1991	78.803	2.116.737	3.72
1992	59.37	2.109.306	2.82
1993	68.954	2.097.344	3.32
1994	48.056	2.139.475	2.25
1995	56.096	2.149.693	2.61
1996	54.536	2.173.144	2.51
1997	63.198	2.253.041	2.81
1998	68.748	2.415.771	2.85
1999	51.731	2.548.418	2.03
2000	60.335	2.388.850	2.52
2001	68.132	2.334.209	2.91
2002	113.244	2.315.241	4.89
2003	68.251	3.896.382	1.75
2004	153.881	4.031.702	3.81
2005	104.578	3.876.305	2.69
2006	110.442	3.937.878	2.80
2007	135.847	4.027.665	3.37

Kaynak: Fazıl Tekin, Ali Çelikkaya, Vergi Denetimi, 3.Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2009, s.45.

Tablo 2'den görüldüğü üzere, ülkemizde denetim oranı %2-4 değişmekte olup, ortalama denetim oranı %2,9'dur. Bu oran, vergi sistemimizin dolaylı vergilere dayandığının açıkça bir kanıtı olup, vergi adaletini olumsuz etkilemekte; yükümlülerin vergi kaçırmasına cesaret de vermektedir.

En yüksek denetim oranı %4,89 ile 2002 yılında olup, 2003 yılında ise bu oran %1,75 ile en düşük seviyede gerçekleşmiştir. Yaşanan ekonomik krizin, bu oranları etkilediği söylenebilir. Sonraki yıllarda ise denetim, oransal olarak artış göstermiştir.

Tablo 3: Vergi Türü Bazında Faal Mükellef Sayıları

Vergi Türü Adı	2009 Yılı Faal Mükellef Sayısı	2010 Yılı Faal Mükellef Sayısı	2011 Yılı Faal Mükellef Sayısı	2012 Yılı Faal Mükellef Sayısı	2013 Yılı Faal Mükellef Sayısı	2012 ve 2013 Yılı Farkı
Gelir Vergisi	1.693.308	1.693.316	1.703.754	1.760.785	1.798.056	37.271
Kurumlar Vergisi	640.786	652.009	663.967	662.190	662.225	35
Gelir Vergisi (Gayrimenkul Sermaye İradı)	840.077	972.864	1.041.427	1.336.632	1.550.164	213.532
Gelir Vergisi Stopajı	2.322.883	2.353.382	2.386.309	2.433.590	2.471.782	38.192
Katma Değer Vergisi	2.249.950	2.271.049	2.293.765	2.343.221	2.378.432	35.211
Basit Usulde Kazanç Vergisi	739.092	728.850	714.693	705.093	693.694	-11.399
Banka Muameleleri Vergisi	13.214	13.844	14.371	7.103	6.307	-796
Sigorta Muameleleri Vergisi	2.436	1.927	1.532	1.130	907	-223
Damga Vergisi (Beyannameli)	104.207	110.976	131.468	142.645	154.893	12.248
Diğer Ücret	24.896	27.438	35.774	48.339	51.850	3.511
Potansiyel Mükellef Toplamı	32.654.585	32.365.029	32.136.010	31.800.642	31.565.660	-234.982

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı 2013 Faaliyet Raporu, 2014, s.94.

Tablo 3'den görüldüğü üzere, vergi türü bazında faal mükellef sayılarında, yıllar itibariyle artış göze çarpmakta olup, bu durum kayıt altına alınan mükellefler bakımından

ülkemiz için olumlu bir gelişmedir. Ancak, faal mükellef sayısının potansiyel mükellef sayısına oranlanmasına bakıldığında, ülkemizde hala kayıt dışılığın büyük bir problem olduğu görülmektedir.

Tablo 4’de, gelir vergisi ödeyen mükellef sayısının, stopaj usulüyle gelir vergisi ödeyen vergi mükellefi sayısına göre oldukça az olduğu görülmektedir. Bu durum, beyan usulüyle gelir vergisi ödeyen mükelleflerin vergi kaçırma avantajlarını daha iyi kullandıklarının ve birçoğunun kayıtlı mükellef bile olmadığını göstergesidir. Ayrıca, tüketim üzerinden alınan vergilerin faal mükellef sayısının, beyan usulüyle alınan faal vergilerin mükellef sayısından çok daha fazla olması, vergi sistemimizin adaletsizliğini de ortaya koymaktadır.

Tablo 4: Vergi Türleri İtibariyle İnceleme Sonuçları (2013)

Vergi Türü	İncelenen Mükellef Sayısı	Bildirilen Matrah(TL) (1)	Bulunan Matrah Farkı (TL) (2)
Gelir Vergisi	1.425	19.523.920	18.476.344
Kurumlar Vergisi	224	9.888.342	9.435.351
Katma Değer Vergisi	2264	800.703.515	221.229.335
ÖTV	53	794.968	8.338.744
Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi	14	-	668.057
Veraset ve İntikal Vergisi	2	4.770	346.661
Damga Vergisi	97	12.509.682	48.963.178
Geçici Vergi	2.810	50.833.831	97.141.519
Diğerleri	6.145	339.965.594	675.821.783
TOPLAM	12.924	1.234.224.622	1.080.420.972

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı, 2013 Faaliyet Raporu, Nisan, 2014, s.58.

Tablo 5'e göre, bildirilen matrah ile bulunan matrah farkı hemen hemen birbirine yakındır. En yaygın vergi kaçakçılığı hesaplama yöntemlerinden biri olan, vergi inceleme elemanlarınca bulunan matrah farkının(2), bildirilen matrah farkına(1) oranı %87 civarındadır. Bu oran, ülkemizde vergi kaçakçılığının oldukça yüksek olduğunun göstergesidir.

Tablo 5: Genel Bütçe Vergi Gelirleri Kümülatif Tahakkuk, Tahsilat Sonuçları
(Bin TL)

	TAHAKKUK			TAHSİL		
	2012	2013	Değişme (%)	2012	2013	Değişme (%)
VERGİ GELİRLERİ TOPLAMI	366.963.795	423.397.275	15.4	317.218.619	367.218.619	15.8
GELİR VE KAZANÇ ÜZ.AL.VER.	120.602.055	131.102.311	8.7	101.783.465	110.160.240	8.2
-Gelir Vergisi	82.285.434	93.186.242	13.2	69.671.645	78.725.694	13.0
a)Beyana Dayanan Gelir Vergisi	6.760.970	7.346.847	8.7	3.517.027	3.691.355	5.0
b)Basit Usulde Gelir Vergisi	569.491	597.523	4.9	305.494	309.151	1.2
c)Gelir Vergisi Tevfikati	72.859.370	82.874.096	13.7	64.395.876	73.105.541	13.5
d)Geçici Gelir Vergisi	2.095.603	2.367.776	13.0	1.453.248	1.619.647	11.5
-Kurumlar Vergisi	38.316.621	37.916.069	-1.0	32.111.820	31.434.546	-2.1
-Mülk. Üz. Al. Vergiler	9.971.525	10.938.539	9.7	7.081.812	7.754.883	9.5
Dah.Al.Mal ve Hiz. Ver.	158.774.849	183.451.739	15.5	135.528.923	158.342.383	16.8
-Dahilde Alınan KDV	70.461.816	81.830.705	16.1	53.150.720	61.144.743	15.0
-ÖTV	75.492.612	90.002.881	19.2	71.793.179	85.770.155	19.5
-Bank.ve Sig. Muameleleri Vergisi	5.639.241	6.315.354	12.0	5.491.675	6.167.842	12.3
-Şans Oyunları Vergisi	642.405	718.670	11.9	615.512	692.354	12.5
-ÖİV	4.485.104	4.584.122	2.2	4.477.310	4.567.282	2.0
-Dah.Al.Diğ. Mal ve Hiz. Vergileri	2.053.671	7	-100.0	527	7	-98.7
Ulus.Tic. ve Muam. Al. Vergiler	55.361.016	68.333.375	23.4	55.360.957	68.333.315	23.4
Damga Vergisi	9.635.323	12.136.818	26.0	7.446.694	9.525.357	27.9
Harçlar	11.858.995	15.368.342	29.6	9.936.112	13.116.187	32.0
Baş.Yer.Snf. Diğ. Vergiler	760.032	2.066.151	171.9	80.656	241.186	199.00

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı, 2013 Faaliyet Raporu, Nisan, 2014, s.114.

Tablo 5'e göre, 2013 yılındaki vergi gelirleri, 2012 yılına göre artış göstermiştir. Ancak, 2013 yılında tahsil edilen vergi miktarı, tahakkuk eden vergi miktarıyla oranlandığında, 2012 yılına göre azalma olduğu dikkati çekmektedir. Ülkemizde sürekli çıkarılan vergi afları nedeniyle, gelecekteki vergi affı beklentisi bunun nedeni olarak görülebilir.

Yine Tablo 5'de gelir vergisinde, tevfiyat üzerinden yapılan vergi tahakkuk ve tahsilatının, beyan usulüne dayanan vergi tahakkuk ve tahsilatına göre oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum, beyana dayanan vergilerde vergi kaçırmanın daha kolay olduğunu göstermektedir.

Tüketim üzerinden alınan vergilerin, gelir ve kazanç üzerinden alınan vergilere göre yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum, Tablo 3'teki çıkarımlarla uyusmaktadır.

C. TÜRKİYE'DE VERGİ KAÇAKÇILIĞININ ETKİLERİ

Vergi kaçakçılığının en önemli sonucu, devletin vergi gelirlerini azaltması ve dolayısıyla kamu finansman açıklarını doğurmasıdır. Kamu finansman açıklarının kapatılmasında borçlanma yoluna başvurulması özel kaynakların kamuya aktarılması anlamına gelir. Borçlanma ile vergi olarak alınamayan kaynaklar, reel üretim için kullanılmaz, hazine faiz yükünü üstlenir ve kronikleşen enflasyon dolayısıyla gelir dağılımı olumsuz etkilenir. Ülkemizde de bütçe açıklarının kapatılması için sık sık borçlanma yoluna başvurulmuştur. Vergi kayıp ve kaçakları dolayısıyla reel olarak artış göstermeyen vergi gelirlerinin, kamu hizmetlerini finanse edemeyişi; fon gelirleri, özelleştirme gelirleri gibi farklı gelir kaynaklarına da yönelimi sağlamıştır. Özellikle 1980'li yıllardan itibaren oluşturularak önemli bir gelir kalemi haline getirilen fonlar vasıtasıyla, ardından da gündeme gelen Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin özelleştirilmesi furyası ile ayrı bir gelir alanı oluşturulmuştur. Ancak, bu alternatif gelir kaynaklarına başvurulması, ülkemizde mali disiplinsizliğe yol açmış ve birçok sorunu da beraberinde getirmiştir.²²⁹

²²⁹ Metin Meriç, Ayşe Günay, "Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Bütçe Gelirleri Üzerindeki Etkisi", **Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçakları Önlenmesi Yolları**, 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Antalya, (10-14 Mayıs, 2004), s.850-851.

Vergi kaçakçılığı, mükellefler arasındaki rekabet eşitliğini de zedelemektedir. Aynı iş kolunda vergi kaçıran bir mükellef, vergi kaçırmayanlara göre, gizli ve kötü bir sübvansiyon sağlayarak maliyetlerini düşürür. Maliyetlerin düşmesi, mükellefe bir taraftan ürünlerini diğerlerine göre daha düşük fiyattan satma olanağı verir; diğer taraftan da anormal kar elde etmenin sebebini oluşturur. Bu koşullarda, vergisini doğru ödeyen mükellefler, her zaman piyasadan çekilme ve silinme tehlikesi ile karşı karşıya kalırlar. Mükellefin piyasada kalabilmesi ve rekabet koşullarını eşitleme çabası, dürüst kişilerin vergi kaçırmalarına neden olur. Aksi takdirde, dürüst mükellefler, piyasadan çekilmek durumuyla karşı karşıya kalırlar.²³⁰

Vergi kaçakçılığı, ekonomik ve mali etkilerinin yanı sıra sosyal denge ve gelir dağılımı üzerine de olumsuz etki eder. Vergi kaçakçılığı sebebiyle, vergi yükü genel olarak düşük-orta gelirli bireylerin üzerinde kalır ve gelir dağılımında adalet bozulur. Özellikle kaynaktan kesme yoluyla vergi ödeyen mükelleflerin, vergi kaçırma fırsatı olmadığından, vergi yükleri oldukça artar. Bu durum, uzun dönemde sosyal ve toplumsal huzurluklara, ekonomik buhranlara yol açabilir.

Vergi kaçakçılığı, vergisini muntazam ödeyen mükellefleri, kanunlara, kamu düzenine ve devlet kurumlarına saygı duymamasına yol açabilir. Mükellefler, kanunları ve kamu otoritesini hafife alma alışkanlığı kazanarak sivil itaatsizlik yolunu seçebilir.

D. TÜRKİYE’DE MÜKELLEFLERİN VERGİ KAÇAKÇILIĞINA BAKIŞ AÇISI

Türkiye’de mükelleflerin vergi kaçakçılığına bakış açısı da, vergiye karşı tutum ve davranışlarında etkili olmaktadır. Bunun için, Türkiye’de yapılmış olan çeşitli çalışmalardaki bulgular, bize mükelleflerin vergi kaçırmaya bakış açısı hakkında fikir verebilir.

Gerçek ve Yüce (1998) çalışmalarında, mükelleflere “*vergi kaçakçılığının nedenleri*” sorulduğunda, mükelleflerin %26’sı “*kamu harcamalarındaki savurganlığı*”, %20,9’u “*belge sisteminin yerleşmemiş olduğu*”, %18,6’sı “*vergi idaresi ve denetimlerin yetersizliği*”, %16,6’sı ise “*vergi bilincinin yerleşmemiş olduğu*” cevabını vermiştir. Bu bulgulardan yola çıkarak, birçok mükellef “ödediğimiz vergiler gereksiz yerlere

²³⁰ Şenyüz, a.g.e., s.95.

harcanıyor, bazı kişilere peşkeş çekiliyor ve etkin kullanılmıyor” düşüncesine kapılarak, vergi ödemek yerine kaçırılmayı tercih etmektedir. Çalışmada, ankete katılan mükelleflerin %54,8’i vergi kaçırıcıları “hırsız ve vatan haini” olarak görürken, %31,5’i ise “hoşgörüyü bakmak”ta olduğu sonucuna ulaşılmıştır.²³¹

Çiçek (2006), Halit Çiçek ve Karakaş ve Yıldız (2008)’in çalışmalarında ankete katılan mükelleflere, “*vergi kaçakçılığının nedenleri*” sorulduğunda, mükellefler en çok “*vergi idaresinin ve denetimlerinin yetersiz olması*” ve “*herkes kaçırıyor ben de kaçırıyorum mantığının yaygın olması*” cevaplarını vermişlerdir. Çalışmalarda, mükelleflere, “*Türkiye’de vergi kaçırma yolları*” sorusu sorulduğunda ise, mükelleflerin büyük bir çoğunluğu, “*vergi doğuracak ticari işlemleri kayıtlara geçirmeyerek*” cevabını vermişlerdir. Yükümlülerin vergi kaçırıcı diğer yükümlülere bakışı ise “hoş karşılamam” cevabında yoğunlaşmıştır.²³²

Saraçoğlu (2008)’nin çalışmasında ise, mükelleflere “*vergi kaçakçılığının nedenleri*” sorulduğunda, mükellefler en çok “*vergilerin kamusal hizmet olarak geri dönmemesi*” ve “*vergi cezalarının yetersiz olması*” yanıtını vermişlerdir.²³³ Ülkemizde yapılan çeşitli çalışmalarda, verginin tanımı “kamusal hizmetlerin karşılığı” olarak görülürken; mükelleflerdeki, vergilerin kamusal hizmet olarak geri dönmediği algısı, vergi kaçakçılığına önemli bir sebep oluşturmaktadır.

Altuğ, Çak, Şeker ve Bingöl (2010), çalışmalarında mükelleflerin vergi kaçırılmaya bakışı sorulduğunda, mükellefler en çok “*kişinin vergi kaçırması, hukuki cezalardan korkma derecesinde bağlıdır*” yanıtını ve daha sonra, “*kişinin ahlak yapısına bağlı olduğu*” yanıtını vermişlerdir.²³⁴ Mükelleflerin vergiye karşı davranışlarında, vergi cezalarının caydırıcılığı ve vergi ahlakı ve bilincinin artırılmasının önemi görülmektedir.

Bayraklı, Saruç, Sağbaş (2004), çalışmalarında “*vergi kaçırırsam vicdan azabı çekmezdim*” önermesine, mükelleflerin %60’ı ifadeye katılmadıklarını belirtmişlerdir.²³⁵

²³¹ Gerçek, Yüce, a.g.e., s.25.

²³² Çiçek, a.g.e., s.121-123.; Çiçek, Karakaş, Yıldız, a.g.e., s.87-90.

²³³ Fatih Saraçoğlu, “Yaş-Cinsiyet-Medeni Durum ve Eğitim Durumunun Vergiye Karşı Tutum Üzerine Etkilerinin Anket Sonuçları Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, **KMÜ İ.İ.B.F Dergisi**, Sayı:15, (Aralık, 2008), s.23.

²³⁴ Altuğ, Çak, Şeker, Bingöl, a.g.e., s.40.

²³⁵ Bayraklı, Saruç, Sağbaş, a.g.m., s.224.

Demir (2013) çalışmasında, Türkiye’de vergi mükelleflerinin önemli bir kısmının vergi kaçakçılığı eğilimi içinde olduğu sonucuna ulaşmıştır. Çalışmada, ankete katılanların %43,8’i vergi kaçırmanın zorunluluk olduğu fikrine katılmakta, %50,7’si devletin istediği vergilerin tamamını ödemediklerini, diğer bir ifadeyle vergi kaçırdıklarını ifade etmişlerdir. Bu durum, Türkiye açısından üzerinde önemle durulması gereken bir konudur.²³⁶

E. TÜRKİYE’DE VERGİ KAÇAKÇILIĞINA YÖNELİK ALINMASI GEREKEN GÜVENLİK ÖNLEMLERİ

Türkiye’de kamu otoritesinin vergilemede, vergi kayıp ve kaçaklarına müdahalede başarılı olabilmesi için, özetle şu önlemlerin alınması gerekmektedir²³⁷:

- Vergi denetim kadroları sayı ve teknik donanım itibariyle önemli ölçüde takviye edilerek, mükellef ve konu itibariyle denetim yaygınlaştırılmalıdır. Esas itibariyle kayıtlı ekonomiyi hedef alan yerinde denetim, kayıt dışına da yönelmeli ve kaynak gözetilmeksizin her türlü gelir ya da servet, kullanımlarının her aşamasında denetime tabi tutulmalıdır.

- Vergi kaçakçılığını ciddi ve caydırıcı bir biçimde müeyyideye bağlayan cezai hükümler, mevzuata eklenmelidir.

- Vergi dışı fon uygulamalarına son verilmeli ve vergi sayısı azaltılmalıdır.

- Vergi mevzuatı baştan sona yeniden gözden geçirilmeli, dil ve anlaşılabilirlik bakımından basitleştirilmelidir. Vergi mevzuatı, vergileme ilkeleri gözetilerek hazırlanmalıdır.

- Vergi idaresi yeniden yapılandırılarak daha etkin hale getirilmelidir. Vergi danışma, yardım ve yönlendirme büroları oluşturulma, e-vergi idaresi uygulaması yaygınlaştırılmalıdır.

- Verginin tabana yayılması sağlanmalıdır.

- Vergi idaresinin vergi kanunlarını etkin bir şekilde uygulayacak teknolojik alt yapıya ve insan kaynağına kavuşturulması gerekmektedir.

²³⁶ Demir, **Türkiye’de Vergi Yüğü (Objektif ve Subjektif Yönleriyle)**, s.160-161.

²³⁷ Meriç, Günay, a.g.m., s.852-853.

- Vergi mevzuatı teşvik, istisna ve muafiyet mevzuatı olmaktan çıkarılmalıdır.

- Vergi bilincinin geliştirilmesi için önlemler alınmalı ve vergi eğitimine de ağırlık verilmelidir. Bu amaçla, ilköğretim programlarına “vergi bilinci” isimli bir dersin, “kayıt dışı ekonomi, teori ve politika” isimli bir dersin de üniversitelerin ekonomi ve maliye bölümlerinin programlarına konulmalıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÜKÜMLÜLERİN VERGİYE KARŞI DAVRANIŞLARI BELİRLEYEN FAKTÖRLERİN ÖLÇÜMÜNE YÖNELİK ANALİZ

I. VERİ VE METODOLOJİ

Yükümlülerin vergiye karşı davranışlarını belirleyen faktörleri alan araştırması bazında değerlendirmek üzere yapılan araştırma; Bursa merkez ilçelerindeki mükelleflerin vergiye karşı tutum ve davranışlarını ve bunları belirleyen faktörleri bulmayı amaçlamaktadır.

Araştırma verileri, anket yöntemi ile toplanmıştır. Araştırma evreni olarak Ocak 2014 itibariyle Bursa’da gelir vergisi faal mükellefler alınmıştır. Bunların sayısı 75.333 kişi (Tablo 2)²³⁸ olduğundan, örneklem büyüklüğü %5 hata payı ve %95 güven aralığında 383 olarak hesaplanmıştır. Araştırma sonuçlarının daha sağlıklı olması için, katılımcı sayısının mümkün olduğunca fazla olması hedeflenmiştir. Böylece rastlantısal örnekleme yöntemiyle belirlenen mükelleflere, 500 adet anket formu hazırlanmış ve dağıtılmış, ancak 470 mükellef ankete katılmıştır. Anket verileri, yüz yüze görüşme tekniği kullanılarak elde edilmeye çalışılmıştır. Anket formunda, cevapların güvenli olarak korunacağı ve gruplar halinde raporlanacağı belirtilmesine hatta isim yazılmaması istenmesine rağmen, geriye 30 form boş kalmıştır. Bunun en önemli nedeni olarak, konu vergi olduğundan mükelleflerin daha çekimser davrandıkları düşünülebilir.

Anket formunun ilk kısmı, mükelleflerin kişisel bilgilerine ait 5 sorudan (eğitim düzeyi, cinsiyet, yaş, gelir düzeyi, gelir türü) oluşmaktadır. Ardından gelen 4 bölümde, 5’li likert ölçeği kullanılmıştır. Cevap seçenekleri (1) Kesinlikle Katılıyorum, (2) Katılıyorum, (3) Kararsızım, (4) Katılmıyorum, (5) Kesinlikle Katılmıyorum şeklinde sıralanmıştır.

Anketin birinci bölümünde yer alan sorular; *vergi yönetimi ve sistemine bakış açısını değerlendirmeye* yönelik 13 adet önermeden, ikinci bölüm soruları; *vergi sisteminin adalet açısından değerlendirilmesine* yönelik 5 adet önermeden, üçüncü

²³⁸ Gelir İdaresi Başkanlığı, **Vergi İstatistikleri**.

bölüm; *vergi ahlakı ve sosyal normlara bakış açısını değerlendirmeye* yönelik 8 adet önermeden ve son bölüm olan dördüncü bölüm ise, *vergi gelirlerinin kullanımında izlenen vergi politikaları konusunda mükelleflerin görüşlerini almaya* yönelik 4 adet önermeden oluşmuştur. Önermelerin, herkesin anlayabileceği bir şekilde, açık ve sade olmasına özen gösterilmiştir.

Anket yoluyla elde edilen veriler SPSS istatistik programından yararlanılarak analiz edilmiştir.

Ankettin ilk kısmında yer alan kişisel bilgilerin değerlendirilmesi çeşitli testler kullanılarak sağlanmıştır. Cinsiyet değişkenine bağlı farklılıkların belirlenmesi için f-testi uygulanmış; eğitim, yaş ve gelir düzeyi değişkenlerine bağlı farklılıkların belirlenmesi için Tek Yönlü Anova testi yapılmış, farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını tespit etmek amacıyla da Tukey testi uygulanmıştır.

Vergiye karşı tutum ve davranışlara yönelik önermelere, faktör ve güvenilirlik analizi yapılmıştır. Güvenirlik analizinde, literatürde öngörülen 0,70 alt limiti sağlamak amacıyla, “8 soru silinerek Cronbach alpha hesaplaması” yapılmıştır. Kalan 22 soru üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır.

Faktör analizi ve güvenilirlik analizi yapılarak, vergiye karşı tutum ve davranışlara yönelik cümleler; “*vergi sisteminin adalet açısından değerlendirilmesi*”, “*vergi ahlakı ve sosyal normlara bakış*”, “*vergi yönetiminin vergi kaçakçılığı açısından değerlendirilmesi*”, “*vergi gelirlerinin kullanımında izlenen vergi politikaları*”, “*vergi sistemine bakış*”, “*vergi yönetimine bakış*”, “*yükümlülerin diğer yükümlülere bakışı*” ve “*vergi yükümlülerinin vergiye karşı tutum ve davranışları*” olmak üzere alt bölümlere ayrılmıştır. Daha sonra, vergi yükümlülerinin vergiye karşı tutum ve davranışlarını anlamak amacıyla, frekans ve yüzdelik dağılım analizi yapılmıştır.

II. ANALİZ SONUÇLARI VE DEĞERLENDİRME

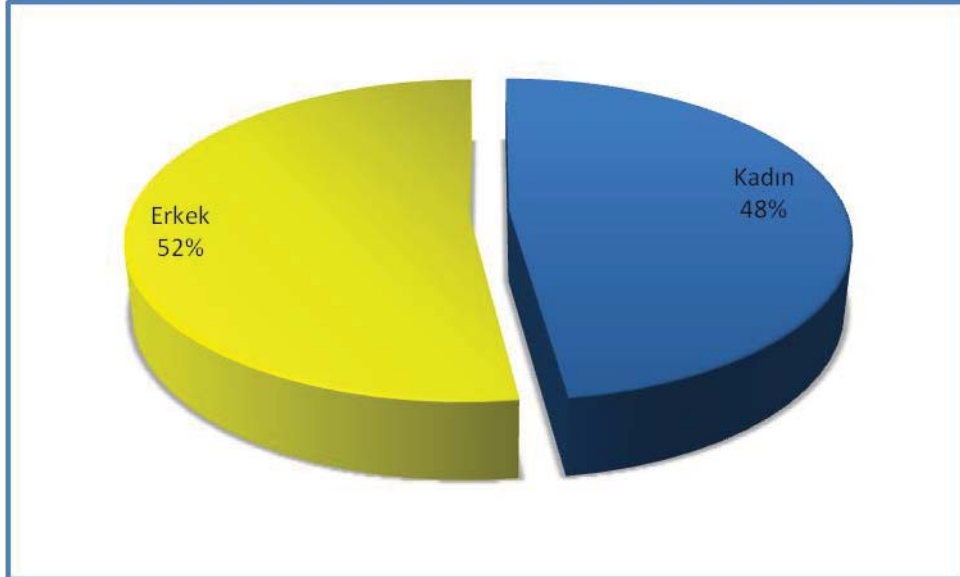
A. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

1. Araştırmaya Katılan Kişilerin Özelliklerine İlişkin Betimsel Analiz Sonuçları

Araştırmaya katılan 470 kişinin cinsiyetlerine ilişkin bulgular Tablo 6 ve Şekil 4'te görülmektedir. Katılımcıların 245 kişisi yani %52'si erkek, 226 kişisi yani %48'i kadındır.

Tablo 6. Araştırmaya Katılan Kişilerin Cinsiyetlerine İlişkin Frekans Dağılımı

<i>Cinsiyet</i>	<i>Frekans (n=470)</i>
Kadın	226
Erkek	245

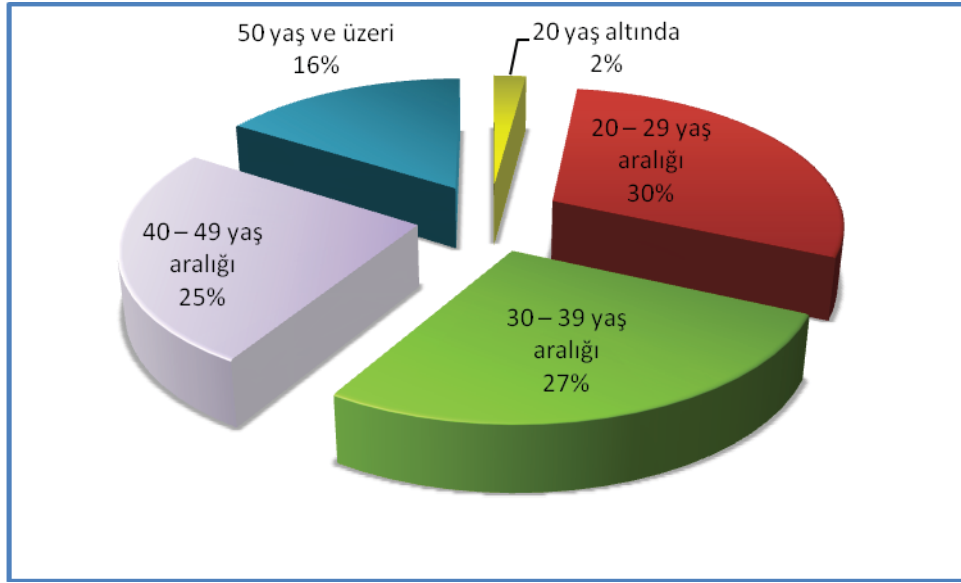

Şekil 4. Araştırmaya Katılan Kişilerin Cinsiyetlerine İlişkin Yüzde Dağılımı

Araştırmaya katılan 470 kişinin yaş gruplarına ilişkin bulgular Tablo 7 ve Şekil 5'te görülmektedir. Katılımcıların 139 kişisi yani %30'u 20 ile 29 yaş aralığında, 127 kişisi yani %27'si 30 ile 39 yaş aralığındadır.

Tablo 7. Araştırmaya Katılan Kişilerin Yaşlarına İlişkin Frekans Dağılımı

<i>Yaş</i>	<i>Frekans (n=470)</i>
20 yaş altında	10
20 – 29 yaş aralığı	139
30 – 39 yaş aralığı	127
40 – 49 yaş aralığı	119
50 yaş ve üzeri	75

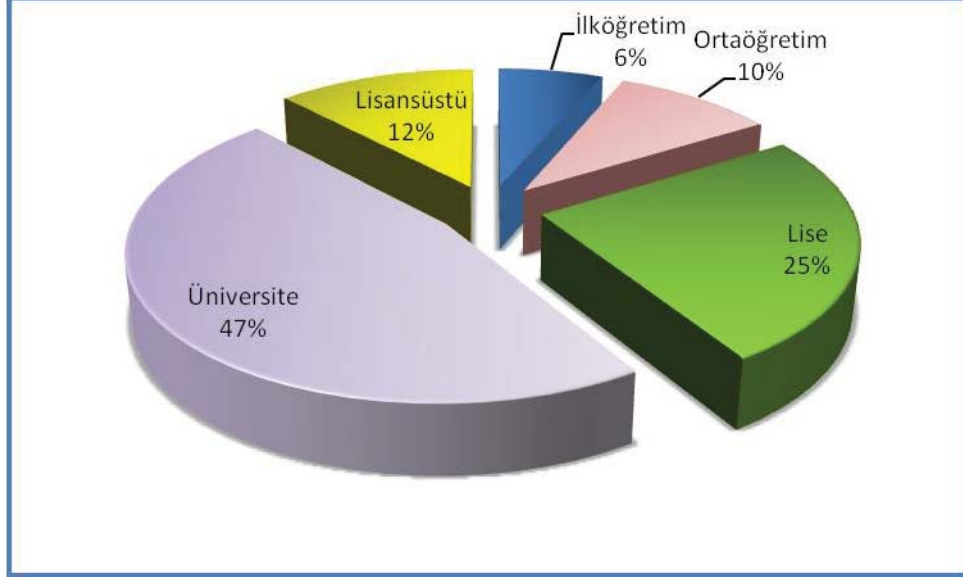
Şekil 5. Araştırmaya Katılan Kişilerin Yaşlarına İlişkin Yüzde Dağılımı

Araştırmaya katılan 470 kişinin eğitim düzeylerine ilişkin bulgular Tablo 8 ve Şekil 6'da görülmektedir. Katılımcıların 220 kişisi yani %47'si üniversite mezunu, 117 kişisi yani %25'i lise mezunudur.

Tablo 8. Araştırmaya Katılan Kişilerin Eğitimlerine İlişkin Frekans Dağılımı

<i>Eğitim Düzeyi</i>	<i>Frekans (n=470)</i>
İlköğretim	30
Ortaöğretim	46
Lise	117

Üniversite	220
Lisansüstü	57

Şekil 6. Araştırmaya Katılan Kişilerin Eğitimlerine İlişkin Yüzde Dağılımı

Araştırmaya katılan 470 kişinin gelir düzeylerine ilişkin bulgular Tablo 9’da görülmektedir. Katılımcıların 300 kişisi yani %63.8’i 751 ile 5000 TL, 50 kişisi yani %10.6’sı 750 TL ve altında gelir düzeyine sahip olduklarını ifade etmektedir.

Tablo 9. Araştırmaya Katılan Kişilerin Gelir Düzeylerine Ait Bulgular

<i>Gelir Düzeyi</i>	<i>Frekans (n=470)</i>	<i>Yüzde (%)</i>
750 TL ve altı	50	10.6
751 – 5000 TL	300	63.8
5001 – 10000 TL	38	8.1
10001 – 15000 TL	22	4.7
15001 – 20000 TL	12	2.6
20001 – 30000 TL	18	3.8
30001 – 40000 TL	13	2.8
40001 TL ve üzeri	17	3.6

Araştırmaya katılan 470 kişinin gelir türlerine ilişkin bulgular Tablo 10’da görülmektedir. Katılımcılar en fazla ücret geliri (% 66.4) sağlamakta olup, ikinci sıradaki ticari kazanç sahiplerinin oranı % 17.9’dur. Katılımcıların %6.8’i kira geliri sahiplerinden oluşmaktadır.

Tablo 10. Araştırmaya Katılan Kişilerin Gelir Türlerine Ait Bulgular

<i>Gelir Türleri</i>	<i>Frekans</i>	<i>Belirtilme Yüzdesi</i>
Ücret	312	66.4
Ticari Kazanç	84	17.9
Zirai Kazanç	12	2.6
Kira Geliri	32	6.8
Diğer	30	6.3
Toplam	470	100.0

2. Güvenilirlik Analizi

Araştırma değişkenlerine ait tanımlayıcı değerlere, değişkenlerin birbirleriyle ilişkilerine yönelik analizlere ve farklılık testlerine geçmeden önce faktör analizi neticesinde gruplandırılma biçimleri kesinleşen sorular elde edilen sonuçlara göre birleştirilerek güvenilirlik analizine tabi tutulmuştur.

Faktörlerin içsel tutarlılıklarının hesaplanmasında Cronbach Alpha değerleri kullanılmıştır. Güvenilirlik katsayılarının 0,697 olduğu görülmektedir. Bu değer 0,60’in üzerinde olması, kullanılan ölçeğin oldukça güvenilir olduğunu göstermektedir. Cronbach Alpha katsayısının daha da iyileştirilmesi için “8 sorunun silindiği Cronbach Alpha” hesaplaması yapılmıştır. SORU 2, SORU 3, SORU 5, SORU 14, SORU 20 SORU 21, SORU 24 ve SORU 29 silinmiştir. Bunun sonucunda Cronbach Alpha değeri 0,712 olarak ölçülmüştür. Böylece kalan 22 sorunun güvenilirliği daha da arttırılmıştır.

3. Faktör Analizi

Araştırma sorularından oluşan ölçeğin alt boyutlarını tespit etmek amacıyla faktör analizi yapılmıştır. Faktör yapısını belirlemek amacıyla, 470 kişinin ölçeğe verdiği

tepkilerden elde edilen puanlara, temel bileşenler yöntemi uygulanmıştır. Veri setinin faktör analizine uygunluğunun test edilmesi için, Kaiser – Meyer – Olkin (KMO) örneklem yeterliliği testi uygulanmıştır. KMO değeri kabul edilebilir sınır olan 0.70'in üzerinde 0.75 olarak tespit edilmiş. Bulunan KMO katsayısı verilerin analize uygun olduğunu göstermektedir.

Temel bileşenler yöntemi ve Varimax döndürme yöntemi kullanılarak sorular analiz edilmiştir. Temel bileşenler analizinde özdeğerleri 1 ve üzerinde olan 7 faktör elde edilmiştir. Bu faktörler sırasıyla, “*Vergi Sisteminin Adalet Açısından Değerlendirilmesi*”, “*Vergi Ahlakı ve Sosyal Normlara Bakış*”, “*Vergi Yönetiminin Vergi Kaçakçılığı Açısından Değerlendirilmesi*”, “*Vergi Gelirlerinin Kullanımında İzlenen Vergi Politikaları*”, “*Vergi Sistemine Bakış*”, “*Vergi Yönetimine Bakış*” ve “*Yükümlülerin Diğer Yükümlülere Bakışı*” olarak anlandırılmıştır.

Tablo 11, vergi yükümlülerinin vergiye karşı tutum ve davranışlarını ifade eden görüşlere ait faktör analizi sonuçlarını, faktör yüklerine göre büyükten küçüğe doğru sıralanmış bir halde göstermektedir.

Tablo 11. Vergi Yükümlülerinin Vergiye Karşı Tutum ve Davranışlarını İfade Eden Görüşlere Ait Faktör Analizi ve Ortaya Çıkan Faktör Yükleri

Faktörün Adı	Soru İfadeleri	Faktör Ağırlıkları	Faktörün Açıklayıcılığı (%)
Vergi Sisteminin Adalet Açısından Değerlendirilmesi	Vergi ile ilgili kamu kurumları vergi sistemini adil bir şekilde yönetmektedirler.	0.804	10.866
	Vergi kanunları, vergilerin adil ve tam olarak ödenmesini sağlayacak şekilde düzenlenmiştir.	0.744	
	Vergi yükü, farklı meslek grupları ve gelir grupları arasında eşit olarak dağıtılmaktadır.	0.738	
	Vergi idaresi karar almada adil davranmaktadır.	0.722	
Vergi Ahlakı ve Sosyal Normlara Bakış	Vergi ödemenin herkese yarar sağlayacağına inanıyorum.	0.709	9.121
	Vergilerin adil bir şekilde paylaşılmasında birey olarak benim de sorumlu olduğumu kabul ediyorum.	0.631	
	Herhangi bir miktarda vergi kaçakçılığı, ahlaki olarak yanlıştır.	0.625	
	Vergi kaçakçılığına tanık olursam durumu ilgili makamlara bildiririm.	0.624	
	Toplum olarak, vergi idaresine karşı bir duruş almak için, halkın daha fazla istekli olmasına ihtiyaç vardır.	0.566	
Vergi	Vergi kaçırانların cezalandırılmasında hapis	0.723	8.612

Yönetiminin Vergi Kaçakçılığı Açısından Değerlendirilmesi	cezası daha caydırıcı olur.		
	Vergi kaçırınların yakalanmaları halinde, aldıkları cezaların caydırıcı olma olasılığı düşüktür.	0.646	
	Ülkemizde vergi kaçırmak kolaydır.	0.586	
	Vergi denetimleri gerçek vergi miktarını ortaya çıkaracak düzeyde ve yeterli sıklıkta yapılmamaktadır.	0.580	
	Ülkemizdeki vergi affı uygulamaları vergi kaçakçılığının bir nedenidir.	0.532	
Vergi Gelirlerinin Kullanımında İzlenen Vergi Politikaları	Mükellefler, ödedikleri vergilerden daha fazla kamu hizmetlerinden yararlanmaktadırlar.	0.701	7.068
	Vatandaşlar, resmi kanallar aracılığıyla kamu harcamaları hakkında bilgi edinmektedirler.	0.660	
	Toplanan vergiler akıllıca ve verimli şekilde harcanmaktadır.	0.628	
Vergi Sistemine Bakış	Vergi kanunları basit ve anlaşılırdır.	0.855	6.607
	Vergi kanunları, vergilenebilir geliri tam olarak belirleyecek niteliktedir.	0.841	
Vergi Yönetimine Bakış	Vergi ile ilgili işlemlerde internet gibi teknolojik yenilikler, vergilemeye ilişkin sorumluluklarını yerine getirmemi kolaylaştırmıştır.	0.596	6.461
	Mükellefler, vergi beyannamelerini hazırlarken, bir denetime tabi tutulabilecekleri endişesini taşırlar.	0.556	
	Vergi idaresi, mükelleflerin doğru işlemler yapmalarına yardımcı olmak yerine, onların yanlışlarını yakalamayla daha fazla ilgilidir.	0.550	
	Türkiye’de vergi oranları çok yüksektir.	0.535	
Yükümlülerin Diğer Yükümlülere Bakışı	Ülkemizde akıllı kişilerin vergilerini tam olarak ödemekten kaçınabildikleri konusunda yaygın bir inanış vardır.	0.767	6.267
	İşadamlarıyla karşılaştırıldığında, ücret geliri elde edenler daha fazla vergi ödüyorlar.	0.743	
Toplam			55.002
Kaiser - Meyer – Olkin Örneklem Yeterliliği Geçerliliği			0.751

Faktör ağırlığı en yüksek olan faktör, ilk faktör olan “vergi sisteminin adalet açısından değerlendirilmesi”dir. Faktörün açıklayıcılığı %10’dur. Bu faktör, anketin en önemli grubunu oluşturmaktadır. Faktörün en önemli sorusu, “vergi ile ilgili kamu kurumları vergi sistemini adil bir şekilde yönetmektedirler”dir. Bu sorunun faktör ağırlığı %80’dir. Faktör ağırlığı en düşük olan faktör, “yükümlülerin diğer yükümlülere bakış açısı”dır. Faktörün açıklayıcılığı %6’dır.

4. Ölçek ve Boyutlara İlişkin Analiz Sonuçları

470 katılımcının Vergi Yükümlülerinin Vergiye Karşı Tutum ve Davranışları Ölçeğindeki sorulara verdikleri cevapların frekans ve yüzde dağılımlarını Tablo 12’de gösterilmektedir. “Herhangi bir miktarda vergi kaçakçılığı, ahlaki olarak yanlıştır” yargısına katılımcıların %69.8’i, “Türkiye’de vergi oranları çok yüksektir” yargısına katılımcıların %61.5’i, “Ülkemizde vergi kaçırmak kolaydır” yargısına katılımcıların %54.9’u kesinlikle katıldıklarını belirtmektedir.

Tablo 12. Ölçeğe Ait Bulgular (N=470)

Soru İfadeleri	Kesinlikle Katılıyorum		Katılıyorum		Kararsızım		Katılmıyorum		Kesinlikle Katılmıyorum	
	N	%	n	%	n	%	n	%	n	%
1.Vergi kaçırانların yakalanmaları halinde, aldıkları cezaların caydırıcı olma olasılığı düşüktür.	202	43.0	152	32.3	45	9.6	46	9.8	25	5.3
2.Vergi denetimleri gerçek vergi miktarını ortaya çıkaracak düzeyde ve yeterli sıklıkta yapılmamaktadır.	148	31.5	129	27.4	103	21.9	61	13.0	29	6.2
3.Mükellefler, vergi beyannamelerini hazırlarken, bir denetime tabi tutulabilecekleri endişesini taşırlar.	117	24.9	167	35.5	104	22.1	53	11.3	29	6.2
4.Ülkemizdeki vergi affı uygulamaları vergi kaçakçılığının bir nedenidir.	206	43.9	127	27.1	67	14.1	47	10.0	23	4.9
5.Vergi kaçırانların cezalandırılmasında hapis cezası daha caydırıcı olur.	241	51.3	108	23.0	53	11.3	41	8.7	27	5.7
6.Türkiye’de vergi oranları çok yüksektir.	289	61.5	94	20.0	53	11.3	17	3.6	17	3.6
7.Vergi dairesindeki personelden istediğim bilgileri alamıyorum.	118	25.1	91	19.4	140	29.8	85	18.1	36	7.6
8.Vergi ile ilgili işlemlerde internet gibi teknolojik yenilikler, vergilemeye ilişkin sorumluluklarımı yerine getirmemi kolaylaştırmıştır.	147	31.3	174	37.0	90	19.1	37	7.9	22	4.7
9.Vergi idaresi, mükelleflerin doğru işlemler yapmalarına	167	35.5	147	31.3	102	21.7	42	8.9	12	2.6

yardımcı olmak yerine, onların yanlışlarını yakalamayla daha fazla ilgilidir.										
10.Ülkemizde vergi kaçırmak kolaydır.	258	54.9	123	26.2	56	11.9	20	4.3	13	2.7
11.Vergi kanunları, vergilerin adil ve tam olarak ödenmesini sağlayacak şekilde düzenlenmiştir.	21	4.5	47	10.0	109	23.2	155	33.0	138	29.3
12.Vergi yükü, farklı meslek grupları ve gelir grupları arasında eşit olarak dağıtılmaktadır.	31	6.6	40	8.5	82	17.4	161	34.3	156	33.2
13.Vergi ile ilgili kamu kurumları vergi sistemini adil bir şekilde yönetmektedirler.	34	7.2	41	8.7	118	25.1	166	35.3	111	23.7
14.Vergi idaresi karar almada adil davranmaktadır.	30	6.4	34	7.2	128	27.2	151	32.1	127	27.1
15.Herhangi bir miktarda vergi kaçakçılığı, ahlaki olarak yanlıştır.	328	69.8	123	26.0	4	0.9	8	1.8	7	1.5
16.Vergi ödemenin herkese yarar sağlayacağına inanıyorum.	201	42.8	158	33.6	68	14.5	23	4.8	20	4.3
17.Vergilerin adil bir şekilde paylaşılmasında birey olarak benim de sorumlu olduğumu kabul ediyorum.	207	44.0	173	36.8	53	11.3	21	4.5	16	3.4
18.Toplum olarak, vergi idaresine karşı bir duruş almak için, halkın daha fazla istekli olmasına ihtiyaç vardır.	175	37.2	144	30.6	104	22.2	28	6.0	19	4.0
19.Vergi kaçakçılığına tanık olursam durumu ilgili makamlara bildiririm.	197	41.9	135	28.7	99	21.1	24	5.1	15	3.2
20.Toplanan vergiler akıllıca ve verimli şekilde harcanmaktadır.	62	13.2	23	4.9	96	20.4	123	26.2	166	35.3
21.Vatandaşlar, resmi kanallar aracılığıyla kamu harcamaları hakkında bilgi edinmektedirler.	41	8.7	69	14.7	124	26.4	128	27.2	108	23.0
22.Mükellefler, ödedikleri vergilerden daha fazla kamu hizmetlerinden yararlanmaktadırlar.	55	11.7	57	12.1	118	25.1	114	24.3	126	26.8

Tablo 12'deki bulguları değerlendirecek olursak:

“Vergi kaçırnanların yakalanmaları halinde, aldıkları cezaların caydırıcı olma olasılığı düşüktür” ifadesine mükelleflerin, %43’ü kesinlikle katılıyorum, %32.3’ü katılıyorum, %9,6’sı kararsızım, %9,8’i katılmıyorum ve %5.3’ü kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermişlerdir. Bu sonuçtan, mükelleflerin vergi cezalarını caydırıcı bulmadığı sonucuna ulaşılabilir.

“Vergi denetimleri gerçek vergi miktarını ortaya çıkaracak düzeyde ve yeterli sıklıkta yapılmamaktadır” ifadesine mükelleflerin %31.5’i kesinlikle katılıyorum, %27.4’ü katılıyorum, %21.9’u kararsızım, %13’ü katılmıyorum ve %6.2’si kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermişlerdir. Bu sonuçtan, mükelleflerin genel olarak vergi denetimlerini etkin bulmadıkları ve vergi denetimlerinin yeterince sık yapılmadığı düşüncesinde oldukları sonucuna ulaşılabilir.

“Mükellefler, vergi beyannamelerini hazırlarken, bir denetime tabi tutulabilecekleri endişesini taşırlar” ifadesine mükelleflerin %24.9’u kesinlikle katılıyorum, %35.5’i katılıyorum, %22.1’i kararsızım, %11.3’ü katılmıyorum ve %6.2’si kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermişlerdir. Buradan mükelleflerin denetim geçirme olasılığını düşük ihtimalde buldukları sonuna ulaşılabilir.

“Ülkemizdeki vergi affı uygulamaları vergi kaçakçılığının bir nedenidir” ifadesine mükelleflerin, %43.9’u kesinlikle katılıyorum, %27.1’i katılıyorum, %14.1’i kararsızım, %10’u katılmıyorum ve %4.9’u kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermişlerdir. Buradan mükelleflerin vergi affı uygulamasını sakıncalı buldukları ve vergi kaçakçılığının bir nedeni olarak gösterdikleri söylenebilir.

“Vergi kaçırnanların cezalandırılmasında hapis cezası daha caydırıcı olur” ifadesine mükelleflerin %51.3’ü kesinlikle katılıyorum, %23’ü katılıyorum, %11.3’ü kararsızım, %8.7’si katılmıyorum ve %5.7’si kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermişlerdir. Buradan, mükelleflerin büyük çoğunluğunun vergi kaçırnanlara hapis cezası verilmesine olumlu baktığı söylenebilir.

“Türkiye’de vergi oranları çok yüksektir” ifadesine mükelleflerin %61.5’i kesinlikle katılıyorum, %20’si katılıyorum, %11.3’ü kararsızım, %3.6’sı katılmıyorum ve %3.6’sı kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermişlerdir. Buradan, mükelleflerin büyük çoğunluğunun Türkiye’deki vergi oranlarını yüksek bulduğu söylenebilir.

“Vergi dairesindeki personelden istediğim bilgileri alamıyorum” ifadesine mükelleflerin %25.1’i kesinlikle katılıyorum, %19.4’ü katılıyorum, %29.8’i kararsızım, %18.1’i katılmıyorum ve %7.6’sı kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermişlerdir. Mükelleflerin bir kısmı vergi dairesindeki personelden istediği bilgileri alma düzeyini düşük bulmasına rağmen bir kısmı kararsızlığını dile getirmişte diğer bir kısmı ise, vergi dairesindeki personelden istediği bilgileri aldıklarını söylemektedir.

“Vergi ile ilgili işlemlerde internet gibi teknolojik yenilikler, vergilemeye ilişkin sorumluluklarımı yerine getirmemi kolaylaştırmıştır” ifadesine mükelleflerin %31.3’ü kesinlikle katılıyorum, %37’si katılıyorum, %19.1’i kararsızım, %7.9’u katılmıyorum ve %4.7’si kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermişlerdir. Buradan, teknolojik yeniliklerin mükelleflerin vergi uyumlarına olumlu katkıda bulunduğu sonucuna ulaşılabilir.

“Vergi idaresi, mükelleflerin doğru işlemler yapmalarına yardımcı olmak yerine, onların yanlışlarını yakalamayla daha fazla ilgilidir” ifadesine mükelleflerin %35.5’i kesinlikle katılıyorum, %31.3’ü katılıyorum, %21.7’si kararsızım, %8.9’u katılmıyorum ve %2.6’sı kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermişlerdir. Buradan, genel olarak mükelleflerin, vergi idaresinin tutum ve davranışlarını, kendi vergi uyumlarına katkı sağlamadan çok yargılayıcı bulduğu sonucuna ulaşılabilir.

“Ülkemizde vergi kaçırmak kolaydır” ifadesine mükelleflerin %54.9’u kesinlikle katılıyorum, %26.2’si katılıyorum, %11.9’u kararsızım, %4.3’ü katılmıyorum ve %2.7’si kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermişlerdir. Buradan, mükelleflerin çoğunluğunun ülkemizde vergi kaçırmanın kolay olduğu algısına sahip oldukları çıkarılabilir.

“Vergi kanunları, vergilerin adil ve tam olarak ödenmesini sağlayacak şekilde düzenlenmiştir” ifadesine mükelleflerin %4.5’i kesinlikle katılıyorum, %10’u katılıyorum, %23.2’si kararsızım, %33’ü katılmıyorum ve %29.3’ü kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermişlerdir. Buradan mükelleflerin çoğunluğunun, vergi kanunlarını adil bulmadığı ve tüm gelir türlerini kavramadığı düşüncesine sahip oldukları söylenebilir.

“Vergi yükü, farklı meslek grupları ve gelir grupları arasında eşit olarak dağıtılmaktadır” ifadesine mükelleflerin %6,6’sı kesinlikle katılıyorum, %8.5’i katılıyorum, %17.4’ü kararsızım, %34.3’ü katılmıyorum ve %33.2’si kesinlikle

katılmıyorum yanıtını vermişlerdir. Buradan mükelleflerin büyük çoğunluğunun, vergi yükünün adil olarak üstlenilmediğini düşündükleri sonucuna ulaşılabilir.

“Vergi ile ilgili kamu kurumları vergi sistemini adil bir şekilde yönetmektedirler” ifadesine mükelleflerin %7.2’si *kesinlikle katılıyorum*, %8.7’si *katılıyorum*, %25.1’i *kararsızım*, %35.3’ü *katılmıyorum* ve %23.7’si *kesinlikle katılmıyorum* yanıtını vermişlerdir. Buradan mükelleflerin, vergi yönetimindeki yetkili kamu kurumlarının adil bir yönetim gerçekleştirmediği düşüncesinde oldukları sonucuna ulaşılabilir.

“Vergi idaresi karar almada adil davranmaktadır” ifadesine mükelleflerin %6.4’ü *kesinlikle katılıyorum*, %7.2’si *katılıyorum*, %27.2’si *kararsızım*, %32.1’i *katılmıyorum* ve %27’si *kesinlikle katılmıyorum* yanıtını vermişlerdir. Buradan, vergi mükelleflerinin, vergi idaresinin adil karar almadığına inandığı sonucuna ulaşılabilir.

“Herhangi bir miktarda vergi kaçakçılığı, ahlaki olarak yanlıştır” ifadesine mükelleflerin %69.8’i *kesinlikle katılıyorum*, %26’sı *katılıyorum*, %0.9’u *kararsızım*, %1.8’i *katılmıyorum* ve %1.5’i *kesinlikle katılmıyorum* yanıtını vermişlerdir. Buna göre, mükelleflerin büyük çoğunluğu, vergi kaçakçılığını ahlaksız bir davranış olarak nitelendirdikleri söylenebilir.

“Vergi ödemenin herkese yarar sağlayacağına inanıyorum” ifadesine mükelleflerin %42.8’i *kesinlikle katılıyorum*, %33.6’sı *katılıyorum*, %14.5’i *kararsızım*, %4.8’i *katılmıyorum* ve %4.3’ü *kesinlikle katılmıyorum* yanıtını vermişlerdir. Buradan, mükelleflerin vergi ödemelerinin herkese fayda sağlayacağı bilincinde oldukları söylenebilir.

“Vergilerin adil bir şekilde paylaşılmasında birey olarak benim de sorumlu olduğumu kabul ediyorum” ifadesine mükelleflerin %44’ü *kesinlikle katılıyorum*, %36.8 *katılıyorum*, %11.3’ü *kararsızım*, %4.5’i *katılmıyorum* ve %3.4’ü *kesinlikle katılmıyorum* yanıtını vermişlerdir. Buradan, mükelleflerin büyük çoğunluğunun vergi ödemedeki sorumluluğunun farkında olduğu sonucuna ulaşılabilir.

“Toplum olarak, vergi idaresine karşı bir duruş almak için, halkın daha fazla istekli olmasına ihtiyaç vardır” ifadesine mükelleflerin %37.2’si *kesinlikle katılıyorum*, %30.6’sı *katılıyorum*, %22.2’si *kararsızım*, %6’sı *katılmıyorum* ve %4’ü *kesinlikle katılmıyorum* yanıtını vermişlerdir. Buradan, mükelleflerin, haklarını savunmalarında

birlik oluşturmanın daha etkili sonuçlar doğurabileceği fikrine sahip oldukları söylenebilir.

“Vergi kaçakçılığına tanık olursam durumu ilgili makamlara bildiririm” ifadesine mükelleflerin %41.9’u *kesinlikle katılıyorum*, %28.7’si *katılıyorum*, %21.1’i *kararsızım*, %5.1’i *katılmıyorum* ve %3.2’si *kesinlikle katılmıyorum* yanıtını vermişlerdir. Buradan, mükelleflerin vergi kaçakçılığı konusunda duyarlı olduğu sonucuna ulaşılabilir.

“Toplanan vergiler akılcıca ve verimli şekilde harcanmaktadır” ifadesine mükelleflerin %13.2’si *kesinlikle katılıyorum*, %4.9’u *katılıyorum*, %20.4’ü *kararsızım*, %26.2’si *katılmıyorum* ve %35.3’ü *kesinlikle katılmıyorum* yanıtını vermişlerdir. Buradan mükelleflerin, kamu harcamalarının savurgan yapıldığını düşündükleri söylenebilir.

“Vatandaşlar, resmi kanallar aracılığıyla kamu harcamaları hakkında bilgi edinmektedirler” ifadesine mükelleflerin %8.7’si *kesinlikle katılıyorum*, %14.7’si *katılıyorum*, %26.4’ü *kararsızım*, %27.2’si *katılmıyorum* ve %23’ü *kesinlikle katılmıyorum* yanıtını vermişlerdir. Buradan, mükellefleri devletin kamu harcamalarının yeterince şeffaf olmadığını düşündükleri söylenebilir.

“Mükellefler, ödedikleri vergilerden daha fazla kamu hizmetlerinden yararlanmaktadırlar” ifadesine mükelleflerin %11.7’si *kesinlikle katılıyorum*, %12.1’i *katılıyorum*, %25.1’i *kararsızım*, %24.3’ü *katılmıyorum* ve %26.8’i *kesinlikle katılmıyorum* yanıtını vermişlerdir. Buradan mükellefler, ödediği vergilerden daha fazla kamu hizmetlerinden yararlanmadıklarına ilişkin görüşe sahiptirler.

5. Toplanan Verilerle İlgili Olarak Yapılan Fark Testleri

Bu başlık kapsamında ölçek ve boyutların; cinsiyet, eğitim düzeyi, yaş ve gelir düzeyi farklılıkları analiz edilmektedir.

a. Cinsiyete Göre Farklılıkların Analizi

Ölçek ve boyutları ile cinsiyet arasındaki ilişki *“Bağımsız Gruplar f Testi”*ne göre analiz edilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 13’te verilmektedir.

Tablo 13. Faktörlerin Cinsiyete Göre Farklılık Analizi

Faktörler	Cinsiyet	n	\bar{X}	s	F	p
Vergi Sisteminin Adalet Açısından Değerlendirilmesi	Kadın	226	3.65	0.83	3.397	0.368
	Erkek	245	3.72	0.95		
Vergi Ahlakı ve Sosyal Normlara Bakış	Kadın	226	1.91	0.64	0.078	0.050
	Erkek	245	1.79	0.66		
Vergi Yönetiminin Vergi Kaçakçılığı Açısından Değerlendirilmesi	Kadın	226	2.06	0.72	0.947	0.230
	Erkek	245	1.97	0.78		
Vergi Gelirlerinin Kullanımında İzlenen Vergi Politikaları	Kadın	226	3.46	0.98	0.502	0.556
	Erkek	245	3.52	1.01		
Vergi Sistemine Bakış	Kadın	226	3.49	1.00	6.235	0.826
	Erkek	245	3.46	1.12		
Vergi Yönetimine Bakış	Kadın	226	2.13	0.62	1.779	0.141
	Erkek	245	2.04	0.68		
Yükümlülerin Diğer Yükümlülere Bakışı	Kadın	226	2.29	0.94	4.369	0.161
	Erkek	245	2.16	1.05		
Vergi Yükümlülerinin Vergiye Karşı Tutum ve Davranışları (Genel Durum)	Kadın	226	2.55	0.40	1.479	0.290
	Erkek	245	2.50	0.45		

Tablo 13’te, ölçek ve boyutları ile cinsiyet arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık yoktur ($p>0.05$).

b. Eğitim Düzeylerine Göre Farklılıkların Analizi

Ölçek ve boyutları ile eğitim düzeyi arasındaki ilişki “Tek Yönlü ANOVA Analizi”ne göre analiz edilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 14’te verilmektedir.

Analiz sonuçları incelendiğinde, vergi gelirlerinin kullanımında izlenen vergi politikaları, vergi yönetimine bakış ve vergi yükümlülerinin vergiye karşı tutum ve davranışları ile eğitim düzeyi arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0.05$).

Tablo 14. Faktörlerin Eğitim Düzeyine Göre Farklılık Analizi

Faktörler	Eğitim Düzeyi	Var. K.	K. T.	K. O.	F	P
Vergi Sisteminin Adalet Açısından Değerlendirilmesi	İlköğretim	G. Arası	2.996	0.749	0.931	0.445
	Ortaöğretim	Grup İçi	373.919	0.804		
	Lise	Toplam	376.915			
	Üniversite					
	Lisansüstü					
Toplam						
Vergi Ahlakı ve Sosyal Normlara Bakış	İlköğretim	G. Arası	1.951	0.488	1.132	0.341
	Ortaöğretim	Grup İçi	200.273	0.431		
	Lise	Toplam	202.224			
	Üniversite					
	Lisansüstü					
Toplam						
Vergi Yönetiminin Vergi Kaçakçılığı Açısından Değerlendirilmesi	İlköğretim	G. Arası	4.190	1.047	1.834	0.121
	Ortaöğretim	Grup İçi	265.653	0.571		
	Lise	Toplam	269.843			
	Üniversite					
	Lisansüstü					
Toplam						
Vergi Gelirlerinin Kullanımında İzlenen Vergi Politikaları	İlköğretim	G. Arası	36.208	9.052	9.770	0.000
	Ortaöğretim	Grup İçi	430.842	0.927		
	Lise	Toplam	467.050			
	Üniversite					
	Lisansüstü					
Toplam						
Vergi Sistemine Bakış	İlköğretim	G. Arası	2.981	0.745	0.650	0.627
	Ortaöğretim	Grup İçi	533.307	1.147		
	Lise	Toplam	536.287			
	Üniversite					
	Lisansüstü					
Toplam						
Vergi Yönetimine Bakış	İlköğretim	G. Arası	9.148	2.287	5.458	0.000
	Ortaöğretim	Grup İçi	194.831	0.419		
	Lise	Toplam	203.979			
	Üniversite					
	Lisansüstü					
Toplam						
Yükümlülerin Diğer Yükümlülere Bakışı	İlköğretim	G. Arası	3.034	0.758	0.733	0.570
	Ortaöğretim	Grup İçi	481.084	1.035		
	Lise	Toplam	484.118			
	Üniversite					
	Lisansüstü					
Toplam						
Vergi Yükümlülerinin Vergiye Karşı Tutum ve Davranışları (Genel Durum)	İlköğretim	G. Arası	4.140	1.035	5.867	0.000
	Ortaöğretim	Grup İçi	82.038	0.176		
	Lise	Toplam	86.178			
	Üniversite					
	Lisansüstü					
Toplam						

Tek yönlü ANOVA analizi sonucunda eğitim düzeyi dağılımının en azından bir grup için diğerlerinden farklı olduğu saptanmıştır. Grupların birbirinden farklı olduğunu belirlemek için ikili karşılaştırma testlerinden “Tukey Testi” yapılmıştır. Tablo 15, Tukey Testi sonuçlarını vermektedir.

Tablo 15. Eğitim Düzeyine Ait Tukey Testi Sonuçları

Faktörler	Eğitim Düzeyi	Eğitim Düzeyi	Anlamlılık Düzeyi
Vergi Gelirlerinin Kullanımında İzlenen Vergi Politikaları	İlköğretim	Ortaöğretim	0.414
		Lise	0.112
		Üniversite	0.000
		Yüksek Lisans	0.000
	Ortaöğretim	İlköğretim	0.414
		Lise	0.987
		Üniversite	0.019
		Yüksek Lisans	0.014
	Lise	İlköğretim	0.112
		Ortaöğretim	0.987
		Üniversite	0.004
		Yüksek Lisans	0.008
	Üniversite	İlköğretim	0.000
		Ortaöğretim	0.019
		Lise	0.004
		Yüksek Lisans	0.906
Yüksek Lisans	İlköğretim	0.000	
	Ortaöğretim	0.014	
	Lise	0.008	
	Üniversite	0.906	
Vergi Yönetimine Bakış	İlköğretim	Ortaöğretim	0.988
		Lise	0.428
		Üniversite	0.084
		Yüksek Lisans	0.050
	Ortaöğretim	İlköğretim	0.988
		Lise	0.058
		Üniversite	0.002
		Yüksek Lisans	0.002
	Lise	İlköğretim	0.428
		Ortaöğretim	0.058
		Üniversite	0.719
		Yüksek Lisans	0.464
	Üniversite	İlköğretim	0.084
		Ortaöğretim	0.002
		Lise	0.719
		Yüksek Lisans	0.921
Yüksek Lisans	İlköğretim	0.050	
	Ortaöğretim	0.002	
	Lise	0.464	
	Üniversite	0.921	

Vergi Yükümlülerinin Vergiye Karşı Tutum ve Davranışları (Genel Durum)	İlköğretim	Ortaöğretim	0.946
		Lise	0.040
		Üniversite	0.001
		Yüksek Lisans	0.071
	Ortaöğretim	İlköğretim	0.946
		Lise	0.143
		Üniversite	0.005
		Yüksek Lisans	0.228
	Lise	İlköğretim	0.04
		Ortaöğretim	0.143
		Üniversite	0.596
		Yüksek Lisans	1.000
	Üniversite	İlköğretim	0.001
		Ortaöğretim	0.005
		Lise	0.596
		Yüksek Lisans	0.837
Yüksek Lisans	İlköğretim	0.071	
	Ortaöğretim	0.228	
	Lise	1.000	
	Üniversite	0.837	

Tukey Testi sonuçlarına göre, üniversite mezunlarının ilköğretim, ortaöğretim, lise mezunlarından ve yüksek lisans mezunlarının ilköğretim, ortaöğretim, lise mezunlarından vergi gelirlerinin kullanımında izlenen vergi politikalarına ilişkin tutumlarının daha olumlu olduğu görülmektedir.

Üniversite mezunlarının ortaöğretim mezunlarından ve yüksek lisans mezunlarının ortaöğretim mezunlarından vergi yönetimine bakışlarının daha olumlu olduğu görülmektedir.

Vergi yükümlüsü olarak üniversite mezunlarının ortaöğretim mezunlarından ve yüksek lisans mezunlarının ortaöğretim mezunlarından vergiye karşı tutum ve davranışlarının daha olumlu olduğu görülmektedir.

c. Yaş Aralıklarına Göre Farklılıklarının Analizi

Ölçek ve boyutları ile yaşlar arasındaki ilişki “Tek Yönlü ANOVA Analizi”ne göre analiz edilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 16’da verilmektedir.

Analiz sonuçları incelendiğinde, vergi sisteminin adalet açısından değerlendirilmesi ile yaşa göre istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p < 0.05$).

Tablo 16. Faktörlerin Yaşa Göre Farklılık Analizi

Faktörler	Yaş	Var. K.	K. T.	K. O.	F	P
Vergi Sisteminin Adalet Açısından Değerlendirilmesi	20 yaş altı	G. Arası	8.582	2.146	2.709	0.030
	20-29	Grup İçi	368.333	0.792		
	30-39	Toplam	376.915			
	40-49					
	50 ve üzeri					
Toplam						
Vergi Ahlakı ve Sosyal Normlara Bakış	20 yaş altı	G. Arası	2.320	0.580	1.349	0.251
	20-29	Grup İçi	199.903	0.430		
	30-39	Toplam	202.224			
	40-49					
	50 ve üzeri					
Toplam						
Vergi Yönetiminin Vergi Kaçakçılığı Açısından Değerlendirilmesi	20 yaş altı	G. Arası	2.767	0.692	1.204	0.308
	20-29	Grup İçi	267.076	0.574		
	30-39	Toplam	269.843			
	40-49					
	50 ve üzeri					
Toplam						
Vergi Gelirlerinin Kullanımında İzlenen Vergi Politikaları	20 yaş altı	G. Arası	5.353	1.338	1.348	0.251
	20-29	Grup İçi	461.697	0.993		
	30-39	Toplam	467.050			
	40-49					
	50 ve üzeri					
Toplam						
Vergi Sistemine Bakış	20 yaş altı	G. Arası	4.449	1.112	0.972	0.422
	20-29	Grup İçi	531.839	1.144		
	30-39	Toplam	536.287			
	40-49					
	50 ve üzeri					
Toplam						
Vergi Yönetimine Bakış	20 yaş altı	G. Arası	3.003	0.751	1.737	0.141
	20-29	Grup İçi	200.976	0.432		
	30-39	Toplam	203.979			
	40-49					
	50 ve üzeri					
Toplam						
Yükümlülerin Diğer Yükümlülere Bakışı	20 yaş altı	G. Arası	0.268	0.067	0.064	0.992
	20-29	Grup İçi	483.850	1.041		
	30-39	Toplam	484.118			
	40-49					
	50 ve üzeri					
Toplam						
Vergi Yükümlülerinin Vergiye Karşı Tutum ve Davranışları (Genel Durum)	20 yaş altı	G. Arası	1.514	0.378	2.079	0.083
	20-29	Grup İçi	84.664	0.182		
	30-39	Toplam	86.178			
	40-49					
	50 ve üzeri					
Toplam						

Tek yönlü ANOVA analizi sonucunda yaş dağılımının en azından bir grup için diğerlerinden farklı olduğu saptanmıştır. Grupların birbirinden farklı olduğunu belirlemek için ikili karşılaştırma testlerinden “Tukey Testi” yapılmıştır. Tablo 17, Tukey Testi sonuçlarını vermektedir.

Tablo 17. Yaşa Ait Tukey Testi Sonuçları

Faktörler	Yaş	Yaş	Anlamlılık Düzeyi
Vergi Sisteminin Adalet Açısından Değerlendirilmesi	20 yaş altı	20-29	0.866
		30-39	0.258
		40-49	0.490
		50 ve üzeri	0.454
	20-29	20 yaş altı	0.866
		30-39	0.042
		40-49	0.437
		50 ve üzeri	0.440
	30-39	20 yaş altı	0.258
		20-29	0.042
		40-49	0.838
		50 ve üzeri	0.957
	40-49	20 yaş altı	0.490
		20-29	0.437
		30-39	0.838
		50 ve üzeri	1.000
	50 yaş ve üzeri	20 yaş altı	0.454
		20-29	0.440
		30-39	0.957
		40-49	1.000

Tukey Testi sonuçlarına göre 30 ile 39 yaş aralığındaki kişilerin, 20 ile 29 yaş aralığındaki kişilerden vergi yönetiminin vergi kaçakçılığı açısından değerlendirilmesi ilişkin tutumlarının daha olumlu görülmektedir.

d. Gelir Düzeyi Farklılıklarının Analizi

Ölçek ve boyutları ile gelir düzeyleri arasındaki ilişki “Tek Yönlü ANOVA Analizi”ne göre analiz edilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 18’de verilmektedir.

Tablo 18. Faktörlerin Gelir Düzeyine Göre Farklılık Analizi

Faktörler	Gelir Düzeyi	Var. K.	K. T.	K. O.	F	P
Vergi Sisteminin Adalet Açısından Değerlendirilmesi	750 TL altı	G. Arası	11.810	1.687	2.135	0.039
	751-5.000	Grup İçi	365.105	0.790		
	5001-10000	Toplam	376.915			
	10001-15000					
	15001-20000					
	20001-30000					
	30001-40000					
	40001 TL ve üzeri					
Toplam						
Vergi Ahlakı ve Sosyal Normlara Bakış	750 TL altı	G. Arası	2.515	0.359	0.831	0.562
	751-5.000	Grup İçi	199.708	0.432		
	5001-10000	Toplam	202.224			
	10001-15000					
	15001-20000					
	20001-30000					
	30001-40000					
	40001 TL ve üzeri					
Toplam						
Vergi Yönetiminin Vergi Kaçakçılığı Açısından Değerlendirilmesi	750 TL altı	G. Arası	5.367	0.767	1.339	0.230
	751-5.000	Grup İçi	264.476	0.572		
	5001-10000	Toplam	269.843			
	10001-15000					
	15001-20000					
	20001-30000					
	30001-40000					
	40001 TL ve üzeri					
Toplam						
Vergi Gelirlerinin Kullanımında İzlenen Vergi Politikaları	750 TL altı	G. Arası	37.574	5.368	5.774	0.000
	751-5.000	Grup İçi	429.476	0.930		
	5001-10000	Toplam	467.050			
	10001-15000					
	15001-20000					
	20001-30000					
	30001-40000					
	40001 TL ve üzeri					
Toplam						
Vergi Sistemine Bakış	750 TL altı	G. Arası	10.784	1.541	1.354	0.223
	751-5.000	Grup İçi	525.504	1.137		
	5001-10000	Toplam	536.287			
	10001-15000					
	15001-20000					
	20001-30000					
	30001-40000					
	40001 TL ve üzeri					
Toplam						
Vergi Yönetimine Bakış	750 TL altı	G. Arası	4.270	0.610	1.411	0.199
	751-5.000	Grup İçi	199.708	0.432		
	5001-10000	Toplam	203.979			
	10001-15000					

	15001-20000					
	20001-30000					
	30001-40000					
	40 Bin TL ve üzeri					
	Toplam					
Yükümlülerin Diğer Yükümlülere Bakışı	750 TL altı	G. Arası	9.073	1.296	1.261	0.268
	751-5.000	Grup İçi	475.044	1.028		
	5001-10000	Toplam	484.118			
	10001-15000					
	15001-20000					
	20001-30000					
	30001-40000					
	40001 TL ve üzeri					
Toplam						
Vergi Yükümlülerinin Vergiye Karşı Tutum ve Davranışları (Genel Durum)	750 TL altı	G. Arası	4.710	0.673	3.815	0.000
	751-5.000	Grup İçi	81.469	0.176		
	5001-10000	Toplam	86.178			
	10001-15000					
	15001-20000					
	20001-30000					
	30001-40000					
	40001 TL ve üzeri					
Toplam						

Analiz sonuçları incelendiğinde, vergi sisteminin adalet açısından değerlendirilmesi, vergi gelirlerinin kullanımında izlenen vergi politikaları ve vergi yükümlülerinin vergiye karşı tutum ve davranışları ile gelir düzeyine göre istatistikî açıdan anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p < 0.05$).

Tek yönlü ANOVA analizi sonucunda gelir düzeyi dağılımının en azından bir grup için diğerlerinden farklı olduğu saptanmıştır. Grupların birbirinden farklı olduğunu belirlemek için ikili karşılaştırma testlerinden “Tukey Testi” yapılmıştır. Tablo 19, Tukey Testi sonuçlarını vermektedir.

Tablo 19. Gelir Düzeyine Ait Tukey Testi Sonuçları

Faktörler	Gelir Düzeyi	Gelir Düzeyi	Anlamlılık Düzeyi
Vergi Sisteminin Adalet Açısından Değerlendirilmesi	750 TL altı	751-5000	0.613
		5001 -10000	0.992
		10001-15000	0.642
		15001-20000	0.986
		20001-30000	1.000
		30001-40000	0.110
		40001 TL ve üzeri	0.085
	751-5000	750 TL altı	0.613

		5001-10000	0.999
		10001-15000	0.993
		15001-20000	1.000
		20001-30000	0.978
		30001-40000	0.451
		40001 TL ve üzeri	0.415
	5001-10000	750 TL altı	0,992
		751-5000	0,999
		10001-15000	0,969
		15001-20000	1,000
		20001-30000	1,000
		30001-40000	0,402
	10001-15000	40001 TL ve üzeri	0,387
		750 TL altı	0,642
		751-5000	0,993
		5001-10000	0,969
		15001-20000	1,000
		20001-30000	0,900
	15001-20000	30000-40000	0,944
		40001 TL ve üzeri	0,961
		750 TL altı	0,986
		751-5000	1,000
		5001-10000	1,000
		10001-15000	1,000
	20001-30000	20000-30000	0,998
		30001-40000	0,851
		40001 TL ve üzeri	0,878
		750 TL altı	1,000
		751-5000	0,978
		5001-10000	1,000
	30001-40000	10001-15000	0,900
		15001-20000	0,998
30001-40000		0,329	
40001 TL ve üzeri		0,326	
750 TL altı		0,110	
751-5000		0,451	
40001 TL ve üzeri	5001-10000	0,402	
	10001-15000	0,944	
	15001-20000	0,851	
	20001-30000	0,329	
	40001 TL ve üzeri	1,000	
	750 TL altı	0,085	
40001 TL ve üzeri	751-5000	0,415	
	5001-10000	0,387	
	10001-15000	0,961	
	15001-20000	0,878	
	20001-30000	0,326	
	30001-40000	1,000	
Vergi Gelirlerinin Kullanımında	750 TL altı	751-5000	0,000

İzlenen Vergi Politikaları		5001-10000	0,005
		10001-15000	0,973
		15001-20000	0,063
		20001-30000	0,218
		30001-40000	0,000
		40001 TL ve üzeri	0,003
	751-5000	750 TL altı	,000
		5001-10000	0,990
		10001-15000	0,605
		15001-20000	0,976
		20001-30000	1,000
		30001-40000	0,037
	5001-10000	40001 TL ve üzeri	0,665
		750 TL altı	0,005
		751-5000	0,990
		10001-15000	0,447
		15001-20000	1,000
		20001-30000	1,000
	10001-15000	30001-40000	0,286
		40001 TL ve üzeri	0,978
		750 TL altı	0,973
		751-5000	0,605
		5001-10000	0,447
		15001-20000	0,528
	15001-20000	20001-30000	0,896
		30001-40000	0,006
		40001 TL ve üzeri	0,164
		750 TL altı	0,063
		751-5000	0,976
		5001-10000	1,000
	20001-30000	10001-15000	0,528
		20001-30000	0,995
		30001-40000	0,807
		40001 TL ve üzeri	1,000
		750 TL altı	0,218
		751-5000	1,000
	30001-40000	5001-10000	1,000
		10001-15000	0,896
		15001-20000	0,995
		20001-30000	0,236
		30001-40000	0,236
		40001 TL ve üzeri	0,920
	750 TL altı	0,000	
	751-5000	0,037	
	5001-10000	0,286	
	10001-15000	0,006	
	15001-20000	0,807	
	20001-30000	0,236	
	40001 TL ve üzeri	0,917	
	750 TL altı	0,003	

	40001 TL ve üzeri	751-5000	0,665
		5001-10000	0,978
		10001-15000	0,164
		15001-20000	1,000
		20001-30000	0,920
		30001-40000	0,917
Vergi Yükümlülerinin Vergiye Karşı Tutum ve Davranışları	750 TL altı	751-5000	0,005
		5001-10000	0,071
		10001-15000	0,313
		15001-20000	0,120
		20001-30000	0,118
		30001-40000	0,010
		40001 TL ve üzeri	0,002
	751-5000	750 TL altı	0,005
		5001-10000	1,000
		10001-15000	1,000
		15001-20000	0,970
		20001-30000	0,996
		30001-40000	0,563
		40001 TL ve üzeri	0,378
	5001-10000	750 TL altı	0,071
		751-5 Bin	1,000
		10001-15000	1,000
		15001-20000	0,996
		20001-30000	1,000
		30001-40000	0,816
		40001 TL ve üzeri	0,718
	10001-15000	750 TL altı	0,313
		751-5000	1,000
		5001-10000	1,000
		15001-20000	0,992
		20001-30000	0,999
		30001-40000	0,808
		40001 TL ve üzeri	0,726
15001-20000	750 TL altı	0,120	
	751-5000	0,970	
	5001-10000	0,996	
	10001-15000	0,992	
	20001-30000	1,000	
	30001-40000	0,999	
	40001 TL ve üzeri	0,998	
20001-30000	750 TL altı	0,118	
	751-5000	0,996	
	5001-10000	1,000	
	10001-15000	0,999	
	15001-20000	1,000	
	30001-40000	0,978	
	40001 TL ve üzeri	0,963	
	750 TL altı	0,010	

	30001-40000	751-5000	0,563
		5001-10000	0,816
		10001-15000	0,808
		15001-20000	0,999
		20001-30000	0,978
		40001 TL ve üzeri	1,000
	40001 TL ve üzeri	750 TL altı	0,002
		751-5000	0,378
		5001-10000	0,718
		10001-15000	0,726
		15001-20000	0,998
		20001-30000	0,963
		30001-40000	1,000

Tukey Testi sonuçlarına göre, 30.001-40.000 TL gelir düzeyine sahip kişilerin, 750 TL altında geliri olanlardan ve 10.001-15.000 TL gelire sahip olanlardan vergi gelirlerinin kullanımında izlenen vergi politikalarına ilişkin tutumlarının daha olumlu olduğu görülmektedir.

40.001 TL ve üzerinde gelir düzeyine sahip kişilerin, 750 TL altında geliri olanlardan vergi gelirlerinin kullanımında izlenen vergi politikalarına ilişkin tutumları daha olumludur.

751-5.000 TL gelir düzeyine sahip kişilerin, 750 TL altında geliri olanlardan vergi gelirlerinin kullanımında izlenen vergi politikalarına ilişkin tutumlarının daha olumlu olduğu görülmektedir.

5.001-10.000 TL gelir düzeyine sahip kişilerin, 750 TL altında geliri olanlardan vergi gelirlerinin kullanımında izlenen vergi politikalarına ilişkin tutumları daha olumludur.

751-5.000 TL gelir düzeyine sahip kişilerin, 750 TL altında geliri olanlardan ve 30.001-40.000 TL gelir düzeyine sahip kişiler ile 40.001 TL ve üzerinde gelir düzeyine sahip kişilere göre vergi yükümlülerinin vergiye karşı tutum ve davranışlarının daha olumlu olduğu saptanmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kamu hizmetlerinin finansmanında devletin en önemli gelir kaynağı vergilerdir. Vergiler, yükümlülerin kullanılabilir gelirlerini azalttığından, yükümlüler vergilere çeşitli davranışlarla tepki gösterir. Yükümlülerin bu tepkileri bireysel veya toplumsal karakterde olabilir. Bu yüzden, yükümlülerin vergiye karşı tutum ve davranışları göz önüne alınmadan, başarılı ve etkin bir vergi politikası izlenmesi çok güçtür.

Vergi, sosyal karakterli bir olgu olduğundan, vergi sisteminin adil olması çok önemlidir. Ancak, adil bir vergi sisteminin varlığında mükelleflerin vergiye gönüllü uyumu artar. Burada da, mükelleflerin vergi adaletine yönelik algıları önem kazanmaktadır. Vergi adaletinin toplumdaki algısı ise, vergi psikolojisinin alanına girmekte ve vergi psikolojisinin önemini arttırmaktadır.

Mükelleflerin, vergiye karşı olan şekli ve maddi yükümlülüklerini tam ve zamanında yerine getirmesi, vergi politikalarının etkin kılınmasının yanında, devletin vergi hasılatına da olumlu etki eder. Devlet, zamanla ve sürekli artan giderleri için, önemli bir finansman kaynağına sahip olur. Yani, devletin kamu gelirlerinin istenilen şekilde finanse etmesinde de, vergi psikolojisinin önemi vardır.

Çalışmamızdaki bulgulara göre, vergi sisteminin adalet açısından değerlendirilmesine bakıldığında, mükelleflerin vergi sisteminin adaletine olan inançları oldukça düşük seviyededir. Yükümlüler, vergi sistemini ve yönetimini adil bulmamakta, ağır vergi yükü altında kaldıklarını düşünmektedir.

Vergi ahlakı ve sosyal normlara bakış açısından, mükelleflerin vergiye karşı sorumlu olma bilincini taşıdıkları sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, mükellefler, vergi kaçakçılığı hususunda hassastır. Vergi kaçakçılığı, ahlaki olarak yanlış bir davranış olarak bulunmakla birlikte, vergi kaçakçılığının vergiye uyumu olumsuz etkilediği düşünülmektedir.

Vergi yönetiminin vergi kaçakçılığı açısından değerlendirilmesine bakıldığında, mükellefler, ülkemizde vergi kaçırmanın oldukça kolay olduğunu ve vergi cezalarının caydırıcı olmadığını düşünmektedirler.

Vergi gelirlerinin kullanımında izlenen politikalar açısından, Türkiye’de genellikle vergi, “kamu hizmetlerinin bir karşılığı” olarak görüldüğünden, mükellefler ödedikleri vergilerden daha fazla kamu hizmetlerinden yararlandıklarını düşünmemektedirler.

Vergi sisteminin genel olarak değerlendirilmesi açısından, mükellefler, vergi kanunlarını basit ve anlaşılır olmaktan uzak bulmakta ve vergi kanunlarının tüm gelirleri yeterince kavramadığını düşünmektedirler.

Yükümlülerin diğer yükümlülere bakış açısına göre ise, mükellefler, ücret geliri elde edenlerin daha fazla vergi yükü altında kaldığını ve akıllı kişilerin vergi kaçırma fırsatlarından daha iyi yararlandığını düşünmektedirler.

Çalışmamızda, değişkenlerin cinsiyete göre farklılığında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık bulunamamış; eğitim düzeyi, yaş ve gelir düzeyine göre ise, istatistiki olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Buna göre, eğitim düzeyi yükseldikçe, *vergi gelirlerinin kullanımında izlenen vergi politikaları, vergi yönetimine bakış ve vergiye karşı tutum ve davranışların* daha olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yaşa ait bulgular ise, 30-39 yaş aralığındaki mükelleflerin, 20-29 yaş aralığındaki mükelleflere göre *vergi yönetiminin vergi kaçakçılığı açısından değerlendirilmesine* ilişkin tutumlarının daha olumlu olduğu görülmüştür. Gelir düzeyine ait bulgular ise, genel olarak gelir düzeyi arttıkça, *mükelleflerin vergi gelirlerinin kullanımında izlenen vergi politikalarına bakış açısının ve vergiye karşı tutum ve davranışlarının* daha olumlu olduğu saptanmıştır.

Ülkemizdeki vergi sisteminden beklenenlerin gerçekleşmesi için öneriler şunlardır:

- Vergi denetimlerinin sıklığı ve etkinliği artırılmalıdır. Vergi denetimlerinin yerinde ve zamanında kullanılmasına özen gösterilmelidir. Bunun için, vergi idaresinin personel kadrolarının nitelik ve nicelik bakımından yeterliliği sağlanmalıdır. Ayrıca, vergi dairesi personelinin mükelleflere davranışlarının olumlu yönde olmasına yönelik hizmet içi eğitim verilmelidir.
- Topluma, mükelleflere vergi kaçakçılığının ağır bir suç olduğu düşüncesi aşılanmalıdır. Vergi kaçakçılığının toplumsal etkileri ve yarattığı sonuçlar medya aracılığıyla aktarılmalıdır.

- Yüklümlülerde, vergi bilincinin oluşması ve toplumda köklü bir vergi ahlakı oluşturulması açısından, vergiye yönelik eğitim çalışmalarına küçük yaşta başlanmalıdır. Verginin bir vatandaşlık görevi olduğu ve vergi ödemedi herkesin fayda sağlayacağı, kamuoyunda slogan ve bilinçlendirme faaliyetleriyle benimsetilmelidir.
- Verginin tabana yayılması sağlanmalıdır. Vergi sistemi, tüm gelir ve kazançları kapsayacak nitelikte düzenlenmelidir.
- Vergi kaçakçılığına yönelik cezalar tekrar gözden geçirilmeli, caydırıcı bir nitelikte olması sağlanmalıdır. Böylece, vergisini ödeyen dürüst mükellefler, olumsuz etkilenmeyecek ve firmalar açısından da rekabet eşitliği gerçekleşecektir.
- Vergi afları konusunda yürütmenin keyfi ve takdiri uygulamalarına son verilmelidir. Vergi affı, yürütme tarafından siyasi amaçlarla kullanılmamalıdır. Nitelikli çoğunluğun (beşte üç) sağlanması için yapılan değişiklik yeterli değildir. Bu yüzden, kamu vicdanıyla bağdaşmayan vergi afları uygulamalarına son vermek amacıyla, referanduma gidilmelidir.
- Vergi mevzuatı sık sık değil, gerektiğinde değişmeli; vergi kanunları açık, aksi yoruma imkan vermeyen, çelişir hükümler olmayacak şekilde düzenlenmelidir. Böylece, hem mükellefin hem de vergi dairesinin işlem maliyetleri azalacaktır.
- 21. yy. kamu mali yönetimindeki hesap verebilirlik ve mali saydamlık anlayışlarına bağlı olarak devlet, özellikle kamu harcamaları konusunda şeffaflığı sağlamalıdır. Böylece, mükellefler vergilerin hangi alanlara harcandığı hakkında bilgi sahibi olacak, bunun doğrultusunda da vergi otoritesine güveni artacak, vergiye uyum düzeyi yükselecektir.
- Kayıt dışı ekonomi, mükelleflerin vergiye karşı tutum ve davranışlarını olumsuz etkilemektedir. Bu yüzden kayıt dışı ekonomi faaliyetlerinin azaltılması amacıyla, vergi otoritesi ve vergi mükellefi arasında işbirliği gerçekleştirilmelidir.

- Mükellefin nasıl vergiye karşı ödevleri buluyorsa, hakları da bulunmaktadır. Türk vergi sisteminde mükellef haklarına yer verilmesine rağmen, sistematik bir şekilde düzenleme yoktur. Bu yüzden, yasalarda mükellef hakları toplu bir şekilde düzenlenmelidir.
- Vergi kaçakçılığının önlenmesi sürecinde ihbar müessesesine işlerlik kazandırılmalıdır.
- Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından nasıl vergi rekortmenleri açıklanıyorsa, vergi kaçakçıları da kamuoyu ile paylaşılmalıdır.
- Ülkemizde, mükellefler mali anestezi özelliğine sahip dolaylı vergilere dahi tepki gösterir durumdadırlar. Bu yüzden, tüketim üzerinden alınan vergilerin oranları düşürülmelidir.
- Dolaysız vergilerin yükünü en çok stopaj usulüyle vergilendirilenler hissettiklerinden, beyan usulüyle vergilendirmedeki etkinlik artırılmalıdır. Bu da ancak etkin denetim ve caydırıcı cezalarla mümkün olur.

Ülkemizde vergi sisteminden beklenenlerin gerçekleşmesi için, kanun koyucunun duyarlılığı ve vergi otoritesinin yükümlü odaklı anlayışla yeniden bir yapılanma sürecinde girmesi gerekmektedir. Getirilen öneriler sonucunda, beklenenlerin gerçekleşmesi, ancak bu şartlar altında mümkün olacaktır.

EKLER

EK 1. VERGİ YÜKÜMLÜLERİNİN VERGİYE KARŞI TUTUM VE DAVRANIŞLARI ANKETİ

Lütfen bu anket üzerine isminizi yazmayınız.

Giriş

Bu çalışma vergi yükümlülerinin vergiye karşı tutum ve davranışlarını belirleme ve bunları etkileyen faktörleri bulmayı amaçlamaktadır. Sizin işbirliğinizle tamamlanacak olan bu anketi değerlendireceğiz. Lütfen, açıklamaları dikkatli bir şekilde okuyup, sorulara sizin kendi kişisel görüşünüze dayalı olarak samimi cevaplar veriniz.

Sizin cevaplarınızın kesinlikle güvenli olarak korunacağı ve anketten alınacak verilerin sadece gruplar şeklinde raporlanacağını vaat ediyoruz.

Kişisel Bilgi

Lütfen, sizi en iyi şekilde tanımlayacak aşağıdaki kutuları işaretleyerek kendiniz hakkında bize bilgi verin. Böylece sizin diğer yanıtlarınızı daha iyi anlayabileceğiz.

1. Eğitim Düzeyi: İlköğretim Ortaöğretim Lise
 Üniversite Lisansüstü
2. Cinsiyet: Kadın Erkek
3. Yaş: 20 altında 20-29 arası 30-39 arası
 40-49 arası 50 veya üstü
4. Gelir Düzeyi: 750 TL altı 751-5000 TL 5001-10000 TL
 10001-15000 TL 15001-20000 TL 20001-30000 TL
 30001-40000 TL 40001 TL ve üstü
5. Gelir Türü: Ücret Ticari Kazanç Zirai Kazanç
 Kira Geliri Diğer

Açıklamalar:

Sizin kişisel görüşünüze dayalı olarak, takip eden sayfalarda gösterilen 30 ifadenin her biri için 5 puandan birini işaretleyiniz. 1. Kesinlikle katılıyorum, 2. Katılıyorum, 3. Kararsızım, 4. Katılmıyorum, 5. Kesinlikle katılmıyorum.

Lütfen her bir madde için bir cevabı seçiniz; cevaplandırılmamış herhangi bir madde bırakmayınız.

Bölüm 1

Lütfen tüm soruları dikkatlice okuyunuz ve cevaplandırınız.

Aşağıda mükelleflerin, “Vergi Yönetimi ve Sistemine” bakış açılarını değerlendirmeye yönelik sorular bulunmaktadır.

1	2	3	4	5
Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum

1.Vergi kanunları basit ve anlaşılırdır.	1	2	3	4	5
2.Vergi kanunları, vergilenebilir geliri tam olarak belirleyecek niteliktedir.	1	2	3	4	5
3.Vergi mevzuatının sık sık değiştirilmesi, vergi ile ilgili işlemlerimi olumsuz yönde etkilemektedir.	1	2	3	4	5
4.Vergi kaçırانların yakalanmaları halinde, aldıkları cezaların caydırıcı olma olasılığı düşüktür.	1	2	3	4	5
5.Vergi denetimleri gerçek vergi miktarını ortaya çıkaracak düzeyde ve yeterli sıklıkta yapılmamaktadır.	1	2	3	4	5
6.Mükellefler, vergi beyannamelerini hazırlarken, bir denetime tabi tutulabilecekleri endişesini taşırlar.	1	2	3	4	5
7.Ülkemizdeki vergi affı uygulamaları vergi kaçakçılığının bir nedenidir.	1	2	3	4	5
8.Vergi kaçırانların cezalandırılmasında hapis cezası daha caydırıcı olur.	1	2	3	4	5
9.Türkiye’de vergi oranları çok yüksektir.	1	2	3	4	5
10.Vergi dairesindeki personelden istediğim bilgileri alamıyorum.	1	2	3	4	5
11.Vergi ile ilgili işlemlerde internet gibi teknolojik yenilikler, vergilemeye ilişkin sorumluluklarımı yerine getirmemi kolaylaştırmıştır.	1	2	3	4	5
12.Vergi idaresi, mükelleflerin doğru işlemler yapmalarına yardımcı olmak yerine, onların yanlışlarını yakalamayla daha fazla ilgilidir.	1	2	3	4	5
13.Ülkemizde vergi kaçırmak kolaydır.	1	2	3	4	5

Bölüm 2

Lütfen tüm soruları dikkatlice okuyunuz ve cevaplandırınız.

Aşağıda mükelleflerin, “Vergi Sistemini Adalet” açısından değerlendirmelerine yönelik sorular bulunmaktadır.

1	2	3	4	5
Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum

14.İşadamlarıyla karşılaştırıldığında, ücret geliri elde edenler daha fazla vergi ödüyorlar.	1	2	3	4	5
15.Vergi kanunları, vergilerin adil ve tam olarak ödenmesini sağlayacak şekilde düzenlenmiştir.	1	2	3	4	5
16.Vergi yükü, farklı meslek grupları ve gelir grupları arasında eşit olarak dağıtılmaktadır.	1	2	3	4	5
17.Vergi ile ilgili kamu kurumları vergi sistemini adil bir şekilde yönetmektedirler.	1	2	3	4	5
18.Vergi idaresi karar almada adil davranmaktadır.	1	2	3	4	5

Bölüm 3

Lütfen tüm soruları dikkatlice okuyunuz ve cevaplandırınız.

Aşağıda mükelleflerin, “Vergi Ahlakı ve Sosyal Normlara” bakış açılarını değerlendirmeye yönelik sorular yer almaktadır.

1	2	3	4	5
Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum

19. Herhangi bir miktarda vergi kaçakçılığı, ahlaki olarak yanlıştır.	1	2	3	4	5
20. Ahlaki olarak vergi kaçırmanın yanlış olduğunu düşünmüyorum.	1	2	3	4	5
21. Ülkemizde akıllı kişilerin vergilerini tam olarak ödemekten kaçınabildikleri konusunda yaygın bir inanış vardır.	1	2	3	4	5
22. Vergi ödemenin herkese yarar sağlayacağına inanıyorum.	1	2	3	4	5
23. Vergilerin adil bir şekilde paylaşılmasında birey olarak benim de sorumlu olduğumu kabul ediyorum.	1	2	3	4	5
24. Herhangi bir olası araçla vergi ödemekten kaçınmak sosyal olarak kabul edilebilir.	1	2	3	4	5
25. Toplum olarak, vergi idaresine karşı bir duruş almak için, halkın daha fazla istekli olmasına ihtiyaç vardır.	1	2	3	4	5
26. Vergi kaçakçılığına tanık olursam durumu ilgili makamlara bildiririm.	1	2	3	4	5

Bölüm 4

Lütfen tüm soruları dikkatlice okuyunuz ve cevaplandırınız.

Aşağıda “Vergi Gelirlerinin Kullanımında İzlenen Vergi Politikaları” konusunda mükelleflerin görüşlerine yönelik sorular yer almaktadır.

1	2	3	4	5
Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum

27.Toplanan vergiler akıllıca ve verimli şekilde harcanmaktadır.	1	2	3	4	5
28.Vatandaşlar, resmi kanallar aracılığıyla kamu harcamaları hakkında bilgi edinmektedirler.	1	2	3	4	5
29.İzlenen vergi politikaları, mükelleflerin beklentilerini karşılamamaktadır.	1	2	3	4	5
30.Mükellefler, ödedikleri vergilerden daha fazla kamu hizmetlerinden yararlanmaktadırlar.	1	2	3	4	5

Bu ankete katılımınızdan dolayı çok teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

- ADAMAN Fikret; Ali ÇARKOĞLU; Burhan ŞENATALAR, **Toplumun Kamu Yönetimine, Kamu Hizmetlerine ve Reforma Bakışı**, Tesev Yayınları, Tavaslı Matbaacılık, 2005.
[http://www.tesev.org.tr/assets/publications/file/Toplumun%20Kamu_Hizmetlerine_ve_Reforma_Bak%C4%B1%C5%9F%C4%B1-2005.pdf\(01.05.2014\)](http://www.tesev.org.tr/assets/publications/file/Toplumun%20Kamu_Hizmetlerine_ve_Reforma_Bak%C4%B1%C5%9F%C4%B1-2005.pdf(01.05.2014)).
- AKDOĞAN Abdurrahman, **Kamu Maliyesi**, 14. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2011.
- AKTAN Coşkun Can, “Vergi Psikolojisinin Temelleri ve Vergi Ahlakı”, **Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi**, (Ed: C. Can Aktan, Dilek Dileyici, İstiklal Y. Vural), Seçkin Yayınevi, Ankara, 2006, s.125-136.
- AKTAN Coşkun C.; Dilek DİLEYİCİ; Özgür SARAÇ, “Vergilere Karşı Tepkiler ve Vergilerin Ahlaki ve Sosyo-Psikolojik Sınırları”, **Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi**, (Ed:C.Can Aktan, Dilek Dileyici, İstiklal Y. Vural), Seçkin Yayınevi, Ankara, 2006, s.159-171.
- AKTAN Coşkun C.; Hilmi, ÇOBAN, “Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi Perspektiflerinden Vergiye Karşı Tutum ve Davranışları Belirleyen Faktörler”, **Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi**, (Ed:C.Can Aktan, Dilek Dileyici, İstiklal Y. Vural), Seçkin Yayınevi, Ankara, 2006, s.125-136.
- AKTAN Coşkun C.; Dilek DİLEYİCİ; Özgür SARAÇ, “Avrupa ve Amerikan Tarihinde Vergi Zulmü ve Vergi İsyancıları”, **Vergi, Zulüm ve İsyancı**, Phoenix Yayınevi, 2002, Ankara, s.155-192.
- AKTAN Coşkun C.; Dilek DİLEYİCİ; Özgür SARAÇ, “Vergiye Direnişin Sosyo-Psikolojik Analizi”, **Vergi, Zulüm ve İsyancı**, Phoenix Yayınevi, 2002, Ankara, s.117-136.
- AKTAN Coşkun C.; Dilek DİLEYİCİ; Özgür SARAÇ, “Vergi Zulmüne Karşı Direnişin İki Yönü: Sivil İtaatsizlik ve Vergi İsyancı”, **Vergi, Zulüm ve İsyancı**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2002, s.137-153.
- ALM James; Benno TORGLER, “Culture Differences and Tax Morale in The United States and in Europe”, **Journal of Economic Psychology**, Vol:27, Issue:2, (April, 2006), p.224-246.
- ALTUĞ Osman, **Kayıt Dışı Ekonomi**, 2. Baskı, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 1999.
- ALTUĞ Figen; Murat ÇAK; Murat ŞEKER; Önder BİNGÖL, **Türkiye’de Vergi Bilinci İstanbul Araştırması**, İstanbul Serbest Muhasebeciler Mali Müşavirler Odası Yayın No:134, Tor Ofset Sanayi ve Limited Şirketi, İstanbul, 2010.

- ARKONAÇ Sibel A., **Sosyal Psikoloji**, 3.Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2005.
- ARONSON Elliot; Timothy D. WILSON; Robin M. AKERT, **Sosyal Psikoloji**, (Çev: Okhan Gündüz), Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2002.
- ARSAN Üren, **Vergi Yükü Üzerinde Bir İnceleme**, 2. Baskı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1975.
- AVŞAR N. Aydiner; A. Alvan BOZDERELİ, **Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Sisteminin Rolü**, Ankara Sanayi Odası Yayın Organı, 2012. [http://www.aso.org.tr/b2b/asobilgi/sayilar/dosyakasimaralik2012\(1\).pdf\(21.03.2014\)](http://www.aso.org.tr/b2b/asobilgi/sayilar/dosyakasimaralik2012(1).pdf(21.03.2014)).
- BALOĞLU Burhan; Filiz BALOĞLU; B.Elif YILMAZ; Murat ŞEKER, **Sosyolojik Açıdan Türkiye’de Halkın Vergiye Bakışı**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 2010.
- BATIREL Ömer Faruk, “Vergi Kaçakçılığı ve Vergiye Gönüllü Uyum”, **Vergi Dünyası**, Sayı:175, (Mart, 1996), s.53-55.
- BAYRAKLI H. Hüseyin; N. Tolga SARUÇ; İsa SAĞBAŞ, “Vergi Kaçırılmayı Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi ve Vergi Kaçaklarının Önlenmesi: Anket Çalışmasının Bulguları”, **Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları Önlenmesi Yolları, 19. Türkiye Maliye Sempozyumu**, Antalya, (10-14 Mayıs, 2004), s.204-253.
- BENK Serkan; Birol KARAKURT, “Gelir İdareleri ve Yolsuzluk: Motivasyonlar, Fırsatlar ve Mücadele Yolları”, **İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Cilt:1, Sayı:4, 2010, s.133-148.
- BERKSOY Turgay, İbrahim DEMİR, “Politik Vergi Çevrimleri: Türkiye’de vergi yükü üzerine politik etkiler”, **Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları Önlenmesi Yolları, 19. Türkiye Maliye Sempozyumu**, Antalya, (10-14 Mayıs, 2004), s.513-532.
- BIRD Richard M.; Jorge Martinez–VAZQUEZ; Benno TORGLER, “Tax Performance In Developing Countries: The Role of Demand Factors, **97th Annual Conference on Taxation, National Tax Association Proceedings**, Vol:97, 2004, p.284-289.
- BULUTOĞLU Kenan, “Vergiye Karşı Bir Reaksiyon Poujade Hareketi”, **Maliye Enstitüsü Konferansları**, 4. Seri-Sene 1958, İstanbul Üniversitesi Yayınları No:804, 1958.
- ÇAKAR E. Pürsünerli, “Vergiye Karşı Direnme Şekilleri ve Vergi İnzivası”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:17, 2013, s.1293-1313.
- ÇATALOLUK Cuma, “Vergi Karşısında Mükelleflerin Tutum ve Davranışları”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:20, 2008, s.213-228.

- ÇELEBİ A. Kemal; “Mükellef-Maliye İlişkilerini Etkileyen Faktörler”, **Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Sayı:3, 1997, s.75-84.
- ÇELİKKAYA Ali, “Mükelleflerin Vergiye Gönüllü Uyumunu Etkileyen Faktörler”, **E-Akademi, Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi**, Sayı:5, (Temmuz, 2012). <http://www.e-akademi.org/makaleler/acelikkaya-1.htm>(03.08.2014)
- ÇEVİK Savaş, “Mükellefin Devlet ve Toplumla Etkileşimi, Bireysel Normlar ve Vergi Ahlakı”, **Maliye Dergisi**, Sayı:163, (Temmuz-Aralık, 2012), s.258-289.
- ÇEVİK Savaş; Harun YENİÇERİ, “The Relationship Between Social Norms and Tax Compliance: The Moderating Role of the Effectiveness of Tax Administration, **Prague Macroeconomics and Finance Conference, Prague, Czech Republic**, (1-4 September, 2013), p.247-261.
- ÇİÇEK Halit, **Psikolojik ve Sosyal Yönden Yükümlülerin Vergiye Karşı Tutum ve Tepkileri**, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul), 2006.
- ÇİÇEK Halit; Mehmet KARAKAŞ; Abdunnur YILDIZ, **Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Vergi Yükümlülerinin Vergiyi Algılama ve Tutum Analizi: Bir Alan Araştırması**, T.C Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayın No:2008/381, Ankara, 2007.
- ÇİÇEK H.Güçlü; Hatice HEREK, “Türkiye’de Vergi Suç ve Cezalarının Değerlendirilmesi: Antalya İli Örneği”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, Cilt:32, Sayı:1, 2012, s.311-342.
- ÇOBAN Hilmi, **Vergi Mükelleflerinin Vergi Karşısındaki Davranışları Üzerine Ampirik Bir İnceleme: Denizli Örneği**, (Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli), 2004.
- DEMİR İhsan Cemil, **Vergi Ahlakı ve Belirleyenleri Ege Bölgesi Örneği**, (Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir), 2008.
- DEMİR İhsan Cemil, **Türkiye’de Vergi Yükü (Objektif ve Subjektif Yönleriyle)**, Dora Yayıncılık, Bursa, 2013.
- DEVOS Ken, “Tax Evasion Behaviour and Demographic Factors: An Exploratory Study in Australia”, **Revenue Law Journal**, 18(1), 2008, p.1-45.
- DEVİRİM Fevzi, **Kamu Maliyesine Giriş**, İlkem Ofset, İzmir, 1995.
- DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Kayıt Dışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, 2001.
- EDİZDOĞAN Nihat; Özhan ÇETİNKAYA; Erhan GÜMÜŞ, **Kamu Maliyesi**, 2. Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa, 2011.

- EDİZDOĞAN Nihat; Erhan GÜMÜŞ, Vergi Afları ve Türkiye’de Vergi Aflarının Değerlendirilmesi, **Maliye Dergisi**, Sayı:164, (Ocak-Haziran, 2013), s.99-119.
- ERDEM Metin; Doğan ŞENYÜZ; İsmail TATLIOĞLU, **Kamu Maliyesi**, 5. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa, 2007.
- ERKAN Hüsnü, **Ekonomi Sosyolojisi**, Alper Matbaası, İzmir, 1991.
- ERKUŞ Hakan; Kadir KARAGÖZ, “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Kaybının Tahmini”, **Maliye Dergisi**, Sayı:156, (Ocak-Haziran, 2009), s.126-140.
- EROL Ahmet, **Vergi Felsefesi (Devlet ve Vergi)**, İstanbul Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odası Yayınları No:140, Tor Ofset Sanayi ve Limited Şirketi, İstanbul, 2011.
- FREY Bruno S.; Benno TORGLER, “Tax Morale and Conditional Cooperation”, **Journal of Comparative Economics**, 35, 2007, p.136-159.
- GELİR İDARESİ BAŞKANLIĞI, **2013 Faaliyet Raporu**, (Nisan, 2014). http://www.gib.gov.tr/fileadmin/faaliyetraporlari/2013/2013_Faaliyet_Raporu.pdf (05.05.2014), s.1-118.
- GELİR İDARESİ BAŞKANLIĞI, **Vergi İstatistikleri**, http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/AIGMS/2014/TABLO_2.xls .htm, (15.04.2014).
- GENCEL Ufuk; Elif KURU, “Vergi Kültürü ve Vergi Politikaları Etkileşimi: Türkiye Değerlendirmesi”, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt:10, Sayı:20, 2012, s.29-60.
- GERÇEK Adnan, “Vergilemede Mükellef Hakları ve Türkiye’deki Durumun İncelenmesi”, **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı:209, Yıl:29, (Şubat, 2006), s.121-149.
- GERGER Güneş Çetin, **Mükellef Hakları ve Vergiye Gönüllü Uyum**, Legal Kitabevi, İstanbul, 2011.
- GİRAY Filiz, **Vergi Teşvik Sistemi ve Uygulamaları**, 2. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2012.
- GÖK A.Kerim, “Vergi Direncinin Gelişimi”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt:22, Sayı:1, 2007, s.143-163.
- GÖKBEL Doğan, **Mükellef Hakları**, (Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir), 2000.
- GÜNER Ayşe, “Vergi Afları - Vergiye Uyum İlişkisi Üzerine”, **Prof. Dr. Salih Şanver’e Armağan**, T.C. Marmara Üniversitesi Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayın No: 10, İstanbul, 1998, s.261-272.

- HYUN J.K., “Tax compliances in Korea and Japan: Why are They Different?”, **Seminar Held by Policy Research Institute**, Ministry of France, Japan, (February, 2005),
http://www.mof.go.jp/pri/international_exchange/visiting_scholar_program/kou16-c02.pdf (10.04.2014), p.1-16.
- İPEK Selçuk; İlknur KAYNAR, “Vergiye Gönüllü Uyum Konusunda Çanakkale İline Yönelik Ampirik Bir Çalışma”, **Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Sayı:1, Cilt:16, 2009, s.173-190.
- KASTLUNGER Barbara; Stefan G. DRESSLER; Erich KIRSCHLER; Luigi MITTONE; Martin VORACEK, “Sex Differences in Tax Compliance: Differentiating Between Demographic Sex, Gender-Role Orientation and Prenatal Masculinization”, **Journal of Economic Psychology**, 31, 2010, p.542-552.
- KIZILOT Şükrü; Doğan ŞENYÜZ, Metin TAŞ, Recai DÖNMEZ, **Vergi Hukuku**, 2.Baskı, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara, 2007.
- KIZILOT Şükrü, Mustafa DURMUŞ, “Kriz Döneminde Vergi Politikası Nasıl Olmalı?”, **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt:3, Sayı:2, (Güz, 2001), s.159-176.
- KİTAPCI İsmail, **Vergi Etiği-Vergi Psikolojisi “Verginin Sosyo-Psikolojik Teorisi”**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2013.
- MCGEE Robert W., “Is it Unethical to Evade Taxes in an Evil or Corrupt State? A Look at Jewish, Christian, Muslim, Mormon and Baha’i Perspectives”, **Journal of Accounting, Ethics & Public Policy**, Vol:2, No:1, (Winter, 1999), p.149-181.
- MERİÇ Metin, Ayşe GÜNAY, “Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Bütçe Gelirleri Üzerindeki Etkisi”, **Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları Önlenmesi Yolları**, 19. **Türkiye Maliye Sempozyumu**, Antalya, (10-14 Mayıs, 2004), s.834-854.
- MUMMERT Annette; Friedrich SCHNEIDER, “The German Shadow Economy: Parted in a United Germany”, **Finanzarchiv**, Vol:86/3, (March, 2002), p.1-35.
- MUTER Birol N.; Pelin M. ÖZCAN, “Sosyo-psikolojik Yönleri ile Vergi Kaçakçılığı”, **Mali Sosyoloji Üzerine Denemeler**, (Ed:A. Kemal Çelebi), Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Hermes Matbaacılık, Ankara, 2012, s.15-32.
- MUTLU Ayşegül; Mustafa ÇELEN, **Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Türk Mali Sistemi İçerisindeki Yeri: Siyasal, Sosyal ve Ekonomik Sonuçları**, Yayın No: TÜSİAD-T/2012-10/532, (2012).
http://www.tusiad.org/_rsc/shared/file/DOLAYLI-DOLAYSIZ-VERGI.pdf (30.03.2014).
- MUTLUER M. Kamil; Erdoğan ÖNER; Ahmet KESİK, **Teoride ve Uygulamada Kamu Maliyesi**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.

- NADAROĞLU Halil, **Kamu Maliyesi Teorisi**, 6. Baskı, Sermet Matbaası, İstanbul, 1985.
- ORHANER Emine, **Kamu Maliyesi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2007.
- ORVİSKA Marta; John HUDSON, “Tax Evasion, Civic Duty and The Law Abiding Citizen”, **European Journal of Political Economy**, Vol:19, 2002, p.83-102.
- ÖZPINAR Şansel, “Vergi Anomisi”, Prof. Dr. Mualla Öncel’e Armağan, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, Ankara Üniversitesi Yayınları No:243, Ankara, 2009, s.267-277.
- PEHLİVAN Osman, **Kamu Maliyesi**, Murathan Yayınevi, Trabzon, 2012.
- POSNER Eric A., “Law and Social Norms: The Case Of Tax Compliance”, **Virginia Law Review**, Vol. 86, No. 8, (Nov, 2000), p.1781-1819.
- SAĞBAŞ İsa, **Vergi Teorisi**, Ece Matbaası, Ankara, 2011.
- SARAÇOĞLU Fatih, “Yaş-Cinsiyet-Medeni Durum ve Eğitim Durumunun Vergiye Karşı Tutum Üzerine Etkilerinin Anket Sonuçları Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, **KMÜ İ.İ.B.F Dergisi**, Sayı:15, (Aralık, 2008), s.16-34.
- SAVAŞAN Fatih; Hakkı ODABAŞ, “Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Nedenleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma”, **Sakarya Üniversitesi İ.İ.B.F Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Cilt:5, 2005, s.1-28.
- SCHALTEGGER Christoph A., “Tax Amnesties and Political Participation”, **Tax Compliance and Tax Morale A Theoretical and Empirical Analysis**, (Ed:Benno Torgler), Cheltenham: Edward Elgar, 2007, p.265-278.
- SCHMÖLDERS Günter, **Genel Vergi Teorisi**, (Çev. Salih Turhan), 4.Baskı, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1976.
- SCHNEIDER Friedrich; Fatih SAVAŞAN, “Dymimic Estimates of the Size of Shadow Economies of Turkey and of her Neighbouring Countries”, **International Research Journal of Finance and Economics**, Issue:9, 2007, p.126-143.
- SERİM Nilgün, “Vergi Ahlakını Biçimlendiren Faktörlerin Mükellef Davranışları Üzerindeki Etkisi”, Prof. Dr. Mualla Öncel’e Armağan, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını**, Ankara Üniversitesi Yayınları No:243, Ankara, 2009, s.155-177.
- SONG Young-dah; Tinsley E. YARBROUGH, “Tax Ethics and Taxpayer Attitudes: A Survey”, **Public Administration Review**, Vol:38, No:5, (September-October, 1978), p.442-452.
- ŞENYÜZ Doğan, **Vergilemede Yükümlü Psikolojisi**, Bursa, 1995.

- ŞENYÜZ Doğan; Mehmet YÜCE; Adnan GERÇEK, **Vergi Hukuku**, 4. Baskı, Ekin Kitabevi, 2013.
- TAYTAK Mustafa, “İlköğretim II. Kademe Öğrencilerinde Vergi Bilincinin Tespiti: Ampirik Bir Araştırma”, **Maliye Dergisi**, Sayı:158, (Ocak-Haziran, 2010), s.496-512.
- TEKİN Fazıl, Ali ÇELİKKAYA, **Vergi Denetimi**, 3.Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2009.
- TOKAT Yakup, “Vergilendirme ve Verginin Öte Yanı”, **Yaklaşım Dergisi**, Sayı:177, (Eylül, 2007), s.76-78.
- TORGLER Benno, **Tax Compliance and Tax Morale: A Theoretical and Empirical Analysis**, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 2007.
- TORGLER Benno, “Speaking to Theorists and Searching For Facts: Tax Morale and Tax Compliance In Experiments”, **Journal of Economic Surveys**, Vol:16, (December, 2002), p.657-683.
- TORGLER Benno, **Tax Morale and Institutions**, Crema Working Papers, No: 2003-09, Basel, 2003, <http://www.crema-research.ch/papers/2003-09.pdf> (22.03.2014), p.1-36.
- TORGLER Benno; SCHNEIDER Friedrich, **What Shape Attitudes Toward Paying Taxes: Evidence From Multicultural European Countries**, IZA Discussion Paper No. 2117, (May, 2006). <http://ftp.iza.org/dp2117.pdf> (05.04.2014), p.1-35.
- TORGLER Benno, **Tax Morale: “Theory and Empirical Analysis of Tax Compliance”**, Dissertation der Universität Basel zur Erlangung der Würde eines Doctors der Staatswissenschaften, Basel, den 11.Juli 2003.
- TORGLER Benno, “Tax Morale in Asian Countries”, **Journal of Asian Economics**, 15, 2004, p.237-266.
- TORGLER Benno, “Tax Morale, Rule-Governed Behaviour and Trust”, **Constitutional Political Economy**, 14, 2003, p.119-140.
- TOSUNER Mehmet; İhsan Cemil Demir, “Vergi Ahlakının Sosyal ve Kültürel Belirleyenleri”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:14, Sayı:14, 2009, s.1-15.
- TUAY Elif; İnci GÜVENÇ, **Türkiye’de Mükelleflerin Vergiye Bakışı**, Gelir İdaresi Başkanlığı Mükellef Hizmetleri Daire Başkanlığı Yayın No: 51, 2007. http://www.gib.gov.tr/fileadmin/beyannamerehberi/turkiyede_mukelleflerin_vergiye_bakisi.pdf (03.08.2013), s.1-151.
- TUNÇER Mehmet, **Vergi Uyumunun Artırılması ve Türkiye**, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul), 2002.

- TUNÇER Mehmet, **Vergi Aflarının Vergi Uyumuna Etkisi**, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 1992.
<http://www.deu.edu.tr/userweb/hilmi.coban/%C3%B6devler/vergi%20kar%C4%B1%C5%9F%C4%B1k/VERG%C4%B0%20AFLARININ%20VERG%C4%B0%20UYUMUNA%20ETK%C4%B0S%C4%B0.doc> (22.02.2014).
- TURHAN Salih, **Vergi Teorisi ve Politikası**, 6. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1998.
- UÇAK Cemalettin, “Vergilendirme Psikolojisi”, **Vergi Dünyası**, Sayı:189, (Mayıs, 1997), s.13-37.
- ULUATAM Özhan; Yaşar MEHTİBAY, **Vergi Hukuku**, 5. Baskı, İmaj Kitabevi, Ankara, 2001.
- VERGİLENDİRME/TAXATION, **Gelir İdaresi Başkanlığı Bülteni**, Sayı:5, (Ocak, 2013).<http://www.gib.gov.tr/fileadmin/beyannamerehberi/taxation5.pdf>(29.03.2014).
- VERGİ USUL KANUNU.
- WU Shih-Ying; Mei-Jane TENG, “Determinants of Tax Compliance - A Cross-Country Analysis”, **Public Finance Analysis**, Vol:61, No:3, 2005, p.393-417.
- YALAMA Gamze Öz; Erdal GÜMÜŞ, “Vergi Kaçırma Eğilimini Etkileyen Faktörler: Eskişehir’den Bulgular”, **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, Cilt:9, Sayı:20, 2013, s.77-97.
- YILMAZ Gülay Akgül, “Kayıt Dışı Ekonomi Dinamiklerinin Analizi”, **Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları Önlenmesi Yolları, 19. Türkiye Maliye Sempozyumu**, Antalya, (10-14 Mayıs, 2004), s.15-50.
- YÜCE Mehmet; Adnan GERÇEK, “Mükelleflerin Vergiye Yaklaşımını Belirleyen Faktörler ile İlgili Ampirik Bir Çalışma”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı:28, (Ocak-Mart, 1998), s.20-31.
- ZENGİNOBUZ Ünal; Fikret ADAMAN; Fatoş GÖKŞEN; Çağrı SAVCI; Emre TOKGÖZ, **Vergi, Temsilîyet ve Demokrasi İlişkisi Üzerine Türkiye’de Vatandaşların Algıları**, Açık Toplum Vakfı, İstanbul, (Temmuz, 2010).
<http://spm.ku.edu.tr/wp-content/uploads/pdf/vergitemsilietdemokrasi.pdf> (12.03.2014).

ÖZGEÇMİŞ			
Adı, Soyadı	Cansu Aydoğdu		
Doğum Yeri ve Yılı	Bursa, 24.08.1989		
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce		
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı	Kurum Adı	
Lise	2003	2007	Bursa Erkek Lisesi
Lisans	2007 09/2009	2011 01/2010	Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. Maliye University of Economics-Varna Erasmus Programı
Yüksek Lisans	2011		Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora	-	-	-
Çalıştığı Kurum	Başlama - Ayrılma Yılı	Çalışılan Kurumun Adı/Görevi	
1.	2014	Görevi Devam Etmekte	Karadeniz Teknik Üniversitesi/Araştırma Görevlisi
Aldığı Ödüller	Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. Maliye Bölümü Üçüncülüğü, 2011.		
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar	-		
Katıldığı Proje ve Toplantılar	-		
Yayımlar:	-		
Diğer:	-		
İletişim (e-posta):	cansu.aydogdu@ktu.edu.tr		
	Tarih	20.05.2014	
	İmza		
	Adı Soyadı	CANSU AYDOĞDU	

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Cansu Aydoğdu
Tez Adı	Yükümlü Psikolojisi Açısından Vergilendirme ve Bir Uygulama Örneği
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Maliye
Tez Türü	Yüksek Lisans Tezi
Tez Danışman(lar)ı	Prof. Dr. Filiz Giray
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni	☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☒ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama izni	☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 09.06.2014

İmza :

C. Aydoğdu

